ROCHI PERVSINI DE EPISTOLA COMPONENDA LIBER.

Editio Tertia.

Cum gratia & priuilegio Cæsar. Maiest.

DILINGAE

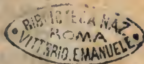
Excudebat IOANNES MAYER.

cIↄ. Iↄ. XXCIII.

DE EPISTOLA COMPONENDA LIBER.

Pars Prima.

Definitio Epistolæ, & eius notatio.

CAPVT I.

Pistola vniuersè hunc in modum definitur: est sermo absentis ad absentem. Si vnum illud epistolarum genus intueri voluerimus, cuius caussa inuenta res ipsa est, vt certiores nimirum faceremus absentes, si quid esset, quod eos scire aut nostra, aut ipsorum interesset, quod proinde certissimum est, verissimeq; epistola nominatur, cùm alia scripta, quibus absentes de his quæ ad illos, vel ad nos, vel ad vtrosq; pertinent, certiores non facimus, verū aliud

Vide cap. 3. cū scholijs.

aliud quoddam argumentũ nobis proponimus, forſitan epiſtolę vocandæ nõ ſint: ſi hoc inquam genus ſolum intueamur, ſic epiſtolam definire poterimus: eſt quædam noſtrarum, interdumq́ alienarũ rerũ nuntia, miſſa ad abſentes.

Græcum vocabulũ eſt, ἐπιστολή, ἀπὸ τοῦ ἐπιστέλλειν, quod valet, mittere, quia ad abſentes mittitur.

SCHOLIA.

Eſt ſermo abſentis) *Ouid. lib. 3. Triſt. eleg. 7. non inſuaui tralatione vſus, miniſtram ſermonis nominauit.*

Vade ſalutatum ſubito perarata Perhillam
Littera, ſermonis fida miniſtra mei.

Et Epictetus Hadriano Imperat. quid eſſet epiſtola interroganti, reſpondit, tacitus nuntius. In Auguſto. *Sueton. Tranquill. de Aug. Imperat. narrat ipſum ſermones cum ſingulis, atq; etiam cum Liuia ſua grauiores, non niſi è ſcriptis, & è libello habere ſolitũ, ne plus minusúe loqueretur ex tempore. Hoc rarũ eſt, cũ præſẽtibus de ſcripto loqui. Quamuis autem per alia quoq; ſcripta loquamur abſentibus, tamen id alio modo facimus, ac in epiſtola, quæ eſt imago ſermonis quotidiani & familiaris (vnde etiã initio ſalutamus, & in extremo valedicimus) neq; tam breuiter & plane.*

Alie-

Alienarum rerum nuntia) *Historia quoq; sicut epistola, quadam metaphora dicitur nuntia, 2. de Orat. sed nuntia vetustatis. Epistola potius præsentia, aut non multo ante præterita exponit; nec tam publica quam priuata, & ad paucos pertinentia. Item, historia nec falsa narrare, nec vera potest omittere; vtraq; facultas datur epistolæ. Seruat præterea ordinem temporis historia, & vt quidq; primum gestum est, ita commemorat, quam legem epistola raro custodit. Plura dici possent, sed in præsens hæc satis erunt, quæ etiam ad cap. de epistola Narratoria accommodari poterunt.*

Epistola & historia differunt.

De Antiquitate Epistolæ.

CAPVT II.

TEmporibus Noæ extitisse epistolam, ex Diodoro Siculo apparet, vbi de Staurobate Indorum Rege meminit, quem ad Semiramidem Assyriorum Reginam misisse literas scribit. Hanc autē Babylone regnasse eo ipso tempore, quo Noas, qui & Ianus dicebatur, in Italia vixit, testis est Berosus ipse Babylonius. Nec alius sane rei, quam litterarum ope, sanctissimus vir,

Lib. 2. Biblioth. ca. 5.

cum post maximam illam aquarum inundationem totũ terrarum orbem imperio teneret; tot colonias in diuersas longeq; distantes regiones deductas rexisse & gubernasse videtur. Etenim, si is, Beroso auctore, Physicen, si Astronomiam, Theologiam, sacros ritus Italicos homines & Armenios docuit, earumq; artium disciplinam litteris commendauit, nonne verisimillimum fit, eum de ijsdem rebus omnibus, quæ quotidie contingebant, quàm longissime remotos, per litteras etiam docuisse? Antiquissimus item epistolarum vsus ex Homero, auctore vetustissimo satis cognoscitur, qui 6. Iliad. Prœtum Regem Argiuorum, ante belli Troiani tempora, Bellerophontem cũ litteris in Lyciam, ad socerum suũ misisse canit.

Lib. 3.

Brandol. de ratione scribendi lib. 1. cap. 2.

Ceterùm, à quib. inuenta sit epistola, neq; ego satis exploratũ habeo, neq; existimo quæri curiosius oportere. Non enim ad eam quã suscepimus institutionem magnopere pertinet: neq; à rerum gestarũ scriptoribus, quod ego sciam, memoriæ proditum est. Illud inter omnes cõstat, & superioribus exemplis patefactum

factum est, hoc scripti genus omniũ antiquissimum esse. Nam cum primũ litteræ inuentę sunt, statim ad absentes scribi cæptæ sunt: & fortasse hac potissimum de caussa etiam sunt inuentæ, vt cum absentibus quasi cũ præsentibus loqueremur. Necessitatis enim gratia, quum ante non essent, inuentas certum est, vt absentes ea quæ audire, aut videre non poterant, quoquo modo cognoscerẽt. Quod quidem hinc vel maxime deprehẽdi potest, quod Ægyptij, antequam litterarũ vsum haberent, figuris quibusdam atq; imaginibus rerũ depictis, quæ Hieroglyphica dicebantur, ea quæ volebãt, designabant. Hoc igitur teneatur, epistola cũ antiquissima sit, auctorẽ certũ, cui tribui possit eiusdẽ inuentio, nullũ inueniri.

Epistolæ vsus, & quæ proprie sic appelletur.

CAPVT III.

EPistolarum hunc esse vsum scripsit D. Ambrosius, vt disiuncti locorum interuallis, affectu adhæreamus: in quibus inter absentes, imago refulget præsentiæ: & collocutio scripta separatos copulat: in quibus etiam cum Epist. 45. lib. 7.

amico miſcemus animum, & mentem ei noſtram infundimus. Hinc Demetrius Phalereus: Plurimum habeat epiſtola moratum, quemadmodum & dialogus; ferme enim quiſq; imaginem animi ſui, ſuorumq; morum ſcribit epiſtolam. Et licet quidem ex alia omni oratione videre mores ſcribentis, è nulla autem perinde, vt ex epiſtola. Cicero ad Q. F. Ego cum tua lego, te audire: cum ad te ſcribo, tecum loqui videor. Et lib. 7. ad Att. Vt ab vrbe diſceſsi, nullum adhuc intermiſi diem, quin aliquid ad te litterarum darem: non quod haberem magnopere quid ſcriberem, ſed vt loquerer tecum abſens: quo mihi, cum coram id non licet, nihil eſt iucundius. Et Caſsius ad Ciceronē. Non me hercule in hac mea peregrinatione quidquam libentius facio, quam ſcribo ad te: videor enim cum præſente loqui & iocari. D. Hieronymus item epiſt. 42. ad Niceam. Turpilius Comicus tractans de viciſsitudine litterarum: ſola, inquit, res eſt, quæ homines abſentes præſentes facit.

Lib. de Elocutione.

Ep. 1. lib. 1.

Epiſt. 15.

Ep. 52. l. 12 ad Att.

Vide ep. 16. & 19. l. 15 & Manut. ep. 11. l. 1.

Quam-

Quamquam vero latíſsime patet nomen epiſtolæ (fere enim quidquid dici, quidquid ſcribi poteſt, ſub epiſtolam cadere, & eius ambitu comprehendi quidam affirmant) illam tamen propriam, veram, & germanam epiſtolam eſſe ſtatuimus, cuius cauſſa inuentam rem ipſam ait M. Tullius lib. 2. ad famil. ep. 4. nempe, qua certiores facimus abſentes, ſi quid eſt, quod eos ſcire, aut noſtra, aut ipſorum interſit. Huc ſpectat illud eiuſdem ad Q. F. lib. 1. Illud, inquit, quod eſt epiſtolæ proprium, vt is ad quem ſcribitur, de ijs rebus quas ignorat, cetior fiat.

Narratoria ſeu Nuntiatoria, eſt vere epiſtola. vide cap. 1.

SCHOLIA.

Imaginem animi ſui.) *Socrates apud Platonem, quum eſſet ex eo quæſitum, Archelaum Perdiccæ filium, qui tum fortunatiſſimus haberetur, nonne beatum putaret? Haud ſcio, inquit: nunquam enim cum eo loquutus ſum. Fuit autem ſenarius antiqui poëtæ, &, vt arbitror, Menandri, qui verſus, quod tangit hic Demetrius, verum eſſe aſſeuerabat; cuius naturæ ſit homo,*

In Gorgia. Cic. 5. Tuſc.

Victorius in Comment.

melioris ne an deterioris notæ, ex oratione ipsius cognosci. Græce ille ita pronuntiatus fuit.

ἀνδρὸς χαρακτὴρ ἐκ λόγου γνωρίζεται.

Videtur igitur ad illam sententiam allusisse Demetrius, & vt id verum esse concessit, ita addidit, è nullo genere id magis percipi, quã ex hoc, quod vocatur epistola, in qua indoles, ingenium, moresq; scribentis eximie expressa sunt, vt qui illam legit, eodem tempore quasi apertum aspiciat pectus illius qui scripsit, & intimos eius sensus omnes notos habeat.

M. Tullius lib. 2. ad famil.) *M. Tullij verba hæc sunt. Epistolarum genera multa esse non ignoras: sed vnum illud certissimũ, cuius caussa inuenta res ipsa est, &c. quo loco quæri potest,*

Quæstio. *quare genus illud vnum appellet certissimum. Vtrum ideo, quia de ceteris aliqua dubitatio potest existere? Si potest, quæ nam tandem? sic habendum est: illud (certissimum) ad ipsam appellationem referri, perinde ac si certissimum esset, epistolarum nomine afficienda esse illa scripta, quibus certiores facimus absentes, si quid sit, quod eos scire &c. illa vero scripta, quibus absentes de ijs, quæ ad illos, vel ad vtrosq; pertinẽt, certiores non facimus, sed vel commendamus, vel gratulamur, vel petimus, vel consolamur etc. dubiũ videri possit, an vocari similiter epistolæ debeant. Certissimum igitur nominatur, non quia maxime probatũ, cognitum, & spectatum sit: sed, quia*

quia certißimũ sit, ei appellationem epistolæ cõuenire. Perinde ac si diceret Cicero. Varia sunt scribẽdi genera, vel, variæ sunt scriptiones, quibus appellatio epistolarum tribuitur, ac dubitet quispiam fortasse, an satis omnibus illa conueniat: sed ijs sane conuenire scriptionibus certißimũ est, quarum caussa inuenta res ipsa est, vt certiores faceremus, &c. Doctus quidã vir certißimũ genus epistolarum exposuit, verißimum & maxime germanum: quæ expositio à superiore non dissentit, quamuis non indicet quo respiciens Cicero, adiectiuo illo potius, quam alio vtatur. Ac principio quidem epistola huic vni rei destinata seruiebat, vt per eam aliquid absenti de re, cum publica tum priuata, quid actum, quid ageretur, quid etiam futurum putaretur nuntiaret: quales magnam partem videmus esse Ciceronianas, illas præsertim, quæ sunt ad T. Pompon. Atticũ. At postea pæne omnia, de quibus scribi diciue posset, epistolæ commissa fuerunt.

Vtrum epistola artificiũ quodda͂, ac præceptiones requirat.

CAPVT IIII.

SI Epistola sermo est absentis ad absentem, imago quædam sit oportet quotidiani sermonis, & colloquij cuius-

cuiusdam perpetui. Itaq; audiendi non sunt, qui epistolam instar orationis, suis constare partibus, & coloribus docent, nullamq; propemodum inter epistolam & orationem differentiam relinquunt. Vnam esse artem epistolarum nonnulli censebant, nullam adhibere artem, & exculti ssimam sentiebant esse illam, quæ sine cultu scriberetur, vt tamen nihil sordidum appareret. Quo enim simplicior, facilior, magisq; verbis quotidianis & vsitatis cõtexta foret epistola, eo ipsam ornatiorem, laudeq; digniorem iudicabant. Qualis sermo meus esset, scribit ad Lucillium Seneca, si vna sederemus, aut

Lib. 10. ambularemus, illaboratus & facilis, tales esse epistolas meas volo, quæ nihil habeant arcessitum & fictum: sed si fieri posset, ostendere quã loqui mallem.

Lib. 15. cap. 7. Et A. Gellius D. August. epistolas ab elegantia sermonis, neq; morosa neq; anxia, sed facili & simplici commendat. Nocte quoq; ista proxima superiore, inquit, cum librum epistolarum D.

Augu-

August. quas ad Caium nepotem suum scripsit, legeremus, duceremurque elegantia orationis, neque morosa, neque anxia, sed facili hercle & simplici, idipsum in quadam epistola super eodem anno (climacterico) offendimus. Eius epistolæ exemplum hoc est.

Ave mi Cai, meus ocellus iucũdissimus, quem semper medius fidius desidero, cũ à me abes: sed præcipue diebus talibus, qualis est hodiernus, oculi mei requirunt meũ Caium, quem (vbicunque hoc die fuisti) spero lætum & bene valentem celebrasse quartum & sexagesimum natalem meum. Nam vt vides κλιμακτῆρα communem seniorum omnium, tertium & sexagesimum annum euasimus. Deos autem oro, vt mihi quantumcunque superest temporis, id saluis nobis traducere liceat in statu Reipub. fœlicissimo ἀνδραγαθούντων ἡμῶν καὶ διαδεχομένων. Vale. ix. Kalend. Octob.

Epistolium Aug. Imperat. suauissimum.

Annus scalarii seu scansilis, de quo Plin. li. 7. ca. 49.

Nec vero alium sermonem diuini illius Ciceronis epistolas, qui præ ceteris omnibus suspiciendus & imitandus est, exprimere videmus, quam domesticum & familiarem. Ordinem enim

ita

ita negligit, vt vndecunque visum est, & pro re nata exordiatur: cum aliud sit, teste Plinio, scribere historiam, aliud epistolam, etiam de eodem argumento.

Epist. 6. lib. 6.

Alij tamen, ad quorum iudicium ego meam quoque sententiam libens adscripserim, non inanem aut vilem quandam rem epistolam esse arbitrantur, sed aliqua Rhetorica, si minus intima, arte componendam existimant. Id quod de Cicerone ipso cognosci potest. Noua quædam postulat, inquit, & putat me eius generis artificiũ quoddam tenere. Ei ego pollicitus sum, me ex intima nostra arte depromturum mirificum genus commendationis. Ergo, vt nimis excultus, & ornamentis compluribus nitidus ac splendens, omnibusque rhetoricis coloribus distinctus & illuminatus sermo fugiendus est, sic latinis, puris, elegantibus, & electis vocabulis contexenda, & quodam tum naturali, tum oratorio artificio illustranda est epistola, vt vitetur plebeij sermonis nimia vulgaritas, & omnis absit

Epist. 6. lib. 13.

abſit deformitas ac ſordes, nimiumq́ perturbatus ordo. Ideo non crebra prouerbia, & nonnullas ſententias, nõ admodum tamen frequentes, ſed concinnas & venuſtas, pro rerum ſubiectarum decoro epiſtolis interſerendas admonent. D. Gregorius Nazianzenus, epiſtola ad Nicobulum, in qua prudenter ac ingenioſe, quæ ad hoc ipſum ſcribendi genus attinent, omnia perſequitur, prouerbia non excludit, verum crebra non probat. Demetrius autem ita ſcribit. κάλλος ἐπιστολῆς, πυκναὶ παροιμίαι ἐνοῦσαι, καὶ τοῦ το γὰρ μόνον ἔνεςω αὐτῇ σοφόν, διότι δημοτικόν τι ἐστιν ἡ παροιμία καὶ κοινόν. Pulchritudo epiſtolæ crebra prouerbia: etenim hoc tantum in ipſa exiſtat ſapiens: eſt enim prouerbium commune quiddam, & vulgo ſatis facit. Nos ſeruabimus Gregorij documentum, vt nimirum prouerbijs neq́ nunquam, neq́ ſæpe vtamur: accedente præſertim Ciceronis exemplo: quem cum legimus, rhetorum præcepta non magnopere deſideramus.

Gregor. & Demet. de prouerb. in epiſt.

ramus. Sed iuuabit ipsum audire Gregorium, huiusmodi verbis loquentem. *Tertium est, epistolarum gratia. Hanc porro seruabimus, si neque sicca prorsus & inuenusta scribamus, & illepida & inornata, & inculta, quod dicitur, vt sine sententijs & prouerbijs, & dictis & salibus, & reconditis iocis, quibus sermo conditur: neque valde his abusi videamur. Alterum enim agreste, alterum verò cum satietate. Hæc autem eatenus vtenda quatenus & purpuris intextilibus. Figuras autem recipiemus quidem & paucas, & has nō impudenter. Antitheta vero, & æqualia, & similiter desinentia rhetoribus dimittemus. Sicubi autē assumamus, tamquam iocantes potius hoc faciamus, quam serio agentes. Summa hæc est, quod ab eloquente quodam homine de aquila accepi, cum diceret: quo tempore aues de principatu disceptabant, & aliæ aliter exornatæ venerunt, in aquila formosissimū id fuisse, quod nihil formosum esse putaretur. Hoc & in epistolis obseruandum, vt minime sint elaborata, quod proxime ad naturam accedit.*

ἀντίθετα. ἰσόκωλα. ὁμοιοτέλευτα. *de quibus in Orat. perf.*

Festiuus apologus.

SCHO-

SCHOLIA.

Inſtar orationis) *Nonnulli cum de arte epiſtolica libros faciunt, de generibus cauſarum, de ſtatibus, de proœmijs, narrationibus, confirmationibus, epilogis, inuent. diſpoſit etc. longe plurima ex Rhetorum commentarijs ad verbum repetita, inculcant: nec generatim modo, verum etiã in ſingulis propemodum epiſtolis iſta quærunt, & obſeruare iubent. Hos alij doctiores grauiter reprehendendos putãt. Sane, artificiũ quoddam, & artificium Rhetoricum in epiſtola ſeruatur, atq; à doctißimis viris, inprimisq; à M. Tullio harum ſcriptionum principe ſeruatum eſt. Verumtamen, de his præceptis tam multa præſcribere, & vbiq; exordia, narrationes, confirmationes occinere, cũ nec ſemper, nec frequenter eas partes in optimorum autorum epiſtolis demonſtrare quiſquam poßit, hoc inquam probari non poteſt. Quando inter nos loquimur, an non multa eorum facimus, quæ ſunt in arte dicendi? at nullus, opinor, præcepta loquendi è Rhetorica nobis tradet. Epiſtolæ autem, non tam orationum ex legibus oratorijs ſubtili artificio confectarũ (quamquam id quoq; aliquò tenus) quam ſermonis quotidiani debent eſſe ſimiles, in quibus prudentia ipſi etiam arti moderatur.*

Inter epiſtolam & orationem) *Quod diſcrimen ferunt.* *Oratio & epiſtola diſcrimen ferunt.*

men esse oporteat inter orationem & epistolam, Demetrius ostendit in hunc modum. Et structura quidem verborum dissolutior potius sit: ridiculum est enim in orbem includere sententias, tanquam non epistolam, sed orationem in foro habendam scribas, & non solum ridiculum, verumetiam alienum ab officio amicorum, quod enim prouerbio fertur; ficum, ficum dicere, idem in epistolis custodiri debet. Nullo igitur modo anxia cura, sollicitumq́ studium in quadranda oratione, in contexēdis plenis ac numerosis comprehensionibus decet, quia cæsim potius & membratim feratur oportet, hæc enim est, quam intelligit, dissoluta compositio. Nam qui periodos & ambitus illos in epistola extruit, primum, videtur carere iudicio, quod eam decore minime apto ornare vult; deinde contra suum ipsius consilium venit, fortassis enim sua industria laboreq́ amico iucundior esse molitur, at illa diligens nimium meditatio simplicitatem, quæ cernitur in amicitia, nō redolet. Absint ergo circuitiones exquisitæ, absit omnis ostentatio omnisq́ fucus. Etsi non est omnino negligendum Quintiliani præceptum, apud quem ista leguntur. Est igitur ante omnia oratio, alia vincta atq́ contexta: soluta alia, qualis in sermone & epistolis: nisi quum aliquid supra naturam suam tractant, vt de Philosophia, de repub. similibusq́. Quod non eo dico,

Lege P. Victorij Commentar.

Lib. 9. ca 4.

quia

quia non illud quoq; solutum habeat suos quosdam, & forsitan difficiliores etiam pedes, neq; enim aut hiare semper vocalibus, aut destitui temporibus volunt sermo & epistola: sed non fluunt, nec cohærent, nec verba de verbis trahunt, vt potius laxiora in his vincula, quam nulla sint. Aquila Romanus absq; vlla exceptione illud de epistolarũ oratione scribit: cuius verba sequuntur. Est igitur omnis oratio, aut soluta, nulla inter se necessitate numerorũ, neq; composita membris quibusdam, vel determinata certa circumscriptione verborum (ea plerumq; in sermone assidua & in epistolis vtimur. Interponitur autem & in orationibus, vbi aliquid simile & proximum sermoni volumus effingere) aut perpetua quam Græci, &c.

Quæ sine cultu) *Cic. ad Att. li.2.ep.1. Quãquam tua illa (legi .n. libenter) horridula mihi, atq; incompta visa sunt, sed tamẽ erant ornata hoc ipso, quod ornamẽta neglexerant: et, vt mulieres, ideo bene olere, quia nihil olebant, videbantur.*

Quo enim simplicior) *Illustrabit hunc locum Paulus Manut. qui ep.4. lib.2. ita scriptum reliquit. Non soleo fere studiosius epistolas elaborare: primum, quia, si quid scribitur ad familiares, plane familiariter agendum puto: odi illa nimis ambitiosa, constructa verbis, & sententijs exquisitis. Idem infra. Imitetur epistola sermonẽ, excurrat libere, nullis adstricta legibus, & suauẽ*

quandam, perfecta non indignam amicitia, negligentiam præseferat, alioqui officium scribendi sæpe inter absentes necessarium, gratum quidem semper, iniucundum & graue nimis accurata reddet industria.

Greg. Nazianzenus epistola) *Epistolæ D. Gregorij doctißimi sanctißimiq́ viri, quam primus græcis ac latinis formis nuper excudit Ald. Manut. Pauli F. mentionem perhonorificam facit comment. in Demet. P. Victorius, paucisq́ eiusdem epistolæ capita exponit. In ea, inquit, Theologus ille politißimus, sedulo primum disputat de magnitudine epistolæ, quam putat argumento rebusq́, de quibus illic agitur, accommodari debere. Deinde quomodo obtineri posſit, vt illa plana apertaq́ sit cum dignitate aliqua, docet: hoc enim quoq́ ab illa inprimis postulatur. Ad extremum de lepore ipsius, ac venustate diligenter loquitur: & quæ ratio sit illius pariendæ tradit.*

De epistola D. Gregorij Theologi.

Pulchritudo epistolæ contra prouerbia) *Prouerbia enim olent prudentiam non paruam, & sunt tamquam sententiæ quædam vsu ipso veræ cognitæ ac comprobatæ, cum contra in epistolis nihil poni debeat valde eruditum, & à captu idiotarum remotum. Est quoq́ popularis res prouerbium & communis, id est, cuius propter frequentẽ ipsius vsum nemo ignarus esse potest. Vnde*

Vnde vidimus magni iudicij poëtam Terentium, Andria sententiam grauem in ore serui collocare, quia peruulgata erat. Hæc Victor.

Epistolam scripturus, tria potißimum considerare debet: siue de epistolæ decoro.

CAPVT V.

Scripturus igitur epistolam, diligenter consideret, quis sit ipse qui scribit, cui scribat, & quibus de rebus. Alio enim modo scribit notus, alio ignotus, alio amicus, vel leuiter amicus, alio inimicus, alio par, alio impar genere, familia, eruditione, ætate, &c. *De decoro multa Cic. in Orat. perf.* *Vide Ludo. Viuem de conscrib. ep.* *Ex Brandol. cap. 11. l. 1.*

In eo ad quem scribitur, quinque consideranda sunt, natura, fortuna, studiũ, dignitas, affectio. In Natura considerandus est sexus: vt vir an mulier, ętas, vt, puerum adolescens, natu grandior an senex. natio: vt Italus an Gallus, patria: vt, Romanus an Venetus. In Fortuna considerantur natales, nobilis

an ignobilis. Conditio, seruus an liber. Ordo, æques an senator. Opes, diues an pauper. Existimatio, clarus an obscurus. Amplitudo, potens an impotens alicuius auctoritatis an nullius. Status vitæ, pater an filius, maritus an cælebs, priuatus, an cum potestate. In studio consideratur ars liberalis, vt Grammatica, Rhetorica, &c. item Medicina, pictura, cælatura, mercatura, &c. latius enim nomen liberalis, hoc loco patere volumus: an illiberalis, vt, sutoria, sartoria, lignaria, ferraria, cæteræque eius generis, quæ recepto Græco vocabulo mechanitæ appellantur. Dignitas ita consideratur, sacra an profana, vt Pontifex, an Rex, perpetua an ad temp⁹, vt, Princeps an Prætor. In affectione perpenditur notitia, vt, notus an ignotus, beneuolentia, vt, amicus an inimicus. Consuetudo, vt, hospes an familiaris, Propinquitas, vt, ciuis an peregrinus. Coniunctio, vt cognatus an affinis. Officia, vt, bene an male de nobis meritus.

Postre-

Postremo, inspicienda & consideranda est ipsa res seu materia, de qua scribere constituimus, quæ multiplex erit, & varietatem requiret, quandoquidem, sicut neq; ad omnes & ab omnibus, ita neq; de omnibus eodem modo scribendum erit. Aliter loquemur de Repub. aliter dē priuatis, aliter de serijs, aliter de iocosis. Sed hæc pars vtcumq; ex superioribus duabus cognosci poterit, & ex generibus epistolarum quæ postea tractabuntur, amplius cognoscetur.

SCHOLIA.

In eo, ad quem scribitur) *Dubitare non debemus, quin Cicero (vt hunc potißimum, omnis eloquentiæ magistrum ac ducem præstantißimū nominem) accuratius ad doctos quam indoctos, vel ad doctißimos, qualis erat M. Terentius Varro, quam ad minus doctos, accuratius ad eloquentes, quam ad eos, qui eloquentia nec valebant, nec eius studiosi erant, scriberet. Quin etiā magis breuitati studeret in suis ad eos epistolis, quos ill delectari sciebat: quos inter non postremus erat Brutus. Vt omittā, quantū discrimen esse debuerit inter epistolas (in eodem etiā argumēto) quas ad familiarißimos scripsit, & eas, quas ad minus* *Cicero personam accurare spectauit.*

familiares: multo etiã magis inter eas, quas familiaribus & eas quas illis, cum quibus non modo familiaritas, sed ne vsus quidem vllus, aut vlla consuetudo intercedebat. Neq; enim duntaxat existimandum est, multa Attico (exempli gratia) ab illo scribi, quæ ad nullum alium scripsisset, sed pleraq; etiam alij plane alijs scripturum verbis fuisse. Ad Atticum enim non solum scribebat interdũ quidquid in buccam (vt ipse eum vicißim ad se vult scribere quidquid in buccã) sed etiam verbis vtens, quæ prima in buccam veniebant. Atq; hinc fit, vt multo plura loquendi genera in illis epistolis legamus ex consuetudine sermonis vulgi etiam ipsius petita, & quidem ex ijs, qui idiotismi vocantur, quam in his, quæ, quamuis epistolæ ad familiares vocentur, non tamen omnes ad familiares sunt, paucæ vero ad eos, quibus cum tanta illi esset, quanta cum Attico familiaritas.

Epistolas breuitate commendari.

CAPVT VI.

Commendat M. Tull. breuitatem in Bruto epist. 24. & 25. lib. 11.

QVanto breuior est epistola, tanto solet esse gratior, præsertim occu-

occupatis, morosis, incognitis seu parum notis, amicis simulatis, & ijs demum, qui eo scribendi genere delectantur, quales sunt Principes, & qui ad Principes scribunt. Propria autem & quasi peculiaris epistolarum est breuitas. Ideo non debet, auctore Seneca, sinistram legentis manum implere, modo vt aut amicitia, aut tempora, aut negotia longiorem non exigant. Nam sæpe contingit, vt nimio breuitatis studio squalens, ieiuna, ac plane sicca & exanguis euadat oratio. Idcirco de Philosophia, de immortalitate animorum, de Deo, de religione, de Repub. huiuscemodiq; rebus, quæ breui explicari non possunt, longior esse consueuit. Quare, vt vno verbo absoluam, nec omittenda sunt necessaria, ne nimis videantur contractæ epistolæ, nec superflua inserenda, ne præter rationem & sine caussa sint longæ: ne videlicet modum in altero excedentes, peccare iudicemur. Sed libet audire D. Gregorium de breuitate epistolarum. *Qui epistolas*

Plin. ad Traian & Traian. ad Plin. Cicer. epist. 2. lib. 14. & ep. 1. sub finem lib. 1. ad Q. F.

ſcribunt, alij quidem pluribus verbis quam deceat, alij vero exſiliter admodũ ſcribunt: & vtriq; modum non ſeruant: quemadmo- Similitudo. *dum qui ad ſcopum iaculantur, ſiue infra mittunt, ſiue ſupra: errare enim æquale eſt, licet à contrarijs fiat. Eſt autem epiſtolarum modus ipſa res: cum neq; pluribus verbis, vbi non multæ ſunt res, ſcribendum ſit: neq; paucioribus, vbi multæ. Quid enim oportet, & quæ ſequuntur.*

SCHOLIA.

Siniſtram legentis manum) *At ipſius epiſtolæ, interdum dexteram quoq;, bis implent, inquit Viues. excuſari poteſt fortaſſe ijs, quæ deinceps in capite ſequuntur: res enim ipſæ quas explicabat, orationẽ longiorem poſtulabant. Vtrum vero ille ſummus philoſophus ea epiſtolarum anguſtijs includere potuerit, quæ incluſit, doctiores ſententiam dicant. Demetrius quidem aperte repugnat, vt poſterius videbimus.*

Idcirco de Philoſophia) *Argumentum aliquando amplum, varium & copioſum eſt, vt arctari paucis verſiculis minime poßit. Et in huiuſmodi rebus non minus eſt odioſa contractio, quam*

quam in paruis, simplicibus, ac ieiunis longitudo. Neq; is est breuis, qui pauca dicit, sed qui multa paucis comprehendit. Quo fit, vt paucorum versuum epist. Iliade longior videri queat, si verba superuacanea sint & inania; & longißima, breuis, si nihil otiosum ac redundans. Demetrius tamen de magnitudine epistolæ differens, eius longitudinẽ contrahi debere censet, sicut eiusdem locutio valde ornata & polita esse non debet. Statuit autem valde longas, & præterea inflatiores ac tumidiores quam oporteret, potius libros vocandos, quorum principio apposita sit salutatio. Tales esse multas Platonis, nominatim illam ad Dionis propinquos, & vnam Thucididis, & Aristot. ad Alexand. Maced. Verum P. Victorius hos auctores excusat: eosq; non hoc verum rectumq; esse, quod fecerant, existimasse ait, vt erant prudentes & diserti viri: nec iudicio peccasse, sed commoda quædam sua tunc secutos fuisse. Cum enim argumenta cœpissent, quæ paucis exponi non possent, & ad absentes scriberent, necessario aliquo modo in hoc vitium incidebant, Non multis interiectis subiungit. Demetrio igitur illa etiam Cic. qua petijt à L. Luceio, vt res suas gestas scriberet, epistola visa non foret, atq; id duabus de caußis, & quia satis longa est & quia est omni verborum ornatu, sententiarumq; expolita. Adhibuit enim in ea scribenda stylum

Demetrius de epistolarum longitudine.

Plato, Thucidides, & Aristotel. purgantur.

Epist. 18, lib. 5.

eundem, quo vtebatur, cum domi orationes scriberet. Ipse tamẽ laudat eam Pomponio, bellamq́ appellat, quod vere de ipsa prædicare potuit.

Ep.6.lib.4.

Addam illud coronidis loco) *Si epistola potest esse quam longissima, & de quauis materia, proponamus ergo salutationem de Officijs, de Amicitia, de Senectute, & mox fient epistolæ. quis autem hoc dixerit? Non igitur, quidquid salutationem habet, epistola dicetur, si naturam & ingenium epistolæ non habeat, sed melius sæpe volumen aut liber. Tamen amicitiæ vis, & necessitudinis arctior coniunctio interdum longiores, immo longissimas epistolas exiget. Est enim summi amoris, inquit Plinius, negare veniam breuibus epistolis amicorum, quamuis scias illis constare rationem. Et iterum. Tua vero epistola tanto mihi iucundior fuit, quanto longior.*

Viues.

Ep.2.& 20 lib.9.

Porro commodum fore duximus, si non nulla tum græca, tum latina exempla adolescentum caussa proferremus earum epistolarum, quæ summam haberent breuitatem, sed elegantiæ tamen & leporis haud expertem. In quo genere principatum obtinent Laconicæ, quarum nomen omnibus iam paucissimorum versuum epistolis commune factum est. A Laconicis ergo incipiamus.

Rhodigin. lib.18.c.4.

Disceptantibus Lacedæmonijs cum Argiuis de finibus, verbosiorẽ paulo epistolam illi Spartam miserunt, minitantes, plurima se illis detrimenta

menta illaturos, ni cederent. Lacedæmonij, vt quibus nil fere prolixa oratione foret odiosius, quiq; illorum vanitatem non pili facerent, nihil prope aliud rescribendum censuerunt, quam verbum vnum αἴκα, si: ac si dicerent, si poteritis, ista re perficietis, quæ nunc timidius promittitis. Demetrius, vbi de quarta dicendi forma, nempe vehementia disputat, cola, seu membra breuißima, vt in quibus maior sit impetus, laudat. Exemplum adducit quandam, si ita nominari fas est, epistolam Spartiatarum ad Philippum Regem, qui cum sapienter dicto arrogantem rationem Philippi vellent refellere: docereq; qui minaretur alijs, debere quoq; ipsum aliquid timere, exemplo opulentißimi hominis, qui in grauißimum malum incidit, conditionemq; contrariam penitus superiori illi fortunæ, nihil scripserunt aliud, nisi: Διονύσιος ἐν κορίνθῳ. Docet igitur Demetrius peccaturos tunc fuisse Spartiatas, finemq; suum impedituros, si diligenter rem narrassent: & quod inuolutum in paucis illis verbis erat, explicassent.

Huius Dionysij M. Tul. 3. Tus. & ep. 18. li. 9. meminit.

Archidamus Lacedæmoniorum Imperator, cum in Arcadiam irrupisset, audito, hostibus Eleos ferre auxilium scripsit illis in hunc modum. Archidamus Eleis. Quies bona. Non potuit breuius, & suadere quod erat illis commodum, & minari malum, si quid perperam aggrederetur.

Archidamus.

Plutarchus refert, Athenienses

In Alcibiade.

ses de clade quadam Lacedæmoniorum litteras ad Ephoros intercepisse, eæ, vt ipse recitat, erant huiusmodi Ἔῤῥει τὰ καλά. Μίνδαρος δ' ἀπέσσυται, πεινῶντι τ' ἄνδρες: ἀπορέομες τί χρὴ δρᾶν. *Effluxerunt præclaræ res. Mindarus interijt, esuriunt milites, hæremus quid faciendum sit. Alexand. Philippi filio nescio quid pluribus verbis petenti, responderunt hæc tantū:* περὶ ὧν ἔγραψας, οὔ. *De quibus scripsisti, non.*

Βροῦτος Περγαμηνοῖς.

Ex epist. M. Brut. Ἀκούω ὑμᾶς Δολαβέλλᾳ δεδωκέναι χρήματα. ἃ εἰ μὲν ἑκόντες ἔδοτε, ὁμολογεῖτε ἀδικεῖν με· εἰ δὲ ἄκοντες, ἀποδείξατε τῷ ἐμοὶ ἑκόντες δοῦναι. Βροῦτος Βιθυνοῖς.

Αἱ βουλαὶ ὑμῶν ὀμίγωροι, αἱ ὑπουργίαι βραδεῖαι· τὸ τέλος τούτων ἐννοεῖσθε.

Κράτης τοῖς νέοις.

Ep. Cratetis Philosophi. Ἔθζετε ἑαυτοὺς ἐσθίειν μᾶζαν, καὶ πίνειν ὕδωρ. ἰχθύων τε καὶ οἶνον μὴ γεύεσθαι· ταῦτα γὰρ τοὺσ μὲν γέροντας ἀποθηριοῖ, ὥσπερ τὰ τῆς κίρκης φάρμακα· τοὺς δὲ νέους ἀποθηλύνει.

Gellius quoque lib. 20. cap. 4. Alexādri ad Aristotelem, vt huius ad Alexandrum epistolia, super libris Phisicorum

torum ęditis, recitat, eaq; ob breuitate elegantiſsimę filium vehementer commendat.

Cicero Baſilio S. D.

TIbi gratulor, mihi gaudeo, te amo, tua tueor. A te amari, & quid agas, quidq; iſtic agatur, certior fieri volo. Vale. *Ex epiſt. M. Tullij Cicer. ep. 16. li. 6.*

Cicero Terentiæ ſuæ S. P. D.

SI vales, bene eſt, ego valeo. Da operam vt conualeſcas. Quod opus erit, vt res tempusq; poſtulat, prouideas atque adminiſtres, & ad me de omnibus rebus quam ſæpiſsime litteras mittas. Vale. *Ep. 21. l. 14*

Cicero Attico S.

IVcundiſsimas tuas legi litteras. ad Plancum ſcripſi, miſi: habes exemplum. Cum Tirone quid ſis locutus, cognoſcam ex ipſo. Cum ſorore ages attentius, ſi te occupatione iſta relaxaris. *Ad Attic. ep. 15. l. 16*

C. Plin. Titiano S.

Quid

Ex Plinio Secundo. ep. 32. li. 9. In alijs. Quid agis? quid acturus es? ipse vitam iucundissimã, id est, otiosissimã viuo.

QVid agis? an quod ago ruri ipse? vitam iucundissimam? id est, otiosissimam? Quo fit, vt scribere longiores epistolas nolim, velim legere. Illud, tamquam delicatus: hoc, tamquam otiosus. Nihil est enim aut pigrius delicatis, aut curiosius otiosis. Vale.

C. Plin. Saturnino S.

Ep. 38. l. 9.

EGo vero Rufum laudo, non quia tu ita vt facerem petisti, sed quia ille dignissimus. Legi enim librum omnibus numeris absolutum, cui multum apud me gratiæ amor ipsius adiecit. Iudicaui tamen: neque enim soli iudicant, qui maligne legunt. Vale.

Ex Angelo Politiano.

Angelus Politianus Cæsari Carmento suo S. D.

Ep. lib. 7.

COntemni te putas, quod non rescribo. Contemnerem, si rescriberem. Quos enim contemno, respondere his audeo vel occupatus, tibi nec otiosus.

Angelus Politian. Amico S. D.

Ibidem.

IRasceris, quod iste me Simius carpit. Non ideo me carpit, vt carpat, sed vt

sibi victũ quærat homo famelicus apud quosdã, qui multum gaudẽt assentatoribus, plus tamen detractoribus. Vale.

Angelus Politian. Inuido.

INuides omnibus omnia, præter inuidiam. Sed & hanc inuides tuo compari, qui magis inuidus etiam quam tu. Sic inuidiam tibi non inuidet, quam tu illi tamen inuides. Ita rursus ille minus inuidus. Qui sitis, non dicam, ne miseriores faciam, quam nunc estis. Nam si nomen vestrum proferrem, nomen quoq; ipsum vobis inuideretis, nec v- terq; vtriq; modo, sed & vterq; sibi. Vale. *Ibidem.*

Angelus Politian. Laurentio Medici S. D.

CYgno poëta similis, vterque candidus, vterq; canorus, vterq; fluuios amas, vterq; Phæbo gratus. Sed negatur canere cignus, nisi cum Zephyrus spirat. Quid igitur mirum, si taceo tam diu tuus poëta, cum tu tamdiu non spires meus Zephyrus? Vale. *Ibidem.*

De perspicuitate epistolæ.
CAPVT VII.

De perspicuitate Quintil. lib. 8. ca. 2.

IN omni oratione præcipuam mereatur laudem, primaq́ꝫ virtus est perspicuitas, vt multo libentius ignoscendum videatur scriptori inculto, aperto tamen atq́ꝫ dilucido, quam politissimo quidē, sed implicato & obscuro. Nam ille superior minus iudicatur effugere vitium potuisse, cum plerunq́ꝫ, quos inelegantes & inquinatos, eosdem impeditos & tenebricosos, & quos ornatos atq́ꝫ nitidos, eosdem maxime perspicuos in scribendo cernamus. Danda igitur est opera diligens, vt quę scribimus, ab alijs intelligantur. Satius. n. est, mutum esse, quam dicere quod nemo intelligat, inquit in Anton. Cicero. Quamobrem fugienda sunt verba prisca, inusitata, impropria, poëtica, dura atq́ꝫ barbara, quibus auctores quidam iam olim latinum sermonem deformarunt, quorum lectioni magna cum cautione,

tione, necq; nimis assidue incumbendū est. Fugiendi archaismi, quales apud Plautum præsertim multi leguntur: nec quia latinitatis magister optimus, & ad familiarem quotidianamq; collocutionem, cuius imago est epistola, peraccommodatus habetur ille Comicus, idcirco quiduis Plautinum siue comicum in nostra scriptione vsurpabimus. Illud tamen sciendum, non statim obscurum esse, quod aliquis parum litteratus, & in bonis probatisq; scriptoribus minimum versatus non intelligit. Sunt etiam, qui tenebras se inuenire queruntur in alienis scriptis, quas ipsimet secum attulerunt. Præterea, eruditorum & familiarium hominum epistolæ solent esse minus claræ: illorum, propter varias allusiones, amphibolias, ellipses, prouerbia, iocos, ænigmata, sententias reconditas & abstrusas; horum, præcipue propter breuitatē, & res ipsis inter se tantum notas. Vtraq; de causa difficiles sunt ad intelligendū ep. M. Tullij ad Atticum.

Gregor. Nazianzenus de epiſtolæ perſpicuitate hunc in modũ præcipit. *De perſpicuitate illud conſtat, oportere, qui elaboratum vitet, quantum oporteat, magis ad id, quod communius eſt, inclinare. Et, vt complectar paucis, optima eſt & pulcherrima epiſtola, quæ tum indoctum, tum etiam eruditum perſuadere poßit: indoctum, vt ad multitudinem ſcripta, eruditum, vt multitudinis captum ſuperans. Item, quæ ſua ſponte intelligitur. Æque enim abſurdum eſt, & griphos, conſiderare, & epiſtolam interpretari.*

SCHOLIA.

Præcipuam meretur laudem) *Quod enim non intelligitur cum dicitur aut legitur, perinde eſt ac ſi non dictum aut ſcriptum eſſet. fertur* D. *Hieronymus Perſium poëtam Satyricũ in ignem propterea cõieciſſe, quod eum legens propter obſcuritatem non poſſet intelligere. Quidam de induſtria obſcure locuti ſunt, vt Ariſtotel. qui ſua myſteria noluit à quouis etiam ignauo cognoſci, & Heraclitus Phyſicus, qui de natura nimis obſcure memorauit σκοτεινὸς cognomentum adeptus eſt. Hoc Cicero arbitratur ſine reprehenſione fieri,*

D. Hieron. combuſſit Perſium.

Ariſtot. & Heraclitus obſcuri.

ne fieri, ſi videlicet de induſtria id facias quemadmodum etiam, ſi rerum obſcuritas, non verborum faciat, vt non intelligatur oratio: qualis eſt in Timæo Platonis. Nos nihilominus ab epiſtola omnem prorſus obſcuritatem, ipſo quoq; Cicerone haud inuito, abeſſe oportere iudicamus. *2. de finib.*

Ecquid etiam græcas voces, & quando, epiſtolis admiſcere poßimus.

CAPVT IIX.

TAmetſi adeo inconſideratus nemo adhuc reperiri potuit, qui græca latinis inſerere, in epiſtola potiſsimum, fas ac licitum eſſe negaret, exiſtunt tamen, & extiterunt non ita pauci, qui id fieri aliquanto ęgrius paterentur, adoleſcentumq; animos neſcio qua religione obſtringerent, & interdum dicenda mallent prætermittere, quam græce quidquam proloqui. Iſti nobis M. Tull. opponunt, apud quem eſt in 1. Tuſcul. his verbis. Dicam ſi potero latine, ſcis *μισέλληνες.*

enim me græce loqui in latino sermone non plus solere, quam in græco latine. Hoc approbans Auditor: & recte quidem, inquit. Idem in 1. de off. præcipit eo sermone vti nos debere, qui notus sit nobis, ne vt quidam, verba græca
Saty. vlt. lib. 1. inculcantes, iure optimo irrideamur. Præterea, Q. Horatius eos reprehendit, qui Lucillium poëtam Satyricum idcirco admirabantur, quod verbis latinis græca miscuisset: perinde ac si sermo lingua concinnus vtraque suauior esset. Adde A. Persium eos poëtas vi-
Saty. 1. tuperantem, qui ad aucupandum doctrinæ nomen idem factitabant, quod Lucillius. Nugari solitos græce &c.
Saty. 6. Iuuenalis quoque huiusmodi sermonis græci affectatores iracundius carpit;

omnia græce,
Cum sit turpe magis nostris nescire latine.
Hoc sermone pauent, hoc iram, gaudia, curas,
Hoc cuncta effundunt, & quæ sequuntur.

Nunc age paucis respondeamus. Quod ad Ciceronem attinet, quam ille

multis vocabulis græcis paſsim in ſuis monumentis ſit vſus, Guilielmus Budæus copioſe oſtendit: qui non verſuras modo fecerit à græcis, ſed etiam, quæ mutuatos eſſe maiores ſuos nouerat, quæq; idem ipſe tamquam vtenda rogauerat, abiurare poſteritatem ſuam docuerit, pro ſuiſq; tueri, & poſsidere. In epiſtolis autem integras ſententias enuntiat, & ad Atticum paucíſsimæ ſunt ſine vocibus græcis. Intelligendum eſt igitur, frequentiam & crebritatem, & minime neceſſariam græcorum nominum ſententiarumq; inculcationem prohiberi. Cæterum in Tuſcul. diſput. quos libros legi & cognoſci volebat ab omnibus, etiam qui græce neſcirent, merito à græcis abſtinuit. De poëtis nihil laboramus: fatemurq;, carminibus græca vocabula parum concinne, eleganter, aut ſaltem vſitate interponi. Etſi id in epigrammatis faciat Auſonius.

Comment. linguæ græcæ.

Quando & quomodo græcu vtendum.

Supereſt, vt doceamus, cũ fieri poſſit, quando & quomodo faciendũ ſit, iudicio enim opus eſt, ne peccemus.

I. Primùm, ſi vel in ſententia, vel in verbo græco ineſt, aut graue, aut argutum aut ſuaue, aut iocoſum, aut demũ eiuſmodi aliquid, quod latine elatum, feſtiuitatem vimq́ ſuam amitteret. Norunt profecto græce docti, quam illa omnium pręſtantiſsima lingua, talium Gratiarum ac venuſtatum omnes penus omnesq́ cellas refertas habeat. Graijs ingenium, Graijs dedit ore rotundo Muſa loqui, vt ait Horatius ad

II. Piſonem. Tum, ſi quid exprimi, niſi fortaſſe barbaro, & latinis auribus inaudito, vocabulo non poſſet: hîc noſtram ægeſtatem Gręcorum copia ſub-

III. leuabit. Item, apud familiares eoſdẽq́ eruditos, quibus multa paucis per alluſiones ad hiſtorias, fabulas, per dicta ſapientum, verſiculos poëtarum, prouerbia, & inſinuationes ſignificare velimus. Quas ad res, mirum dictu, quantam nobis det facultatem lingua gręca.

His

His de caussis tam sæpe ad Attic. scribens M. Tullius græcas voces vsurpat, & Paul. Manut. ad Muretum frequentius, quam ad alios ἑλληνίζει, vt obseruauimus.

Cicero porro, cum græcam sententiam adducit, fere aut prima tantum attingit verba, reliqua tamquam nota prætermittit: aut ita totum recitat, vt aliqua tamen mutatione ad id, quod sibi propositum est, accomodet. Vtriusque generis plenæ sunt epistolę. Exempla omnium quæ diximus, non grauaremur adiungere, nisi longitudinem fugeremus. Magistri vtriusque linguæ vel mediocriter gnari, quod nos omisimus, inter docendum præstabunt, & exempla e Cicerone potissimũ, & Plinio Secundo depromenț.

Paul. Man. comment. in ep. 9. lib. 1. ad Q. F.

SCHOLIA.

Qui Lucillium poëtam) *Lucillij versus, in quibus verba græca latinis miscuit, hi recitantur in Orat. perf.*

Quã lepide lexes compostæ, vt tesserulæ omnes,
Endo pauimento, atq; emblemate vermiculato.

Et in 2. de finib.

In quo Lælius clamores sophos ille solebat
Edere.

Et 3. de Orat.

Crassum habeo generũ, ne rhetoricoterus tu sis.

Quæstio. *Quærat aliquis, vtrum in latina epistola, non græca modo, sed Germanica item, Gallica, Hispanica, aut cuiuspiam alterius barbari idiomatis vocabula atq; versus inserere concessum sit. Quidam huius rei potestatem nobis largiuntur,* Viues. *asserentes, M. Tullium non quod lingua græca elegans & exculta esset supra cæteras, idcirco res arcanas illa contexisse: sed quod Attico nota esset. Quod si aliam quandam à Romanorum vsu remotiorem sciuisset Atticus, eam ipsam vsurpaturum fuisse Ciceronem, in rebus, quas nolebat euulgari. Nos totum hoc in medio relinquimus, & vt magnopere non probamus, sic non valde reprehendimus. Illud non placet, tantummodo arcanorum occultandorum gratia vocibus græcis M. Ciceronem vti voluisse.*

Omni-

Omnibus ne in rebus epiſtola verſetur.

CAPVT IX.

PRopriam eſſe materiam epiſtolæ, & non omne argumentum per eam commode explicari poſſe, cultiſſimus grauiſsimusq; ſcriptor Demetrius Phalereus ex auctoritate Ariſtotelis (quem ipſe veram & legitimam epiſtolæ ſcribendæ formam conſecutum eſſe arbitratur, ac Simplicius quoque commentarijs in categorias affirmat) oſtendere conatur. Ariſtoteles igitur in epiſt. quadam ſua hoc ipſum ſatis docuerat, cum ita ſcripſiſſet: τοῦτο δὲ οὐ γράφω σοι· οὐ γὰρ ἦν ἐπιστολικόν. hoc autem nō ſcribo ad te: non enim epiſtolæ accōmodatū eſt. Quare, inquit Demetrius, ſi quis epiſtola ſua acutas diſputationes perſequatur, quales fuerunt eorum, qui Sophiſtæ dicebantur, ſiue naturæ ipſius rationem explicet, hic nequaquam epiſtolam ſcribere dicendus

Ariſtoteles perfectus in ſcribenda epiſt.

dus

Pulchrum praeceptum.

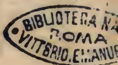
dus eſt. Scriptio enim quædam humanitatis illecebrarumq́ plena debet eſſe epiſtola, & illa quidem breuis & ſimplicis cuiuſdam rei expoſitio, eodemq́ pacto ſimplicibus nominibus texi. Et paulo poſt, cum declarare vellet, in quã culpam incideret, qui tamquam ſententias cuderet, dum ſcriberet epiſtolam; & aliquem accurate quopiam impelleret autoritate ſua, inquit: Qui autem ſententias edit, & ſuadet aliquid, non ei ſimilis eſt, qui per epiſtolam loquatur, ſed per machinam, hoc eſt, per inſtrumentum quoddam, quo in ſcenam perſonæ Deorum repente deſcendebant. Proprium ergo putat Demetrius præſtantiſsimę illius naturę, pręcipere hominibus, quid facto opus ſit, & quæ ſequi illos oporteat in vita, aut fugere. Cicero ad Q. F. lib. I. epiſt. 1. cum eum de iracundia, qua laborabat, & quæ cæteras Q. laudes obſcurabat nonnihil, fraterne reprehendiſſet, non addit ea, quæ ſententiam noſtram valde confirmant. Quare illud non ſuſci-

Θεὸς ἀπὸ μηχανῆς.

piam

piam, vt quæ de iracundia dici solent à doctissimis hominibus, ea tibi nunc exponam, &c. Illud, quod est epistolæ proprium, vt is, ad quem scribitur, &c. Significat ergo Tullius, disputationes huiusmodi, etiam morales, non cadere in epistolam. Vnde percipitur, euoluta vi naturaque epistolę, quantopere peccent illi, qui res obscuras, & remotas à sensibus hominum communique vita, includebant in epistolis. Epicurus autem in eam culpam potissimũ incidit, vt intelligere licet ex scriptis Laertij, quibus vitam ipsius subtiliter persecutus est: nouam enim illam suam rationem cum integris voluminibus antea copiose explicasset, de ijsdem rebus scripsit postea ad amicos nonnullas epistolas, quibus erudire ipsos voluit, & tradere paucis disciplinã illam, cuius ipse princeps & auctor fuerat: hoc enim ipsi sedulo ab eo petierant, qui vellent degustare præcepta primo illo tempore mirifice grata & accepta hominibus. Leguntur autem tres huiusce-

Victorius in Comment.

Epicurus notatur.

περὶ τῶν φυσικῶν, περὶ τῶν μετεώρων, περὶ τῶν βιωτικῶν.

iuſcemodi epiſtolæ illic: quarum prima eſt ad Herodotum, de rebus naturalibus. Secunda ad Pithoclem, de rebus ſuperis. Tertia ad Menæceum, de rebus bonis & malis.

SCHOLIA.

Seneca. *Ficinus.*

Acutas diſputationes perſequatur) *In eadem naui eſt Seneca maior, cuius epiſtolæ, quid ſunt aliud, niſi volumina de Philoſophia? & Marſilius Ficinus, qui in epiſtolis ſuis de Platonicis quæſtionibus perpetuo fere diſputat. M. Tull. moralis Philoſophiæ locos (ei enim mirifice deditus fuit) grauiſſimos ſæpe inſerit. Immo etiam aliquoties Phyſica attingit. De Repub. vero ſapientiſſime, elegantiſſimeq́ loquitur tam crebro, vt ſi illius ſententias congerere velimus, non ſit futurus modus. Verum aliud eſt tota epiſtola de re difficili, obſcura, minime in vulgus nota diſſerere, aliud ipſam grauiter & erudite dictis interdum aſpergere. hoc aut vitioſum non eſt, aut longe minus quam alterum, vitioſum. Quod ſi doctrina Demetrij vera eſt, vt ego quidem bona ex parte, ſi non omnino, veram eſſe mihi perſuadeo, multi hodie in errore magno hærent, qui epiſt. eruditas quærunt, & niſi quæ ingenioſa, plena rerum & argumentorum ſit, legere non dignantur: cũ tamen vt audiuimus in hoc ipſo*

Error communis.

ipso capite, epistola scriptio quædam humanitatis illecebrarumq́ plena esse debeat, breuis & simplicis cuiusdam rei expositio, & simplicibus nominibus contexta. Istuc profecto non erit, nec esse poterit, si de abstrusis, Philosophicis, Theologicis aut Medicis, similibusq́ rebus conscribatur.

De tribus epistolarum characteribus.

CAPVT X.

SIcut in omni oratoria elocutione tres sunt dicendi figuræ, grauis, mediocris, humilis, sic varij sunt epistolæ characteres, longe tamen ab illis (si doctis quibusdam viris credimus) diuersi: cum illis hi inferiores sint. Pro qualitate enim materiæ de qua agitur, & personæ cui scribimus, vel grauiter, vel summisse, vel moderate scribendum est.

Cicer. in Orat. perf. Quint. l. 12. cap. 10. Q. Cornif. lib. 4. Demet. Phalereus.

Nam iocosæ & familiares epistolæ, & quæ de domesticis rebus tractant, vel ad eos, quibus scribimus, spectantibus, in humili genere constituuntur.

Figura attenuata.

Ideo

Ideo nullam his adhibēdam esse artem, & sine cultu scribendas multi admonent: quinimmo, quotidianis texendas esse verbis, & plebeio vtendum sermone, Cicero, Seneca & alij docent.

Figura sublimis. Vide Quint. li. 9. cap. 4.

Cum autem de Philosophia, de religione, de Deo alijsq́; huiuscemodi argumentis grauibus (de quibus certe, quid Demetrius senserit ac statuerit, iam didicimus) quidquam exponimus, in summo scribendæ sunt genere: verum ita, vt ex Ciceronis auctoritate, nihil simile habeant, aut iudicio, aut concioni.

Epist. 21. lib. 9.

Figura temperata.

Commendatitiæ vero, & quibus vel accusamus, excusamusq́;, vel petimus, vel gratulamur, vel aliquid hoc genus facimus, mediocrem figuram desiderant: modo ne ad principes & magistratus, ad doctos & graues viros scribantur, tunc enim grauitatem quandam potius flagitare, quam hoc temperamentum videntur. Quales enim putemus fuisse epistolas illas, quibus viri eloquentes & docti, atq; ipse in primis

Ari-

Aristoteles Alexandrum Magnum,incensum cupiditate verissimæ gloriæ, cohortabatur ad decus? Iam vero,quæ leguntur Domesthenis ad Philippum, habere eas quiddam amplum, longeq; distare à communi sermone, negari nõ potest. Nec desunt Ciceronis in hoc genere nonnullæ, vt illa ad Lucceium lib. 5. Fam. de sui consulatus historia separatim componenda: & illa ad Dolabellam li. 9. qua ei de sublata columna & ijs, qui eam Cæsari mortuo, tanquam Deo, in foro erexerant, supplicio affectis, gratulatur. In illa vero ad Lentulum, quæ incipit, Periucundæ, partes multæ sunt, in quibus aliquanto maior vel verborum copia, vel sententiarum splendor apparet,quam dialogi ratio, & natura postulet. Age, quid in ea dialogo simile reperitur, in qua M. Brutus Ciceronem accusat, quod suppliciter nimis,ac demisse,ad Octauium scripsisset? Verum hoc, quidquid est licentiæ, prudentia moderatur: tempus, personarum dignitas, res ipsa,

1. *Philipp.*

Ep. 9. lib. 1.

Epist. 16. ad Brutum.

quousque progredi liceat, ostendit. Proprie vero, simplici stylo contentæ sunt epistolæ. Ne mireris igitur, si epistolas de pace seu bello scriptas à nonnullis in graui genere positas inuenias, ab alijs in mediocri. Nam in eodem etiam argumento, in quolibet epistolarum genere non semper (vt docti asserunt) eodem vtemur stilo: sed modo tenui, modo graui, modo medio, & rei naturæ inseruientes, & temporibus ipsis, & personarum dignitati, tum nostrarum qui scribimus, tum eorum ad quos scribimus.

Paul. Man. in epist. 1. ad Lentulũ. Proprie tamen & simplici argumento, & simplici stylo contentæ sunt epistolæ. Recte, & festiue Cicero ad Pætum. Quid tibi ego videor in epistolis? nonne plebeio sermone agere tecum? nec enim semper eodem modo, quid enim simile habet epistola aut iudicio, aut concioni? quin ipsa iudicia non solemus omnia tractare vno modo: epistolas vero quotidianis verbis texere solemus. Idem tamen, qui hoc præcipit,

pit, non vſquequaque ſeruat ſuam regulam: indulget enim ingenio nonnumquam, & epiſtolas concinnat, atque ornat verbis aliquanto illuſtrioribus, quam quæ populo familiaria, & communi ſermone trita ſunt. Sed hoc eiuſmodi eſt, vt, immodice, ac temere ſi fiat, faſtidium pariat, & in reprehenſionem incurrat: ſin modice, & loco, delectet ſine ſatietate, & laudem aſſequatur. Decet igitur idem, & dedecet, pro vtentis ingenio, quod alijs quoque rebus contingit. Hac virtute vel ſolus inter Latinos, vt mihi quidem videtur, vel certe maxime omnium Cicero excelluit. Demoſthenem quidem ita vicit, vt comparatio nulla ſit: quod Quinctilianus quoque vidit.

SCHOLIA.

Oratores varijs dicendi generibus vſi ſunt, vt in 2. de Orat. & Orat. perf. M. Tullius oſtendit. Quanquam vero inter orationes & epiſtolas magnum eſt diſcrimen, tamen ab illis ad has, aut ſaltem ad locos aliquot harum, transferri omnes illas tres dicendi formas, graue ſiue amplam, te-

nuem, & mediam nemo, opinor, negabit. Et licet verum videatur illud; epistolas quotidianis verbis texere solemus, & plebeio sermone agendum esse, tamen ipsemet Cicero aliquando verborum fulmina adhibuit, sic enim exorditur epistolam ad Papirium Pætum: Ain' tandem? insanire tibi videris, quod imitere verborum meorum, vt scribis, fulmina? Sane cum tam varia sint epistolarum genera, scriptionem quoq; earundem variam esse rationi consentaneum est. Quis enim nescit, eum qui familiariter iocatur, alio dicendi charactere vti, quam eum qui seuere grauiterq; scribit? Immo sicut non vno modo iocamur, ita non in omnibus iocosis literis vna est orationis forma: & vt non est vnum earum litterarum quæ serio grauiterq; scribuntur argumentum, ita non idem omnino in vnaquaq; earum genus orationis oportet adhibere. Quemadmodum enim ipse Cicero non omnia iudicia vno modo tractari solere dicit, sed priuatas caussas, & eas tenues, agi subtilius, capitis aut famæ ornatius: sic non omnes epistolas graues, in quibus vel de Repub. vel de alia quapiam magni momenti re agitur, eodem sermonis genere scriptas esse, sed quibusdã multo plura esse adhibita elocutionis ornamenta existimandũ est. Quinetiam quemadmodum oratorum bonorum duo esse genera scribit in Bruto ipse Cicero, vnum attenua-

[Margin: Li. 9. ep. 21 — beside "borum fulmina adhibuit"]

[Margin: Epist. 21. lib. 9. — beside "modum enim ipse Cicero"]

te

te presseq́, alterum sublate ampleq́ dicentium, ita fortasse quarundam etiam epistolarũ sermonem attenuatum ac pressum, quarundam sublatum esse dicere possumus. Demetrius narrat permutatis personis, mutari etiam aliquantulum debere stylum rationemq́ omnem scribendi. Si fuerint scilicet illæ inter se magno interuallo discrepantes, vt sunt regum atq́ opulentißimorum virorum, siue ciuitatum nationumq́ ac priuatorum hominum. Sic enim inquit. Quia autem & ciuitatibus aliquando, & regibus scribimus, sint sane huiuscemodi epistolæ paulum elatæ: proponere enim sibi oportet eum, qui scribit, personam eius ad quem scribit: efficereq́ vt illa ipsi respondeat.

Epistolarum complura esse genera.

CAPVT XI.

IAm, quo melius & facilius epistolarum artem percipere posſimus, ad ipſarum genera deſcendere operæpreciumduxi. His enim cum ſuis partibus cognitis, ipſorumq́ artificio per-

Plinius ep. 2. lib. 9. ſpecto, breui temporis curriculo, non modo ſcholaſticas, quas appellant, vmbratileſq; epiſtolas, à præceptore dictatas, optime nobis conficere licebit: verum etiam noſtro Marte, vel meditati, vel ex improuiſo per fertiles & amœnos epiſtolarũ campos, mira quadam animi noſtri delectatione vagabimur, non ſine maxima omnium admiratione. Nam licet, vt dictum eſt, nullam artem ex intimis Rhetorum præceptis expromptã amet epiſtola, quoddam tamen artificium, non ſolum ex natura natum, ſed ex ipſa etiam Rhetorica excerptum, in Cic. Plinij, aliorumq; clariſsimorum virorum epiſtolis obſeruatum, non aſpernari videtur. Quod quidem ſua ferè ſponte, vel negligenti quadam diligentia à nobis requiſitum, ſeſe offerre ſolet. Epiſtolarũ igitur genera varia eſſe, varij dixerunt; alij tria, alij viginti, alij quadraginta, alij octaginta, alij tot demũ epiſtolarum genera eſſe ſcripſerunt, quod ſunt materiæ, quæ quotidie eueniunt, de quibus

bus dici potest, quæ quidem sunt infinitæ. Verum ego, quotcunque tandem sint, de illis tantum disputandum esse censeo, quæ frequentiora sunt, ad quæ cætera, si plurima esse voluerimus, referri possunt, & de quibus ab omnibus fere, qui de conscribendis epistolis præceperũt, dictũ quã optime quamque diligentissime fuit. Hoc loco pulchram sane & eruditam epistolarum distributionem ex Paulo Manutio ad verbum scribam.

Duo epistolarum genera sunt: quorum alterum græce ἠθικὸν alterũ πραγματικὸν, vocatur: nos morale, & negotiale possumus apprllare. Omnium enim epistolarum argumenta vel à negotio, vel ab officio, tamquam à duobus fontibus deducuntur. Negotiales, quo res in statu sit, siue nostra, siue aliena, siue priuata, siue publica, significant. nec, si quæ sunt, in quibus aliqua de re disputatur, ab hoc genere disiungo. nostrum enim negotium videtur esse, si vltro scribimus: Negotiales.

aliorum si rogati. Quamquam disputationes remouet ab epist. scriptor egregius Demetrius, at non Latini. Nam Varro quæstiones multas epistolis explicauit, vt Gellius & Carisius docent: & Valgius Rufus, vt idem Carisius ostendit, scripsit de rebus per epistolam quæsitis, qua nos quoq; inscriptione delectati sumus.

Morales.

Morales officium potius quam negotiũ, continent. quod genus late patet. Hinc enim emergunt, quæcunq; aut humanitatis, aut beneuolentiæ, aut alicuius omnino virtutis aliquam significationem habent: vt commendatitiæ, consolatoriæ, lætitiam aut dolorem indicantes, admonentes, hortantes, querentes, obiurgantes, gratias agentes, rem vt summatim complectar, quæ materiam à negotio non sumunt.

Mistæ.

Tertium quoddam genus, ex vtroq; mistum reperiri non negauerim: sed hoc vt æqualiter ex vtroq; constet, id est vt eæ caussæ, quæ adscribendum adduxere, graues æque sint, nec morales negotialibus, aut negotia-

gotiales moralibus vincantur, per quam raro solet euenire. Quod si morale, aut negotiale in epistola mista excellet, (quod autem, vt ea scriberetur, vehementius impulit, id dico excellere) quis dubitet, quin, quæ res in ea plus habet ponderis, eadem ei nomen tribuat? Non enim in aßigando genere vel partes nominandæ sunt, vel longitudinis habenda ratio est: possunt esse plures morales partes, quam negotiales omnes: nec tamen ad morale genus epistola pertinebit. Quo enim (vt iam dixi) præcipue adducimur ad scribendum, id siue multis, siue paucis verbis exponatur, epistolas facit aut negotiales aut morales. Ac morales quidem in simplici plerunq; versantur argumento: suisq; quasi finibus contentæ, negotialem materiam non attingunt: negotiales contra, non quia necesse sit, sed quia deceat, morale sæpe aliquid assumunt. Possum probare exemplis, possum auctoritate eorum, qui de epistolis præcepta tradiderunt: sed ipsa quoq; in promptu ratio est. Quis enim cum scri-

Negotiales sæpe assumunt morale.

bit, quod vel sua, vel eius ad quem scribit, intersit, aliquam rei perficiendæ cupiditatem non exponit? quis ad ea quæ restant, curam & diligentiam non pollicetur? quis aut confecto negotio non lætatut: aut desperato, non dolet? quæ interdum grati animi; humanitatis quidem semper signa sunt. Moueor etiam non leuiter auctoritate Demetrij, scripsoris accurati inprimis & docti: Πλεῖστον, *ait,* ἐχέτω τὸ ἠθικὸν ἡ ἐπιστολή, ὥσπερ καὶ ὁ διάλογος: σχεδὸν γὰρ εἰκόνα ἕκαστος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς γράφει τὴν ἐπιστολήν. *Plurimum habeat epistola moralitatis, ferme enim vnusquisq; imaginem animi sui scribit epistolam. Exempla vero Ciceronis ad Lentulum scriptæ epistolæ suppeditant: negotiales enim omnes fere sunt: & his tamen morales Cicero libenter admiscet, nimirum officij caussa: vt, in patriam opera ac virtute Lentuli reuocatus, tanti beneficij memoriam, & remunerandi studium declaret.*

SCHOLIA.

M. Tul-

M. Tullius epistolam quandam sic orditur. Epistolarum genera multa esse non ignoras: sed vnum illud certissimum, cuius caussa inuenta res ipsa est, vt certiores faceremus absentes, si quid esset, quod eos scire aut nostra aut ipsorum interesset. Huius generis literas à me profecto nō expectas. tuarum enim rerum domesticarum habes & scriptores & nuntios: in meis autem rebus nihil est sane noui. Reliqua sunt epistolarum genera duo, quæ me magnopere delectant: vnum familiare & iocosum; alterum seuerū & graue. Vbi mens eius non fuit, quotquot essent, epistolarum formas recensere, cum non harum modo, verum & aliarum pæne omnium quæ in hoc libro tractantur, pulcherrima exempla apud ipsum liceat inuenire, & epistolæ 13. lib. 4. hoc est initium. Quærenti mihi iam diu, quid ad te potissimum scriberem, non modo certa res vlla, sed ne genus quidem literarum vsitatum veniebat in mentem. Vuam enim partem & consuetudinem earum epistolarum, quibus secundis rebus vti solebamus, tempus eripuerat: perfeceratq; fortuna, ne quid tale scribere possem, aut omnino cogitare. Relinquebatur triste quoddam & miserum, & his temporibus consentaneum genus litterarum, id quoq; deficiebat me, in quo debebat esse aut promißio auxilij alicuius, aut consolatio doloris tui. Viden' hîc gratulatorias, pollicitatorias,

Ep. 4. li. 2.

Cicer. noluit 3. solum epistolarum genera ponere

torias, consolatorias epistolas satis aperte indicacari? Voluit autem quiddam dicere & concludere Cicero ibidem, cui conclusioni seu complexioni hæc diuisio tripartita satis idonea videbatur.

Reliquas formas posse reuocari ad tres.

Cæterum, non ita absurde sentiunt, qui alias omnes species ad tres illas, de quibus Cicero dixit, reuocari posse arbitrantur, & quæ ad primum genus rediguntur necessarias; quæ ad secundum, iucundas: quæ ad tertium, vtiles vocant. Recte enim epistolas quibus certiores facimus absentes si quid sit quod eos, et quæ sequuntur, necessarias appellabimus, familiares autem & iocosas merito iucundas: seueras & graues optimo iure vtiles esse dicemus. Quoniam igitur reuocari posse affirmauimus, videamus, quo pacto id commode fiat.

Ad tertiã.

In seueris igitur & grauibus primum tenent locum Consolatoriæ, in quibus philosophicis sententijs maxime locus est, cum sapientissimi viri in consolando libenter ac multum versati sint, & sit potius grauissimi hominis, quam cuiusuis alterius, consolari. Huc pertinent Obiurgatoriæ siue Reprehensoriæ, Expostulatoriæ, Accusatoriæ, Hortatoriæ, Dehortatoriæ, Excusatoriæ, Exprobratoriæ, Inuectiuæ, &c.

Ad secundam.

Ad secundum genus, earum nimirum, quæ ab ipso Cicerone familiares nominãtur, pertinere dici possunt, Gratulatoriæ, Lamentatoriæ seu Flebiles, tum præsertim,

ſertim, cum non noſtras ipſi calamitates, ſed amici, deploramus. Immo etiam tum, quum noſtras ipſi miſerias lugemus ac deploramus, noſtrumq; dolorem, gemitus & lacrymas in ſinum amici velut effundimus, familiarium nomine comprehendi poterunt. Huc item referuntur Commendatitiæ, Deprecatoriæ, Petitoriæ; maxime cum hoc genus, illæ duæ quas iam nominabamus eius ſint ſpecies, ad hæc Gratiarum actrices, quibus Petitoriæ plerunq; materiam præbent, & Officioſæ. In primo autem genere poterunt reponi Domeſticæ, quibus ſcilicet res domeſticæ nuntiantur, deinde illæ, quæ de alijs rebus non perinde neceſſarijs ſcribuntur, vtramq; ſpeciem nuntiatorias vocemus. Vide etiam Brandolin. cap. 3. libr. 2. Ad primã.

PARS

PARS ALTERA.

De salutatione in capite epistolarum adhibenda.

CAPVT XII.

VEteres illi cum congrederentur, aut alioqui alter in alterum fortuito, vt fit, seu alij in alios inciderent, ex primis verbis quæ proferrent, futuri sermonis omen quoddam capiebant. Quo igitur congreſsio illa confabulatioq́ siue colloquium fauſtum boniq́ foret ominis, viciſsim inter ſe ſalutem precabantur. Hinc apud poëtas, cum aliquid magni incipiendum, aut gerendum eſt, iubemur dicere bona verba, fauere linguis, & apud Græcos εὐφημεῖν: malum quippe ſermonem rei infelicitatem portendere credebāt. Hanc conſuetudinem ad epiſtolam, quæ, vt ſæpe dixi, collocutio eſt abſentium, græci latiniq́ homines tranſtulerunt, & eam à ſalu-

Origo ſalutationis.

à ſalute inchoarunt. Qua ratione ſtatim beneuolam & amicam erga illos, quibus ſcriberent, voluntatem ſuam declarare, illorumq́ gratiam inire voluerunt. Ad quod ſane multum valere exiſtimabant, ſi mutuo precarentur ſalutem, pua nihil eſt melius: veriſsime namq́ dictum à quodam accepimus.

Ex monoſtichis variorum poëtarum.

οὐκ ἔστ' ὑγείας κρεῖττον οὐδὲν ἐν βίῳ.
Nil vita melius ſanitate poßidet.

Salutabant autem in tertia perſona. M. Tull. Appio Pulchro S. D. vel quod illa enallage perſonæ quandam videretur habere feſtiuitatẽ, vel quod antiquitus ſalutatio epiſtolæ ipſi non adderetur, verum in tergo eius pro titulo, tanquam à tabellario recitanda ſcriberetur, ſeu, vt is moneretur, cui epiſtolam deberet reddere. Sed fuiſſe eiuſmodi titulos partem epiſtolæ, & in exordio ſcriptos, multis & euidentibus argumentis poteſt planum fieri. Primùm, quoties Cicero, Saluſtius, Cæſar, Demoſthenes, & alij epiſtolam alicuius

Vtrùm ſalutatio ſeu titulus, fuerit pars epiſtolæ.

Viues.

cuius

cuius referunt, vel ſuam vel alienam, ſic exordiuntur: Antonius Hirtio & Cæſari: Lentulus Catilinæ ſalutem: L. Catilina Catulo S. Cn. Pompeius L. Domitio. S. *Βασιλεὺς μακεδόνων φίλιππος ἀθηναίων τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ χαίρειν.* Rex Macedonum Philippus S. P. Q. Athenienſium S. D. Ouidianæ epiſtolæ idem habent initium, etſi more poëtico variatum. Quid attinebat, ſi illa tabellario ſcribebantur, in hiſtoria referre? quum ſatis fuiſſet dicere, epiſtolam eſſe illius ad illum: ſed nimirum epiſtolam integram volebant ſubijcere ab initio ad calcem. Cicero de lege
Orat. 2. Agraria: Is videlicet, antequam veniat in Pontum, literas ad Cn. Pompeium mittet; quarum ego iam exemplum ab iſtis compoſitum eſſe arbitror. P. Seruilius, Rullus, Tribunus plebis decemuir, S. D. Pompeio, Cn. F. Non credo adſcripturum eſſe, Magno: non enim videtur id, quod imminuere lege cona-
Ep. vltima. tur, conceſſurus verbo. Sed apertiſsime primo libro Epiſt. Cicer. Valerio

Iuris

Iuris consulto S. D. Cur enim hoc tibi non gratificer? quum nihil ad huc de iuris prudentia dixisset. Plutar. in Demosthene scribit, inuentum in libello Demosthenis initium epistolæ eius ad Antipatrum regem Macedoniæ, Demosthenes Antipatro: nec aliud quidquam. Liu. lib. 34. de epist. Syracusanorum ad Marcellum: Prætores Syracusani Marcello suo S. tum secundum salutem, vt solet, recte eum atque ordine fecisse, &c. & in iure ciuili de negotijs gestis, Hensenius Apollinaris Iulio Paulo S. Et in summo adscribi solitum hunc titulum, declarat Lucianus in parasitico: Quin & illud, inquit, mihi perridiculum videtur, si in epistolis in summo, quemadmodum solemus, scripserimus, Simonidi parasito. Denique nulla est veterum epistola, quæ non titulum illum habeat, siue ab auctore suo posita, siue ab alio citata. Si is titulus tabellario erat adscriptus quum mitteretur, certe nihil fuit necesse addi, cum ab alio referretur, aut ederetur ab au-

ctore. ſed hac de re argumentorum ſatis: quæ eo adduxi, quod non quilibet de plebe, ſed docti nonnulli homines ſunt in contratria ſententia, & ita contendunt fuiſſe, quemadmodum ipſi opinantur, ſolum ob tertiam illam perſonam, Dicit: nec conſiderant, non ſolitos priſcos illos homines nomini ſuo primam addere perſonam, etiam de ſe loquentes, ſed tertiam: vt in rationibus & contractibus. P. Scipio fatetur ſe debere, vel accepiſſe, vel recipit daturũ ſe, aut quid ſimile: potius quam, Ego P. Scipio fateor. Inſecutis deinde ſeculis receptum eſt, in prima perſona dici: porro epiſtolæ antiquiſsimam cõſuetudinem retinuerunt. Reſtat nunc vt videamus, quæ in ſalutando, ſeu latine ſeu græce exarare lubebit epiſtolam, obſeruemus: qua in parte præcepta noſtra ad veterum ſcriptorum normam & exemplar dirigemus, recentiorum quorundam nouas ſalutandi formas plane omittemus.

SCHO-

SCHOLIA.

Inter alia præcepta, quæ in ſua elegantiſsima parænesi Demonico ſapiens & facundus magiſter Iſocrates reliquit, illud non poſtremum eſt. τῷ τρόπῳ γίνου φιλοπροσήγορος, τῷ δὲ λόγῳ εὐπροσήγορος, ἔστι δὲ φιλοπροσηγορίας μὲν τὸ προσφωνεῖν τοὺς ἀπαντῶντας. *Moribus eſto affabilis, ſermone comis. Eſt autem affabilitatis obuios ſalutare. Itaq; neminem ſalutantes, inhumani cenſentur. Iam vero, ſi ſalutare indicium eſt, & argumentum humanitatis, & epiſtola mores ingeniumq; noſtrum debet omnino exprimere, & plena eſſe humanitatis, vt vult Demetrius, ſatis claret, quam recte mos & conſuetudo ſalutandi ex communi ſermone huc translata fuerit.*

Ouidianæ epiſtolæ.

Phædra Hyppolyto.

Qua, niſi tu dederis, caritura eſt ipſa ſalutem
Mittit Amazonio Creſſa puella viro.

Lib. 1. de Pont. eleg. 9.

A tibi dilecto miſſam Naſone ſalutem
Accipe, pars animæ magna Seuere meæ.

Eodem lib. eleg. 11.

Naſo ſuo profugus mittit tibi Flacce ſalutem,
Mittere rem ſi quis qua caret ipſe, poteſt.

Lib. 2. eleg. 7.

Esse salutatum te vult mea littera primum
A male pacatis Attice missa Getis.

Cur enim hoc tibi) *Manutius, quamuis contradicente Victorio, sensum horum verborū ex titulo pendere contendit: aliud porro huic simile exemplum ex epistolis ad Atticum scriptis affert, quod sententiam Viuis confirmat. Ita igitur est libr. 3. M. Cicer. S. D. Q. Cæcilio Q. F. Pomponiano Attico. Quod quidem ita esse, & auunculum tuum functum esse officio, vehementissime probo. Vide illius castigat. & huius scholia in epistolas.*

De latina & græca salutandi ratione.

CAPVT XIII.

PRincipio, eius qui scribit nomen, (qua voce prænomen, cognomen & agnomen etiam complector) ponendum est casu recto: deinde litteræ S. P. D. quæ significant, salutem plurimam dicit: siue S. D. tantum. Tum eius nomina, ad quem scribitur eodem modo, sed dandi casu. M. Tullius Cicero

cero S.D.C. Asinio Pollioni vel sic, M. Tullius Cic. C. Asinio Pollioni S.P.D. vel, S.D. Quando ad eundē sæpius, aut ad perfamiliarem scribimus, satis erit vnum vtrobiq; nomen ponere, cum littera S. Cicero Attico S. Marcus Q. F. S.

Quod si nos aliquem magistratum gerimus, aut si fuerit aliqua dignitas nostra illiusúe, ad quem est epistola, adiungemus eam hoc modo. M. Tull. Cicer. Imp. P. Lentulo procos S. D. Hinc Philippica 13. reprehenditur à Cicerone M. Antonius, quod cum ad A. Hirtium Cos. & Cæsarem Octauium Propræt. scripsisset, eos honorum suorum nominibus non appellauerit, vt diceret: M. Antonius A. Hirtio Cos. & C. Cæsari Propræt. S. Cæterum huius rei caussam fuisse hanc ibidem testatur orator, quod Antonius, cum se Cos. aut Imperat. nominare non posset, deponere alienum nomen ipse maluerit, quam illis suum reddere.

Ad vxorem, liberos, propinquos,

aut alioqui vehementer dilectos cum scribimus, adijcere solemus pronomē, suus. M. Tullius in titulo epist. scripserat: Tullius Tullio Tironi S. D. Tiro, illud, Tullio, ad inuidiam vitandam omittendum rescripsit. Tum Cicer. ep. 18. ad eundem: quid igitur? non sic oportet? equidem censeo sic, addendum etiam, suo. Huic pronomini plerumque etiam adiectiuum vnum atque alterum adiungimus, quod nostrum in eos amorem declaret M. Tull. Cic. Terentiæ, & Tulliolæ, & Cic. suis S. P. D. Cic. S. D. Terentiæ suæ. Tull. Tironi suo S. D. Tullius Terentiæ suæ, pater Tulliolæ duabus animis suis: & Cic. matri optimæ & suauissimæ sorori S. P. D. Cic. Terentiæ suæ, & pater suauissimæ filiæ Tulliolæ S. D. Tullius, & Cic. & Q. Q. Tironi humanissimo & optimo S. D. Cicer. Fil. Tironi suo dulcissimo S. P. D. Quintiliani & Plinij temporibus cæpit recipi mos, vt omnibus fere, nisi aperte essent inimici, adderetur suo. Martialis de charta epistolari:

Vines.

Sen

Seu leuiter noto seu caro missa sodali,
Omnes ista suos charta vocare solet.

Irridetur ab eruditis quorundã mos superstitiosus, qui nomen suum posteriore loco solent collocare, cum ad magnos & illustres viros scribunt: videlicet, vt honorem illis habeant, putant enim nescio quam dignitatem in præpositione nominis inesse. Verum, cum ista ratio à religiosis & sanctis hominibus, ad Pontifices aut Episcopos scribentibus origenem sumpserit, nos eosdem vita & moribus imitari, in scribendo & loquendo duces sequi non debemus. *Brandol. R. 1. cap. 9.*

Apud græcos triplex erat vsitata salutatio in epistolis χαίρειν, εὖ πράττειν & ὑγιαίνειν. Per primam optabant sibi, vt cum omnia ex animi sententia cessissent, animus lætitia frueretur. Per secundam, vt actiones feliciter cederent, & prono cursu. Per tertiam bene optabant corpori, quod est primum inter res humanas. Est tamen ambiguum, & ad sanitatem mentis etiam pertinet. *Budæus Cõment. linguæ græcæ.*

Primi generis exempla, βασιλεὺς βασιλέων μέγας Ἀρταξέρξης Παίτῳ χαίρειν, & Xenoph. pædiæ 4. Κῦρος Κυαξάρῃ χαίρειν. Et Demosthenes aliquoties in suis epistolis. Porro quamuis εὖ πράττειν idem sit, quod καλῶς πράττειν, tamen illud, non hoc salutationi epistolarum adhibetur: existimatq; Plato longe aptiorem hanc salutationem esse, quam quæ fit verbo χαίρειν. Vide principium illius epistolæ ad Dionysium, quæ est ordine tertia. Sic igitur salutat. Πλάτων Διονυσίῳ εὖ πράττειν. Horatius vtrumq; expresit eodem versu:

Epist. 8. lib. 1. *Celso gaudere, & bene rem gerere Albinouano.*

Epicurus aliam quandam salutationem vsurpauit, εὖ διάγειν. Precabatur id, in quo felicitatem summam esse statuebat, vitam nempe suauem & iucundam, molestiarumq; prorsus expertē. Intelligendum est autem cum huiusmodi verbis infinitis, vocabulum εὔχεται, precatur, optat. &c.

SCHO-

SCHOLIA.

Principio, eius qui) *Videtur etiam Ouidius suis elegijs seu epistolis præscripsisse hæc verba. P. Ouid. Naso N.S.D. Id colligitur ex eleg. 5. lib. 2. de Ponto. vbi ita loquitur:*

Condita disparibus numeris ego Naso solano
Præposita mihi verba salute meo.

Ex initio item eleg. 2. lib. 3. de Ponto, cum ait:

Quam legis à nbis missam tibi Cotta salutem
Missa sit vt vere, perueniatq́ precor.

Et ex 9. lib. &c.

Quod si nos aliquem magistratum) *Quia in salutatione & inscriptione literarum, magistratuum, dignitatum, honorum cum nostrorum, tum illorũ ad quos scribimus facienda est mentio, vtemur vocibus Christianis, quæ sunt, Cardinalis, Pontifex seu Episcopus, Abbas (pro quo vsurpant quidam non male, Cænobiarcha, Archimandrita) Prælatus, Decanus, Canonicorum collegium, Sacellanus siue à sacris, Presbyter, Confessarius siue à confessionibus, Concionator siue à sacris concionibus, Cancellarius, Mareschallus, Cubicularius, à cubiculis, Secretarius, à secretis, siue ab ep. &c. His igitur vtamur, quandoquidem latiniora non habemus.* *Appellationes magistratuum & honorum apud nos.*

Et ad sanitatem mentis) *Menecrates quidam medicus, quum desperatæ quædam curationes ipsi feliciter cessissent, populari adulatione dictus est Iupiter. Hoc cognomento vir arrogantis ingenij delectatus insolentius, vsus est eo titulo. Tandem quum & Agesilao scriberet, nec veritus esset hac vti salutatione: Menecrates Iupiter Agesilao regi salutem: Rex hoc offensus proœmio, prætereà nihil dignatus est legere, sed rescripsit in hunc modum: Rex Agesilaus Menecrati ὑγιαίνειν.*

De exordio epistolæ.

CAPVT XIV.

Ludo. Viues.

Mos vetus exordiendi epistolam.

Epist. 11. lib. 1.

FVit olim mos vetus, quem Seneca vsque ad suam ætatem seruatum scribit, epistolas sic exordiri: Si vales bene est, ego quoque valeo. Plin. Cæcilius Fabio iusto S. olim nullas mihi epist. mittis. Nihil est, inquis, quod scribam: at hoc ipsum scribe, nihil esse quod scribas: vel solũ illud, vnde incipere priores solebant, si vales bene est, ego valeo. Id varijs modis enuntiabatur: si vales valeo: si vales bene est, ego valeo.

leo. Dolabella Ciceroni: si vales gaudeo, equidem valeo, & Tullia nostra recte valet. & Cicer. Terentia minus belle habuit, sed certo scio iam conualuisse eam. L. Lucceius Ciceroni: si vales bene est, ego valeo, sicut soleo, paulo etiã deterius quam soleo. Lepidus Sen. & pop. Romano: si vos liberiq; vestri valetis, bene est, ego quoq; valeo. Interim non adijciebant quidquam de se, quum non recte valere volebant significare, animo præsertim: aut sibi esse curæ illorum salutem, suam non item illis: vt Metellus Ciceroni: si vales, bene est. Cicero Metello: si tu exercitusq; tuus valetis, bene est. Quæ particula desijt esse in vsu, sicut illa in orationibus, Iouem ego Optimum Maximum: sed nõ ita, quin addi possit, & aliquando debeat, ornetq; epistolam.

Cicero Diuinat. in C. Verrem.

Principium epistolæ nomen eius ad quem scribimus, nisi certis de caussis, habere non debet. Caussæ autem sunt, vt vel aliquem affectum animi exprimamus: vt, Ego, vero, Serui, vellem, vt scri-

Lipp. Brandol. initiũ epistolæ aliquando nomen habet.

ſcribis, in meo grauiſsimo caſu affuiſſes. Vel, vt in re admodum graui attentiorem habeamus auditorem: vt, ego, Leutule, initio rerum atq; actionum mearum. Vel, cum aliquid vehementius exprimere volumus, quod non in principio modo, ſed in tota quoq; epiſtola fit: vt, Vrbem mi Rufe cole, & in iſta luce viue. Seneca fere ſemper nomen eius ad quem ſcribit, apponit: Plinius, quod ego meminerim, nunquam: Cicero his fere, quas expoſui, de cauſſis.

Abruptum initium.

Sunt etiam multæ Ciceronis epiſtolæ, quarum initium abruptum eſt & patheticum. Vt 8, 11. lib. 2. & 13. lib. 7. & 6. 15. 17. lib. 8. & 17. 19. & 21. lib. 9. & 40. lib. 10. & 30. lib. 12. Ad Att. 5. lib. 4. Et 3. lib. 1. ad Q. F. hoc habet principium: Mi frater, mi frater, mi frater, tu ne id veritus es &c. Hæc abrupta initia potiſsimum in iocoſis & familiaribus decent, quibus id aſſequimur, vt non mutam epiſtolam epiſtolæ, ſed viuo ſermoni viuum item ſermo-

monem referre videamur. Et quoniam vtrinque missæ acceptæque litteræ mutuũ alloquium imitantur, pulcherrimum fuerit, illas, quam rem repræsentant, eandem quam appositissime adumbrare.

SCHOLIA.

Si vales, bene est) *Allusit hac etiam Ouid. eleg. 8. lib. 5. Trist.*

Quam legi, ex illa tibi venit epistola certa.
Latus vbi æquoreis Ister aditur aquis.
Si tibi contingit cum dulci vita salute,
Candida fortuna, pars manet vna vitæ.

Et eleg. 14. lib. eiusdem, post initium.

Si tamẽ ipse vales, aliqua post parte valemus,
Quippe mea est humeris falsa ruinæ tuis.

Imperatores qui præerant exercitui in prouincijs, resque gerebant, quum ad Senatum scribebant, aut magistratus, præscribere literis solebant; si vos liberique vestri valetis, bene est: ego Ep. 35. lib.
exercitusque valemus. Quod in epistolis Ciceronis 10. ep 15.
sæpe legimus. Hanc consuetudinem sic annotat lib. 12. ep.
& obseruat in historia Dio. Διὸ καὶ ὁ Ἀδριανὸς 12. lib. 15. Turneb.
γράφων πρὸς τὴν βουλὴν οὐκ ἐχρήσατο τῷ aduers. 2.
προ cap. 15.

προοιμίῳ τῷ συνήθει τοῖς αὐτοκράτορσιν, ὅτι, εἰ αὐτοί γε καὶ οἱ παῖδες ὑμῶν ὑγιαίνετε, εὖ ἂν ἔχοι· ἐγὼ καὶ τὰ στρατεύματα ὑγιαίνομεν. *Idcirco & Adrianus ad senatũ literas mittens, vsitato Imperatoribus proœmio nõ est vsus &c. Vicissim autem ad ipsos cũ scribebatur, hoc, id est, simile erat epistolæ principium. Si tu exercitusq́ valetis, bene est &c.*

Epist. 2. & 7. lib. 5.

Dignum est obseruatione, epistolas quæ principium capiunt ab his duabus vocibus. Ego vero. seu, Mihi vero, Tu vero, ex illis esse, quibus alicui respondetur ad id, de quo ille scripserit, vel de quo per quempiam à se missum interrogarit. Hoc quidam imprudenter Ciceroniani non videntes, idem plerisq́ suarum epistolarum dant initium: perinde ac si ornatus tantum gratia Cicero illa vocabula principijs adhiberet. Vide lib. 4. 6. lib. 7. 30. lib. 9. 5. lib. 16. 12. & 23. Quemadmodum autem illæ epistolæ, quæ in primo limine habent particulam, vero, præcedente pronomine, respondentis sunt, ita etiam quæ habent, Ain' tu? vel. Ain' tandem? vt 21. lib. 9. ad famil. & 5. lib. 4. ad Attic.

De epistola Narratoria.

CAPVT XV.

Pri-

PRimum epiſtolarum genus illud vnum affirmare auſim (ne à M. Tullio diſcedam) cuius cauſſa epiſtola ipſa inuenta eſt, vt abſentes de rebus doceremus, ſi quæ eſſent, quas eos ſcire, aut noſtra, aut ipſorum referret: quod Expoſitorium, ſeu Narratorium appellare libet. In hoc genere obſeruandum eſt, vt, antequam ad narrationem ipſam, quæ breuis, ſimplex, dilucida, pura, elegans, propria eſſe debet, deſcendamus, beneuolentiam ab eo cui ſcribimus aliquo modo captemus: quanquam, cum epiſtola expreſsio quædam amoris debeat eſſe, & pulchritudo eius (vt ſentit Demetrius) ſint aptæ blanditiæ, in ſingulis etiam epiſtolis, concilianda pro rei occaſione beneuolentia erit.

Δικηγηματικά.

Cicer. ep. 1. 5. 7. & 9. lib. 1. 11. 20. lib. 11. Ad Q. Fr. ep. 1. Plin. ep. 6. li. 1. 1. 7. lib. 2. 9. lib. 3. 12. lib. 4.

Politia. 8. lib 11. 14. lib. 12. P. Manut. 21. lib. 2. 18. lib. 3.

Deinde rerum ac temporum ordinem conſeruantes, vt res geſtæ ſunt, exponemus. Et vt exordiri ſolent à rebus lætis, ita primum de amici rebus (vt videantur ſibi curæ eſſe) dicere moris eſt, (vbi de ſuis etiam aliquid ſit

ſcri-

ſcribendum) deinde ad ſua deſcendunt.

Sæpe tamen à narratione ipſa incipere poteris, vbi vel antea ſcripſeris de eadem ipſa re, vel breuitas temporis nō niſi rei expoſitionem deſiderat, vel amicitia ipſa nullum admittit exordiū.

Et in principio quandoq;, vt in fine, noſtram ſolemus amico operam polliceri, vt patet in epiſtolis ad Lentulum.

De cetero, nullo ad eam rem, quam ſcribimus apparatu, vel arte opus eſt, ſed ſimpliciter, & ſimplicibus nominibus res expedienda, niſi quid de ipſa Repub. de Deo, & ſimilibus rebus, quę grauitatem quandam præ ſe ferunt, erit dicendum.

SCHOLIA.

Quum nuntiandum ſeu narrandum erit aliquid conſiderare oportebit, qua de cauſſa id narretur, perſpecto enim fine, omnis narratio, atq; adeo tota epiſtola multo rectius inſtituetur. Si igitur ex ea ſolum cognitio rei & notitia quæritur, res primum ita proponetur lectoriſq; animus ita in expectationem adducetur, vt ſi id petierit ad ſe

ad se perscribi, sciat nos ipsi diligenter & accurate satisfacturos: si non petierit, nos eum rei cognoscendæ cupidum reddemus, vt intelligat, nos etiam absentes ea quæ scire is velle debeat, vltro cogitare atq; afferre. Postea rem sic narrabimus, vt quæ cognitione digna sunt, eorum nihil prætermittamus. Si delectationis caussa suscepta fuerit narratio, adhibenda erit sententiarum verborumq; maior quædam vrbanitas, maiorq; varietas, & omnia deniq; ad iucunditatem ab initio conferenda. Vide Brandol. libr. 2. cap. 15.

Beneuolentia ab eo cui) *Quomodo etiam in oratione, non solum in exordio, verum in reliquo item cursu, quoties locus postulabit, auditorum captanda est beneuolentia, quod in 2. de Orat. M. Antō. contra Græcos disputans, præclare docuit.*

Si partim gesta, partim gerenda exponemus, (est enim quando id fiat) ita narrabimus quæ gesta erunt, vt ex ijs facile quæ gerenda erunt, intelligantur, ita vt non solum præterita & præsentia exponamus, sed futura etiam coniecturis quodammodo significemus. Tum quid vel ipsi ab amico petamus, vel illi faciendum arbitremur, paucis aperiemus. Item quid in quaq; re boni aut mali sit, breuissime declarabimus, si volemus. Ad extremum similia pollicebimur nos esse scripturos, & ab amico vt ipse quoq; si quid noui acciderit ad nos perscribat, petemus. Vide Brandol.

Quot in respondendo spectanda, & de responsione ad Narratoriam.

CAPVT XVI.

DVo sunt, si Viuem audimus, in respondendo potissimum spectanda: hoc est, quæ scripta sunt ab eo, cui respondemus, & quo animo. Possunt enim res aut malæ esse, aut parum rectæ in animo bono: aut bonæ in malo. Si male, laudabitur animus, & mens ipsa, à qua dimanãt: res vero ipsas, quia laudare minus possumus, excusabimus, vel leuiter & amice amicum, prout res exposcere videbitur, admonebimus. Sin bonæ erunt res, nec cum malo animo consentire videbuntur, nihil oberit dissimulare, & animum ex rebus ipsis censere. Itaque dicemus non dubitare nos de animo, quandoquidem indicia eius, nempe res ipsas, talia intuemur: hic res cõmendabuntur. Verum hęc & alia melius cognosci poterunt, si, quomodo ad singula epistolarum genera respondendũ sit viderimus. Ad

Ad expositionem igitur(vt à primo exordiamur genere)iucūdas nobis fuisse literas rescribemus:ex quibus omnia quæ scire desiderabamus cognouerimus: gratum fuisse amorem, quo nos prosequitur, cæterasq; huiuscemodi res non insuaues.

Cic. 21.l.5. 32.libr.7. 18.lib.12. Ad Att. li. 8. ad Pompeiū scripta. Plin. lib.5. 7.lib.9.

Rogabimus vt ita facere pergat, vti cœpit,& quam sæpissime scribat.

Prȩterea gratias etiam agere poterimus,vicissim & nos scribentes ea,quorum ipsum cognoscendorum esse auidum putabimus.

Cic. 8. li.2. 15.lib.4.

Si quid autē ab amico desideramus, quod prætermissū esse videat, modeste illis de rebus ipsum admonebimus, ita vt ad laudē potius nostra verba spectēt.

SCHOLIA.

Si malæ,laudabitur animus) *Dicem res quales quales sint molestas nobis esse nō posse, quæ ex tali fonte profluāt,ex animo cādido, sincero,&c. Sic fecit M.Tull.in epist. quadam ad M.Anton. de restitutione Sex. Clodij,& de literis P.Clodij.*

Admonebimus) *Vt nimirum verbis talibus aliquanto cautius in posterum vtatur, vt videat quid loquatur, paucos fore, qui animum excu-*

 sent,

sent, cum indicem mentis orationem eiusmodi videant.

De Commendatitia.

CAPVT XVII.

Συστατικὴ ἢ παραθετική.

Cic. ep. 17. & 31. lib. 13. 13. lib. 9. & omnes lib. 13. Plin 24. 1. 14. 15. lib. 4. 6. 8. lib. 6. Cic. ep. 59. 60. Ad Attic. lib. 16. in epist. ad Plancum. Plin. 29. lib. 9. Cic. 5. 7. lib. 2. & 5. lib. 5.

Alterum epistolarum genus, quo aliquem alicui comendamus, cōmendatitiũ appellatur: quod cũ officiosum esse oporteat, hæc fere in eo obseruari solent. Primum religiose, & sine ambitione commendando, narrabis caussas tuæ amicitiæ cum eo ipso, quem comendas, eiusq; dices laudes: deinde ad petitionem descendes, quæ æqua sit, honesta, necessaria, & facilis factu: postremo fiet remunerationis mentio, & ex parte tua, & ex parte commendati: licet non semper à Cicerone id fieri legamus.

Si commendatio erit vulgaris, vel parum honesta videatur esse (cogimur enim quandoq; nonnullos, in rebus nō admodum etiam honestis commendare, aut nostra sponte, aut aliorum rogatu) vel animus illius cui scribimus, erit

erit aut à nobis alienatus, aut ab illo, quem commendamus: tunc captabimus beneuolentiam, vel vtemur insinuatione, aliquoue artificio: prout res poscere videbitur.

Cicer. ep. 1. 47. lib. 13. Ad Att. li. 16. in epist. ad Capit. Plin. 9 13. lib. 2. 2. li. 3. 31. li. 7.

Pudentis hominis est, cum alium commendat, illis præsertim, qui cum aliqua sunt potestate, exprimere, ea tãtum se petere, quæ & suus pudor postulat, & fides ac dignitas illius, cui commendatur, patitur: vt quæ amicus æqua postulabit, lubente ipso, impetret.

Cum iterum & sæpe aliquem commendas de eadem ipsa re, ne nimis importunus videaris, vt tibi ignoscat, rogabis. Nam id te non facere significabis, quod parum confidas vel illius liberalitati, vel amicitiæ: sed id omne conferes, vel in desiderium, quo maximo teneris, rem gratam ac vtilem amico faciendi, vel in rem ipsam; cum tanta res, ac etiam existimatio agatur.

Cic. 24. 44. lib. 13. vl. & penult. lib. 16. ad Att.

Si vero quidquam is, cui commendatur, pro amico fecerit, gratias ages, &

Cic. 28. 61. 42. 55. lib. 13.

Plin. ep. 8. lib. 9. & quam gratissimo viro beneficium commodasse ipsum declarabis, quamque tibi gratum fuerit ostendes. Non dubium tibi esse, quin & tua caussa, & suæ etiam constantiæ gratia, in eadem sit mansurus liberalitate. Et ideo rogabis, vt quæ initio ostendit, deinde quæ fecit, ad exitum augeat, & cumulet.

SCHOLIA.

De commendatitia) *Commendare græcis est συνιστάναι, pro quo laudare dixit Horatius, hoc versu.*

Epist. 9. l. 1. *Scilicet vt tibi se laudare & tradere coner.*

respiciens ad id, vnde orta est significatio illa verbi, commendare. Neq; enim dubito, quin ex eo sit, quod eum quem alicui commendamus, tradimus, & velut fidei alicuius committimus, laudare soleamus. Valde autem miror quosdam, barbaro quam latino vocabulo vti maluisse: commendatoriam enim appellarunt, quam Cicero commendatitiam vocauit (cum namq; commendatitias litteras dicit, non minus certe commendatitiam epist. dicere existimari potest.) Verum vbi litteras commendatitias appellat? epist. 5. lib. 5. & 26. lib. 13. Ergo Ciceroniana voce vtendum est omnino, quando id fieri potest commode. Eiusq;

Eiusq; dicas laudes) *Tenendum est vero præceptum Theognidis.*

μήποτ᾽ ἐπαινήσῃς πρὶν ἂν εἰδῇς ἄνδρα σα-
ὀργὴν καὶ θυμὸν καὶ τρόπον ὅστις ἂν ᾖ (φηνῶς.

Ne quemquã lauda, nisi noueris ante quibus sit
Moribus, atq; animo qualis, & ingenio.

Sic Xenocrates à Polysperchonte, siue Polyperchonte tyranno de quadam commendatione reprehendebatur, iubebaturq; in posterum diligenter secum considerare, quem commendaret. Pulchre etiam Horatius.

Qualem cõmendes etiam atq; etiã aspice, ne mox Ep. 18. li. 1.
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Est porro commendatio epistolarum pæne propria; in alijs enim scribendi generibus ea vix vtimur, & ab omnibus qui scribunt, frequentissime vsurpatur. Nemo .n. fere est, qui vel se, vel alium aliquando nõ commendet. Itaq; tam varia, quam frequens est. Pro personarum enim & rerum qualitate aliter atq; aliter tractatur. Personæ in hoc genere duæ potissimum considerantur: eius qui cõmendatur. et eius cui cõmendatur. Aliter enim nos ipsos aut liberos nostros, aliter familiares atq; amicos, aliter hospites atq; incognitos commendamus. Magna præterea doctrinæ,

Commendatio epistolarũ propria.

Persona eius qui commendatur.

virtutis, dignitatis, profeßionis, nobilitatis, fortunæ, &c. in commendatione ratio habẽda est: vt non eodem modo doctum & indoctum, sacrum & profanum, magistratum aut dignitatem aliquam gerentem, ac priuatum: item diuitem atq; inopem, liberum ac seruum, nobilem atque ignobilem commendemus. Danda enim opera est, vt de vnoquoq; conuenienter accommodateq; loquamur. Eorum quoq; quibus commendamus, delectus habendus est, vt nõ eodem modo principi atq; amico, item magistratui ac priuato rem quampiam, aut hominem commendemus. Cum amicis agere sine magna caussa, & liberius licet. Principibus neq; omnes, neq; omnia, nec sine magna neceßitate commendare fas est: omnia apud illos grauiter & seuere dicenda. Rerum quoque non mediocrem ducere rationem oportet. Et primum quidem non nisi iusta aut honesta, aut necessaria commendatio suscipienda est. Deinde videndum est, vt res sit eius, cui commendatur dignitati, facultati, naturæq; accommodata. Hæc & alia multa Brandolin. lib. 2. cap. 25.

Personæ eorum, quibus commendatur aliquis.

Res ipsa.

Discant postremo illud studiosi, Ciceronem in hoc genere litterarum libenter & crebro vti solere verbo, tradere. Sic enim est, ep. 17. li. 7. sic ei te commendaui & tradidi, vt grauißime diligentißimeq; potui. & ep. 1. lib. 13. traditus mihi commendatusq; est. reliquos locos vt longior ne sim, prudens omitto. Præ-

Præterea in commendatitijs M. Tullij hoc frequentißimum videbis, vt cum conditione siue exceptione petat, vt illis quos commendat, præstetur id officium quod requirunt. epist. 2. 56. 70. lib. 13. *Petitio cum conditione.*

De responsione ad Commendatitiam.

CAPVT XVIII.

CVm ad epistolam commendatitiam rescribimus, nostrum esse videtur considerare, amicus ne sit qui cōmendatur, an nulla nobis familiaritate coniunctus, an aliquo modo à nobis alienus: iusta ne sit commendatio, an iniqua.

Si amicus erit, & digne, atque vt meretur, commendatus, gratam nobis fuisse commendationem dicemus, in qua præsertim de homine agatur, qui multos iam annos cum suis, vel ab incunte ætate in nostris amicis & familiaribus numeretur: multumque à nobis diliga- *Cic 11. li. 5 Ad Att. 20 lib. 2. 15. libr. 4. 14. lib 14 ad Antonium.*

 tur,

P. Man. ; 1. 21. lib 3. l. in fine. ; 3. lib. 4. in fine. Cic. 14. lib. 15. P. Man. 20. lib. 2.

tur, non solum propter veterem amicitiam ac amorem nostrum, nec non obseruantiam in nos atque nostros, sed propter summam etiam eius humanitatem, doctrinam, bonos mores cæterasque virtutes. Iisdem vteris rationibus, cum aliquis tibi, quem alteri commendes, erit commendatus. Illud etiam addere poterimus, nostram salutem, dignitatem, ac vtilitatem magnæ semper illi curæ fuisse. Quamobrem rescribemus, non posse nos ei non amicos esse; neque solum amici commendatione, quæ apud nos valeat, valueritque semper plurimum, sed nostro etiam iudicio ac voluntate. Ergo summo nos studio & cura, omnia pro amico vel fecisse, vel facturos dicemus, nihilque nobis laboriosum ac molestũ videri posse: sed omnia cum facilia, tum honesta.

Plin. 17. lib. 4.

Quod tamen admonemur, agemus gratias: quod rogamur, quæremur. Admoneri enim debemus, non rogari vt faciamus, quod nobis non facere turpissimum est.

Si

Si nulla tibi cum commendato erit necessitudo, ita tamen hominem commendatum habeas, velim (cum amicus sit amici) vt tuam operam, consilium ac fauorem, nulla vnquam in re desideret.

Inhonesta commendatio non est inhoneste, ac insolenter reijcienda: semper enim amico aliqua ex parte morem essegerendum existimo. Sic igitur respondere poterimus, iam diu nos desiderasse aliquam nobis dari occasionem nostri in eum animi ostendẽdi. Et ideo dolere scribemus, nos posse nos, salua existimatione nostra, illius morem gerere voluntati. Beneficium tamen in aliud tempus magis idoneum nos differre dicemus: quæ res & ampliorem illi vtilitatem conciliatura, & nostram beneuolentiam clarius testatura, nobisque ipsis maiori gloriæ futura sit: non minus enim beneficium dare videtur, qui honeste negat quod negandum iudicat, quam qui æqua concedit, pars beneficij est, si belle neget, quod petitur, inquit Publius Syrus. Quandoque Cic.10.l.5.

ca

ea qua decet modestia, mirari nos dicemus, amicum nostrum, tanta cum doctrina, tum virtute præditum; tales recipere caussas. Hominem esse crudelem, ingratum, indignum omni commendatione: omnia tamen nos cupere, quæ amicus velit. Nam si caussa ad nos solos pertinet, nos vel remittemus, & condonabimus omnem nostram iniuriam, animaduersionem, & suppliciũ, quo vsuri in illum essemus: vel rogabimus obtestabimurq; amicum ipsum, ne ad crudelia, iniqua, indigna nos facienda impellat. Quodsi res ad alios pertinebit, hoc est, cum alij etiam insigni aliqua affecti erunt iniuria, tum non in nostra esse potestate, nec si esset, fas esse dicemus, quidquam condonare.

Verum si illum, qui aliqua commẽdatione dignus iudicatur, vel sua caussa, vel eius ipsius, qui commendat: nec tibi tamẽ commendatum esse velis, nec alijs commendare, ob acceptam aliquã iniuriam, aliamue ob causam, explicabis rationes, si minus iustas atq; honestas,

Plin. 30. li. 6. in fine.

ſtas, aliqua tamen ex parte probabiles, quibus te ad id recuſandum adductum eſſe ſcribes; commendationem tamen ipſam aliquo modo excuſabis.

Cæterum optimi, cuiusq́ viri munus eſſe tibi perſuadeas velim, nullo vnquam tempore, nec inhoneſta concedere, nec honeſta denegare. De hac porro materia multa etiam ex ſequenti capite aſſumi poterunt: commendatitia enim epiſtola, & petitoria ſunt affines.

SCHOLIA.

Inhoneſta commendatio) *Vtrum iniuſta petenti amico gratificandum eſſet, quæſtio fuit olim inter doctos, de qua erudite diſputauit A. Gellius lib. 1. cap. 3. Cicero quidem in Lælio, ita docet: Vt etiam ſi qua fortuna acciderit, vt minus iuſtæ voluntates amicorum adiuuandæ ſint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama, declinandum ſit de via, modo ne ſumma turpitudo ſequatur. Et Chilo Lacedæmonius vt amicum conſeruaret, falſum conſilium dedit, ſed in fine vitæ, an id reprehendi iure poſſet, dubitauit. Melius profecto Pericles, quem cum amicus quiſpiam*

Cicero. *Chilo.* *Pericles.*

ἀλλὰ μέχρι βωμῶν. *ſpiam rogaret vt in cauſſa quadam pro re ſua peieraret, oportet me, inquit, commodare amicis, ſed vſq; ad aras. Refertur hoc prouerbium à Plutarcho etiam in libello de vitioſa verecundia. Quo quidem admonemur, eatenus amicorum cauſſa à recto paululum declinare, quatenus ſine numinis offenſione id fieri poteſt.*

De Petitoria.

CAPVT XIX.

Αἰτητικά. Cic. epiſt. 2. lib. 3. 12. libr. 5. 16. lib. 4. 6. lib. 15.

OMnes petitiones (quod genus commendatitio proximum eſt) aut honeſte ſunt, aut mediæ (nam turpem rem non decet bonum virum nec petere, nec petitam concedere.) Honeſtam vocant conſilium, amicitiam, admonitionem, inſtitutionem, mediam vero, & quaſi neutram, pecuniam, fauorem, adiumentum pro nobis aut amicis.

Ep. 9. li. 5. Commendatio cum de nobiſmetipſis loquimur, perquã modeſta debet eſſe, qualis habetur illa Vatinij ad Ciceronem: nunquã enim dimittere noſtrum in rogando pudorem debemus.

Idcir-

Idcirco antequam deſcendatur ad petitionem, ſæpe poſſumus facere nobis beneuolum illum cui ſcribimus, enumerando & illius liberalitatem ac humanitatem, qua cum in alios, tum in nos vti ſolitus ſit (ideo nemini nos magis debere deſiderare, quam illi, cui alias plurimum debuimus, oſtendemus) & noſtram in illum obſeruantiam ac fidem.

Plin. 33. lib. 3.

Pol. 3. li. 1.

Præterea quam neceſſarium ſit nobis quod petitur, quamque vtile, & quam illi à quo petimus non inutile.

Cic. ep. 6. li. 2. P. Man. 7. 8. 10. li. 2. 4. lib. 3.

In omnibus petitionibus Rhetoricum eſſe docet Seruius Honoratus, hoc obſeruare; vt poſsit præſtari quod petitur; vt iuſta ſit res; vt habeat modum petitio; & ſequatur remuneratio, quæ digito quodammodo ſignificanda potius eſt aliquando, quam aperte commemoranda: & eò ſatius erit polliceri, ſi ita res ferre videbitur, gratum ac memorem animum noſtrum. Quas quidem omnes partes, in omnibus pæne epiſtolis, quibus aliquid petit Cicero,

ro, haud difficile est inuenire diligenter lectitanti.

SCHOLIA.

Finitima commendationi est petitio, altera enim alterius auxilio maxime eget. Nam & in commendatione petimus, & in petitione sæpe commendamus: vtraq; tamen proprios locos habet. Lege Brandol. cap. 26. lib. 2.

Seruius Honoratus) *Nempe ad hos versus 1. Æneid. quibus ista præcepta elegantissime obseruata cernimus. Sic igitur Iuno supplex ad Æolum.*

I.

Æole, namq; tibi Diuum pater atq; hominũ rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento.

II.

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans victosq; penates.

III.

Incute vim ventis submersasq; obrue puppes,
Aut age diuersas & disiyce corpora ponto.

IIII.

Sunt mihi bis septẽ præstanti corpore nymphæ,
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deïopeiam
Connubio iungã stabili, propriamq; dicabo, etc.

De

De responsione ad Petitoriam.

CAPVT XX.

AD petitionem cum respondetur, *Plin. ep. 5.* si ad plura rescribendum est, ad *lib. 2. Cic.* id, quod primo petitum est responderi *6. lib. 5.* solet: deinde ordine ad reliqua. *1. lib. 7. 16. lib. 9.*

Principium cuiusq; rei desiderat fe- *17. lib. ..* re semper, vel, De, præpositionem, vel Quod, coniunctionem: vt, De successore, De præda, De rationibus, Quod *Cicer. 18. lib. 12.* scribis, Quod dicis, Quod quæris.

Cum ad plures literas est rescribendum, eodem vteris ordine: & vbi ad vnas responsum est, sæpe dici solet, vnis respondi, venio ad alteras: licet quandoq; nullo seruato ordine rescribat Cicero, & ab vltimis etiam incipiat, vt vel placuit, vel magis conuenire visum fuit.

Conuenit huic loco, si petita conce- *Cicer. 17.* des, verborum quædam comitas: ver- *lib. 12.*

Plin.8.li.1. & 14.li.1. 28.li.2.8. 15.libr.3. P.Man.10. lib.4.4.li. 13.13.lib. 2.33.li.3. 22,lib.4.

bi gratia: te id ipsum, quod petit, iam destinasse, tibiq; sponte currenti calcaria addita fuisse; nihil esse, quod ab amico tibi mandari aut maius, aut gratius: nihil quod honestius à te suscipi posit, quam vt id agas: iniuriam tibi fieri putare cum rogaris, maiora illum cui das, esse promeritũ: dolere te, quod tam effuse, tam ambitiose sis ab amico rogatus: plura te facturum fuisse dices, si vel per facultatem tuam, vel per illius voluntatem, vel per honestatem tibi licuisset.

Plin.23. lib.1.

Cum vel consilium, vel admonitio, vel aliquid simile petitur, ingenue & libere, amice, fideliter ac prudenter cõsilium dabis, & admonebis, rem ipsam rationibus comprobans.

Verum, si rem petitam, aliquam ob caussam denegabis, denegareq; tuum esse videretur, prætermissa omni verborum asperitate, tam comiter, & tam apte rationes, cur id facias, reddes, vt non solum tibi amicum illum conserues, verum etiam amicissimum facias.

Id

Id quod fieri poterit, cum scribetur, nõ tantopere nobis considerandum esse, quid vir optimus in præsentia velit, quam quid semper sit probaturus: iudicio tamen illius ac voluntati, quantum rei honestas postulabit, satis faciẽdum erit: quod fit etiam interdum cum aliqua conditione. *Plin. 7. lib. 1. Plin. 23. lib. 6.*

Nonnunquam licet pro amico omnia te libenter & fecisse & facturum ostendas: contraria tamen, adhibitis rationibus, persuadere conaberis. *Cic. 3. li. 2. 5. lib. 15.*

SCHOLIA.

Quæ à nobis per epistolam petuntur, ea vel concedimus vel negamus, quum concedimus, si difficilia fuerint, primum amici petitionem exponemus: deinde rei difficultatem vel ab ipsius rei natura, vel à nostra facultate demonstrabimus: tum difficultates omnes superatas à nobis eius caussa ostendemus, dicemusq́ id vel amicitiæ nostræ, vel eius virtuti, vel nobilitati, vel necessitati tribuisse, nosq́ illi omnia debere. Si facilia, gaudere nos asseremus, oblatam nobis esse facultatem ei gratificandi, sed nostram in eum voluntatem aliqua magna in re ostendere vehemen- *Conceduntur res difficiles. Faciles.*

menter cupere. Tum de nostro in eum animo, de sua contra in nos beneuolentia, de virtutibus, inprimisq́ de modestia, quâ in petendo sit vsus aliquid dicemus. Deinde rem ipsam vt minimam facillimamq́ concedemus: rogantes vt nostra opera frequentius & maioribus in rebus vti velit: nosq́ idem facturos, quum opus fuerit, ostendemus: eaq́ omnia scribemus, quæ animi nostri bonitatem, liberalitatemq́ declarent, vt libentissime quidquid fecimus, fecisse videamur.

Quando negamus. *Si negabimus, primo eius petitionem exponemus: deinde rei difficultatem, tum ab ipsius rei natura, tum à nostra imbecillitate, à loci, temporis, facultatum, instrumentorum penuria proferemus. Rem quoq́ si poterimus, ei vel inutilem, vel incommodam, vel indignam eius persona ostendemus. Rogabimus deinde, vt æquo animo ferre velit: atq́ ita rem negabimus, vt ille per nos non stetisse, quo minus efficeretur, existimet, nostramq́ in eum voluntatem, beneuolentiam, fidem, diligentiamq́ & præteritorum officiorum exemplo testabimur, & in posterum omnibus in rebus cupidissime pollicebimur: dabimusq́ operam, ne quid ex hac negatione nostræ amicitiæ detrahatur. Brandol. lib. 2. cap. 26.*

De

De Hortatoria & Dehortatoria.

CAPVT XXI.

SEquitur Hortatorium genus cum Προτρε-
Dehortatorio suo contrario con- πτική
iunctum. Quod tum plenum esse iudi- Αποτρε-
cabis, cum qui hortatur dehortaturue, πτική.
alicuius est auctoritatis: suadere. n. est Cic. epist. 3.
grauissimæ personæ. auctoritas vel æ- 4. 7. 18. li.
tate comparatur, vel multarum rerum 2. 7. 8. 9.
vsu ac cognitione, vel nobilitate, vel 10. 13. lib.
diuturno liberalium artium studio. A- 4. 6. lib. 7.
lioquin non vehemens, nec animosa ad Brutum.
(vt decet) potest esse hortatio, non gra- Plin 3. 23.
uis & sententiosa, non affectibus ple- lib. 1. 10.
na. lib. 2. 1. 5. 12. lib. 9.

Præterea nihil te nec tua, nec cuiusquam gratia, ad id faciendum impelli dices, sed eius ipsius, ad quem scribis causa. Ideo pollicearis necesse est, te & amantissimum & fidelissimum consilium daturum.

Cic. ad Att. lib. 10. in ep. Anto. & Cæs ad Cic. Cælius li. 8. epist. 17. Plin. ep. 3. libr. 2. P. Man. 7. lib. 3. Cic. epist. 14. lib. 5.

Ostendes rem hortatione, siue dehortatione dignam: afferes commoda siue incommoda (suadentur enim vtilia, honesta, necessaria, facilia factu, & æqua: contraria vero dissuadentur) quibus si non sua, Reipub. certe caussa ad id peragendum moueri deberet, vel ipsorum parentum, vel filiorum, vel familiæ, vel amicorum affiniumq́; , vel nostræ demum (si quid ad rem facere videbitur) beneuolentiæ, & necessitudinis: vel etiam ne inimici aliena laude ac vtilitate dolentes, maxima ex nostris incommodis afficiantur lætitia.

Cic. ad Trebon. ep. 21. li. 15. multum refert si laudes eũ, quẽ cohortere. Hoc facit ipse ep. 1. li. 2. & 8. li. 12. & alibi sæpissime.

Multum etiam nonnunquam ad persuadendum valet, cum dicis, non dubitare te, quin hęc tua consilia plurimum habitura sint auctoritatis: & sine his etiam amicus re ipsa responsurus esset tuæ de illo expectationi. Rationibus & exemplis res est corroboranda: cum qui hortantur, soleant proponere imitandos claros viros. Itaq; Cicero ad Att. libr. 14. epist. 9. ad Dolabellam: Proponam, inquit, tibi claros viros, quod

quod facere solent qui hortantur. Neminem habeo clariorē teipso, teipsum imiteris oportet, & quæ sequuntur.

Hortatio, Dehortatioq; eo modestiores esse debent, quo maior est, nobilior, & doctior, quem hortamur, aut dehortamur. Nam considerandum est qui scribat, cui scribat & qua de re: cū varijs ingenijs, vt corporibus, varia adhibenda sit medicina. Quandoq; ijsdē alij vel præceptis, vel exemplis monendi sunt, quibus ipsi nos monemus.

Patet epist. 7. ad Marcellum lib. 4. & ad Curionem lib. 2. ep. 4. Plin. 24. li. 4. 14. li. 9. P. Man. 9. libr. 1. 14. 21. lib. 2.

SCHOLIA.

De Hortatoria & Dehortatoria) *Possunt etiam suasoria & dissuasoria appellari; adiectiuum quidem suasorius apud Fabium non vno loco reperitur. Est tamen aliquid discriminis inter suasionem & exhortationem, nam nec eodem tendit vtraq; nec via simili. Nam suadendo id agitur, vt velis: exhortando, vt audeas. Suasio probationibus docet, exhortatio stimulis excitat: suasor sententiam mutat, exhortator animum addit. Suademus aut errantibus, aut certe hæsitantibus: exhortamur cessantes, aut etiam iam currentes. Quare si rem ad viuum excutiamus,*

Suasio & exhortatio differunt.

exhortatio suasoriæ epistolæ pars erit, nempe epilogus, qui affectibus constat, non argumentis. Neq; enim suadenti sat erit, quid sit optimum factu docuisse, nisi & stimulos subijciat, ne vel difficultate, vel periculo deterriti, vel ignauia retardati, quod optimum esse viderimus, non sequamur. Sed vt in suasionem fere semper incidit exhortatio, ita in hac non raro continget vti suasione. Putant quidam hortatiuam epistolam dici posse, cum hortatiuum alicubi legamus. Sed hoc genus, is, qui epistolicos typos conscripsit, plane omisit; auctor, & iudicio non satis limato, & græce non admodum sciens, qui deprecatoriã epistolam ἀξιωματικὴν, & gratulatoriam συγχαριστικὴν, vocat, cum illa voce quiduis potius quam hoc significari poßit, & συγχαρίζομαι non significet gratulor, sed συγχαίρω, à quo συγχαρτικὴ, dicendum fuisset.

Auctor typorum epist.

In hoc genere præmunitione consueuit vti M. Tullius. ad Marcellum epist. 7. lib. 4. Etsi eo te adhuc consilio vsum intelligo, vt id reprehendere non audeam (non quin ab eo ipse dissentiam, sed quod ea te sapientia esse iudicem, vt meum consilium non anteponam tuo) tamen & amicitiæ nostræ vetustas, & tua summa erga me beneuolentia, (quæ mihi iam à pueritia tua cognita est) me hortata est, vt ea scriberem ad te,

quæ

quæ & saluti tuæ conducere arbitrarer, & non aliena esse ducerem à dignitate. Huic sane præfationi, seu (vt appellaui antea) præmunitioni similis est ista Horatij, nisi quod breuior:

Quamuis, Scæua, satis per te tibi cōsulis, & scis Ep. 17 l. 1.
Quo tandem pacto deceat maioribus vti,
Disce, docēdus adhuc, quæ cēset amiculus: vt si
Cæcus iter monstrare velit. Tamē aspice si quid
Et nos quod cures proprium fecisse loquamur.

Et in epist. ad Lollium, postquam dixit, 18. lib. 1. Protinus vt moneam, addit; si quid monitoris eges tu. Cicero autem eam etiam ad eundem Marcellum epist. quæ illam proxime sequitur, ita exorditur. Neq; monere te audeo præstanti prudentia virum. Et tamen aliquanto post scribit; Illud tamen vel tu me monuisse, vel consuluisse puta, vel propter beneuolentiam tacere nō potuisse. Alicubi vero excusationem non præponit, sed postponit, vt in epist. 3. ad Plancum lib. 10. Hæc amore magis impulsus scribenda ad te putaui, quam quod arbitrarer te monitis & præceptis meis egere. Quin etiam epist. 4. lib. 2. ad Curionem, ita claudit: In hanc sententiam, scriberem plura, nisi te tua sponte satis incitatum esse confiderem. Et hoc quidquid attigi, non feci inflammandi tui caussa, sed testificandi amoris mei. Eleganter profecto & Naso suam mo-

nitionem excusat, quum scribit vxori in fine libri 5. Tristium:

Nec te credideris, quia non facis ista, moneri:
Vela damus, quamuis remige nauis eat.
Qui monet vt facias, quod iā facis, ille monēdo
Laudat, & hortatu comprobat acta suo.

Eiusdem est illud, eleg. 11. lib. 2. de Ponto.

Acer, & ad palmæ per se cursurus honores,
Si tamen horteris, fortius ibit equus.

De responsione ad Hortatoriā & Dehortatoriam.

CAPVT XXII.

Cic. ep. 4. li. 10. 21. lib. 16. AD Hortatoriam rescribes, gratam tibi fuisse hortationem, qua vsus fuit amicus: plurimum apud te *Plin. 19. lib. 7.* valuisse illius auctoritatem, consilia, admonitiones, vtpote quæ ab amico, à fideli, à prudenti animo proficiscātur: *Cic. 4. l. 10.* omnia te facturum esse, ad quæ hortatus fuisti, etiamsi aut aliter sentires, aut dubi-

dubitares: siquidem amici admonitio nos (si secus sentimus) reprimere: hortatio (si dubitamus) impellere potest, vt id sequamur, quod ille optimum putat. Præterea ages etiam gratias, semper id te in memoria habiturum commemorans.

Cum hortatus, dehortatusue fueris de rebus, quas tua sponte facturus, non facturusue esses, respondere poteris (si ea, ad quæ hortatus fuisti, in animo est facere) confirmari tua consilia, cum sentis prudentibus, fideliterq; suadentibus idem videri: si statuisti nō facere, à quibus ille dehortabatur, te mirari dices, cur id dicat, aut talia de te suspicetur, cum non desint rationes, cur id de te, nec dicere, nec suspicari deberet. Omnia tamen in bonam te accipere partem scribes. Cic. 13. l. 2. Plin. 16. lib. 2. 8. lib. 5. Cic. 16. l. 2. P. Man 25. lib. 2.

Si quid vehementer addubites, in eā re de qua hortaris, te nihilominus factur ū dices, vt hortatur, quia ipse hortatur: tuæ tamen dubitationis rationes commemorabis. Petes igitur ab amico, Plin. 19. l. 2

co, vt examinet secum, omnesq; quos mouisti in vtraq; parte calculos, ponat; vt id eligat, in quo vicerit ratio: ab amico enim ratio exigetur, te excusabit obsequiũ. Cum vero amici præceptis parere cupimus, & aliqua impedimur caussa, quo minus ea exequi possimus, tunc idoneis vtendum erit excusationibus.

Plin. 10. lib. 9.

De Laudatoria.

CAPVT XXIII.

Ἐπαινετική.

Cic. 14. lib. 9. 10. libr. 10. 10. & vlt. lib. 2. 13. lib. 12. 16. lib. 13. 2. libr. 15. Pli. 11. l. 3. 3. 17. lib. 4. 34. li. 6. 22. li 7. 9. lib. 10. P. Man. 12. libr. 2 32. 42. libr. 4. Cic. 12. l 5. 7. libr. 17.

LAudatorium genus, quo aut nos, & nostra, aut alios & aliena commendamus, sumit materiam ex rebus aut externis, aut corporis, aut animi: quæ vel ad nos ipsos spectent, vel ad alios. Cum vel eos ipsos, ad quos scribimus, vel alios, alienaue laudamus à doctrina, iustitia, temperantia, fortitudine, acceptis beneficijs, rebus bene gestis, alijsq; virtutibus, à rerum magnifcentia, copia, varietate, pulchritudine, ceterisq; rebus, illud cauendum est,

est, ne laudatio in adulationis vitium
aut suspicionem incidat: tunc enim in-
suauis solet esse, cùm illis quibus scri-
bimus, tum alijs. Nam ad cælum tolle-
re aliquem verissimis & iustissimis lau-
dibus debemus. Consultum igitur fo-
ret, ea tantum laudare, quæ illis tan-
quam stimulus ad virtutẽ esse possunt.
Solemus etiam nonnunquam alios, *Plin. 3. 10.*
aliaue laudare, non tantum quia ea o- *16. lib. 1.*
mnibus digna laudibus iudicamus, ve- *3. & 17.*
rum etiam, vt illum cui scribimus ad a- *lib. 2.*
liquid faciendum cohortemur.

Cum vel nosmetipsos vel nostra lau- *Cic. 7. lib.*
damus, adeo modesti debemus esse, & *3. 2. & vlt.*
verecundi, vt nunquam ad eam laudẽ, *lib. 5.*
nisi coacti, sed apte tamen & congru- *P. Man. 9.*
enter veniamus. Impeditum est enim *lib. 1. in fi.*
seipsum laudare, ne vitium arrogantiæ *Plin. 5. lib.*
subsequatur: solum vero liberum, al- *4. 23. li. 9.*
terum laudare, inquit Cæcinna ad Cic.
epist. 7. libr. 6. Laus igitur ex aliorum
lingua illustris, vera & solida habetur: *Cic. 7. l. 5.*
ex nostro vero ore sordescit fere sem- *ad Att. 14.*
per. Quod si ad illos scribimus, quibus *lib. 1. fere in medio.*

cum

cum maxima nobis intercedit familiaritas, libere cũ his tanquam nobiſcum loqui poſſe videmur.

SCHOLIA.

Brandol. lib. 2. c. 9.

De laudatione, ſi lubet, lege extremum ſecundum de Orat. & Partit. Orat. ſub finem. Etiam laudari poſſunt in epiſtola, qui ex hominum vita iam demigrarũt: verum ita inſtituere ſcriptionem oportebit, vt magis eos ad quos ſcribimus conſolari, quam demortuos velle commendare videamur.

Adeo modeſti debemus eſſe) *Triſtiſſimus vitæ morumq; cultor Plutarch. Cheronæus elegantem libellum reliquit de eo, Quo pacto quis ſeipſum citra inuidiam laudare poſſit. Ibi non longe à principio: Vir ciuilis, inquit, gloriam non vt mercedem aut ſolatium appetit amatq; actionibus aſtantem; ſed quod fidei & bonitatis opinio de ſe apud alios, plurium ac præſtantiorum actionum præbeat occaſiones.*

Vir bonus cur ſe ipſe laudet.

De laudandis rebus.

De laudandis rebus nihil dictum eſt: & tamen illas integris epiſt. nonnunquam celebrari, non eſt dubium. Res igitur aut corporeæ ſunt, aut corpore vacant. Illarum aliæ naturales, ſeu à natura inſtitutæ ſunt, vt elementa, & quæ in iiſdem

iisdem nascuntur. Aliæ hominum labore & industria comparantur, vt templa, domus, vrbes, &c. Earum quæ corpore carent partim sunt artes, vt pictura &c. partim scientiæ vt Rhetorica, Philosophia, &c. partim virtutes, vt iustitia, fortitudo, & aliæ. Quomodo singula horum laudanda sint, docet Brand. lib. 2. cap. 10.

Illud ignorandum non est, apud nos Christianos laudari quasdam res solere, quas antiqui lumine illo cælesti minime collustrati, non satis cognoscebant, ideo non multum prædicabant. Eæ sunt, verbi gratia, mansuetudo & clementia erga inimicos, immo vero amor & charitas erga eos qui nos oderunt. Liberalitas illa, qua egentibus & mendicis benigne facimus, quam græco vocabulo ἐλεημοσύνην, id est, misericordiam seu miserationem appellamus. Præterea dolor ille, quem ex aduersis aliorum rebus capimus, cum alienis malis atq; incommodis perinde vt nostris afficimur, græci vocant συμπάθειαν, nos quanquam parum latine, condolescentiam seu commiserationē; durius est, compaßio. Patientia iniuriarum & dolorum. Humilitatem videntur magis re, quam nomine ignoraße. Vocarunt enim summißionem animi, demißionem, modestiam; & vsurpabant illa, submiße, modeste de se ipso sentire, loqui, se gerere, &c. At vero contemptum, abiectionem, miseriam, calamita-

Multa apud Christianos tantum laudantur.

Humilitas.

mitatem cum significare vellent, humilitatis vocem vsurpabant. Cic. pro Quinctio: Quod si tu iudex nullo præsidio fuisse videbere contra vim et gratiam, solitudini atque inopiæ: si apud hos consilium ex opibus, non ex veritate caussa pendetur, nihil est iam sanctum, atque sincerum in ciuitate, nihil quod humilitatem cuiusquam grauitas & virtus iudicis consoletur. Vt tamen libere dicam quod sentio, potius quandam morum suauitatem illam summißionem, quam virtutem interpretati sunt: ideo illi magistri viuendi Plato, Aristoteles, Cicero nihil in præceptis de ea separatim reliquerunt. Castitas fœminarum, summæ virtutis putabatur, viris propemodum dedecori erat. Apud nos, etiam adolescentes, qui mulieres non tangunt, commendantur, vt verissime in aureolo suo libello περὶ παρθενίας *D. Ioannes Chrysostomus ita scripserit,* τὸ τῆς παρθενίας καλὸν ἀποστρέφονται μὲν ἰουδαῖοι· θαυμάζουσι δὲ ἕλληνες καὶ καταπλήττονται· ζηλοῖ δὲ μόνη ἐκκλησία τοῦ θεοῦ: *id est, virginitatis laudem Iudæi auersantur: admirantur ac suspiciunt gentes: sola autem colit Ecclesia Dei. Fides, spes, charitas Christianorum virtutes sunt, Ethnicis incognitæ, quæ non mediocrem ad laudandum materiam suppeditabunt.*

De

De responsione ad Laudatoriam.

CAPVT XXIIII.

AD laudationem, qua ab aliquo affecti sumus, modice ac moderate respondendum est, nostras, & nostrarum rerum extenuando laudes. Tamen cũ de nostris laudibus neq; prorsus assentiendum sit, ne nos ipsi, qua in re minime debemus, nimium amare videamur: neq; valde repugnandum, ne quod in nobis est honorificum, stulte reijciamus, gaudebimus nos & nostros, seu nostra laudari: & eo magis, quo vel meliores, vel doctiores, vel grauiores sunt, qui aliqua nos laude prosequuntur: probata enim virtus, à magnis præsertim viris, omnibus fortunis est anteponenda. Poterimus igitur non sine gratia dicere, lætari nos à laudato laudari viro: nosq; dum nostras legimus laudes, agnoscere quodammodo,

Cic. ep. 15. lib 2. fere in princ. 6. lib. 16. P.Man. 40. lib. 4. 12. lib. 1. 41. lib. 3 32. lib. 4.

Cic. 12. lib. 5. P.Man. 30. lib. 3. Omnes fere Politiani & ad Polit.

dò, non ſine maxima animi noſtri voluptate, ipſius, cum, qui propriam ingenij & virtutum gloriam aſſequitur, is ſciat quam optimè alienas deſcribere. Et ideo referemus ad euitandam arrogantiam, vel in benignitatem dicentis, qui iiſdem laudibus, & maioribus ornatus ſit, vel in beneuolentiam in nos, qui neminem volumus nimis eſſe in noſtra laude liberalem.

P. Man. 31. libr. 3. 34. libr. 4. 14. libr. 2. 32. 40. libr. 4. 4. lib. 4.

Illum tamen fructum te ex ea laudatione conſecutum dicere poteris, quod cum virtus laudata creſcat, vimq́ue cohortãdi habere videatur, magis ad virtutes, aliaſq́ue res laude dignas inflammatus fuiſti. Itaq́ue te enixurum multò etiam dices, quam antea diligentius, vt accedas proxime, ſi vlla ratione poteris, quo ille te perueniſſe exiſtimat, vt aliquando veritati iure, quod fortaſſe nunc humanitati magna ex parte largitur.

Plin. 13. libr. 8. 31. lib. 9.

Sed ſi laudes eſſent tam veræ tamq́ue claræ, vt in conſpectu fere omnium eſſent ſitę, negariq́ue minime poſſent, mentio-

tionem illorum faciemus (si qui fuerunt) honorificam, quorum opera, studio, auctoritate, id factum à nobis fuit. Verum à sola Dei Opt. Max. bonitate profectas dicere, & pio, & Christiano homine dignum esset. Idem etiam seruare poteris, cum quis diceret, ab alijs te laudari: ni & illud addere velis, te cum tua lætari caussa, quod ea merces detur tibi laborum & vigiliarum tuárum, tum quod ea in ciuitate tua tribuantur, quæ fortibus & industrijs viris digna sunt. Cic. 10. l. 3.

Interdum pudoris est ingenui, nihil penitus ad laudationem respondere; præsertim si præteriri silentio posſit, saluo honore nostro. Id quod tum maxime fieri solet, cum & alia sunt, de quibus scribi oporteat.

Cum vero laudantur alij, eosdem & nos laudabimus; confirmantes, quod ab amico laudatum fuit, & addentes, si quid addi poterit: vitia autem tacebimus, nisi aliqua per iocum potius, quã serio vituperare voluerimus. Plin. 30. lib. 9.

SCHOLIA.

A laudato laudari viro) *Locus Cicer. ex epist. bellißima ad Luceium, à quo petit res ab se gestas litteris mandari, hic est. Atq; hoc præstantius mihi fuerit, & ad lætitiam animi & ad memoriæ dignitatem, si in tua scripta peruenero, quam si in cæterorum; quod non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuũ, sicut Timoleonti à Timæo, aut ab Herodoto Themistocli, sed etiam auctoritas clarißimi & spectatißimi viri, & in Repub. maximis grauißimisq; caußis cogniti, atq; in primis probati: vt mihi non solum præconium, quod cum in Sigæum venisset Alexander ab Homero Achilli tributum esse dixit, sed etiam graue testimonium impertitum clari hominis magniq; videatur. Placet enim Hector ille mihi Næuianus, qui non tantum laudari se lætatur, sed addit etiam, à laudato viro. Versus autem Næuij poëtæ, quo hoc dicentem Hectorem introducebat, videtur hic esse.*

Lætus sum laudari me abs te, pater, laudato viro. à quo exorsus est epist. 6. lib. 15. addens;

Ea est enim profecto iucunda laus, quæ ab ijs proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt.

De

De Accusatoria, seu Expostulatoria.

CAPVT XXV.

ACcusatio, seu Expostulatio sit, cũ aliquem accusamus, aut cum de aliquo alicuiusue vitio expostulamus. Accusamus illum, qui quod promiserat, non præstitit. Item accusamus aliquem breuitatis epistolæ, tarditatis, negligentiæ, intermissionis litterarum, modeste tamen & ingeniose. Querimur non recte esse quid ab aliquo factum, potissimum erga nos, aut res nobis charas, et relictos nos esse ab aliquo.

Ἐπιτιμητικὴ ἢ μεμπτική.

Cic epist. 6. lib. 3. 9. & 14. libr. 7. Plin. 11. 13. lib. 1. 2. 6 lib. 2. 22. libr. 8. 26. lib. 10.

Cum alium accusant docti, de alioue conqueruntur, causas addere solent, lenissimis vtentes verbis, cur mirentur, cur querantur, cur illud recte factum non sit: illud solum agentes, vt illud in posterum nolit fieri, magisque solliciti videantur esse de futuro, quam dolere de præterito. Ideo aut petunt,

Cicer. 9. ex libr 7. 26. lib. 10. 16. & 17. ad Brutum. P. Mar. 22. libr 2. 23. 24. libr. 4.

aut hortantur, aut rogant, ne post hac ea, non faciat solum, verumetiam aliqua virtute compenset.

Interdum nos etiam ipsi excusamus amicum, cur aliquid prætermiserit, omiseritue, vel non credentes illum fuisse in caussa, vel errorem vitiumue aliquo modo extenuantes.

Cic. 6. lib. 3. 14. lib. 4. Debet præterea qui alios reprchendit, omni vacare culpa. Idcirco Cicero cum alicuius se suspectum esse rei arbitratur, diligenter se expurgat, factumque suum cum facto illius, quem accusare paratus est, si opus est, comparat.

Aliquando simpliciter querimur de aliquo, adhibitis tantum caussis nostre querelæ.

SCHOLIA.

Intermissionis litterarum) *Cum expostulabimus cum amico de non missis, seu raro aut tarde missis litteris, excusabimus tamen interdum ipsum de animo, & culpam in locorum interuallum, aut simile aliquid conferemus, quod etiam qui rescribit, facere potest. Sic Ouid. eleg. 6. lib. 4. Trist:* In

Innumeri montes inter me teq; viaq;,
Fluminaq; & campi, nec freta pauca iacent.
Mille potest caussis à te quæ littera sæpe
Missa sit, in nostras rara venire manus.
Mille tamẽ caussas scribendo vince frequẽter,
Excusem ne te semper amice mihi.

Debet præterea, qui) *Ne occinatur illud:*
Cũ tua peruideas oculis mala lippus inunctis, *Horat. sat. 3. lib. 1.*
Cur in amicorum vitijs tam cernis acutum,
Quam aut aquila aut serpens Epidaurius?

Et illud Catullianum,
Non videmus manticæ quod in tergo est.

Et Plautinum,
Vitium quod de me prædicas, id tibi est. *In Asinar.*

De responsione ad Accusatoriam seu Expostulatoriam.

CAPVT XXVI.

PRimo loco considerandum est, iusta ne accusatio sit, seu expostulatio, *Cic. 19. lib. 15. ad Att. 16. lib. 11.*

P. Man. 18. lib. 1. Cic. 28. lib 11. Plin. 7. 28 lib. 7. 19. lib. 9. P. Man. 22. lib. 2.

tio, an iniqua: si iniqua, vel non fecisse, dixisseue, dicemus: vel recte nos fecisse, aut dixisse, honestis quidem rationibus & modestis comprobabimus: deinde grauem nobis non fuisse illam accusationem monstrabimus, sed gratam potius, cũ ab amico animo, à prudenti, à fideli venerit.

Si, qui scribit, iustam nos accusandi caussam habebit, extenuabimus rem ipsam, aut non consulto eam nos fecisse dicentes, aut aliorum peccatis coactos. Quandoq; non crimen, sed culpam, à nobis amouemus in aliumq; hominem, vel in quampiam rem conferimus. Sæpe comparata caussa dicimus necesse fuisse alterum facere: & id quod fecerimus, satius fuisse. E duobus enim malis, cum fugiendum maius sit, minus est eligendum. Verum si merito reprehendimur, nulloq; modo crimen à nobis nec remouere nec reijcere in alium hominem, aliamue rem possumus, confitendũ est libere & ingenue delictum amico (modo id tibi apud alios nulli vel

Cic. 2. l. 10.

Cic. 7. li 9. Ad Att. 9. lib. 11. P. Man. 3. lib. 4.

vel vitio, vel fraudi esse posit) vbi non solum parata solet esse venia, sed summa etiam laus.

SCHOLIA.

Multa præterea de hoc epistolarum genere afferri possent in medium, sed consultius putamus lectorem ad Brandolin. mittere, qui de excusandi siue defendendi genere lib. 2. cap. 23. erudite disputauit. Lege, si placet, quæ scripta sunt de statu seu constitutione assumptiua à Q. Cornificio ad C. Heren. lib. 3. Non sunt enim hic inculcanda, immo nec admodum religiose in scribendis epistolis obseruanda, vt antea docuimus.

De exprobratoria.

CAPVT XXVII.

EXprobratio etiam, qua in illos solemus vti, à quibus pro officijs, nulla nobis relata est gratia, sub Expostulationis genere contineri videtur: quæ licet turpis illa quidem (vt fatentur omnes) & vix tolerabilis sit: quia meminisse debet, qui accepit beneficiū, ὀνειδιστική.

 obli-

obliuiſci qui dedit: interdum tamen ingrati animi vitium impellit nos ad exprobrandum. Itaq; ſic moderanda eſt, non vt te collati beneficij pœnituiſſe dicas, ac illius vitio tuam immutaturus ſis ſententiam: ſed vt oſtendas maleficium pro beneficio non eſſe reponendum: & virum bonum ſemper cum memorem beneficij, tum gratum eſſe oportere.

Cic. 2. 5. lib. 5.

Cic. 17. l. 5.

Commemorat interdum Cicero officia omnia, quæ amico præſtitit, non quô aliquid aut queratur, aut exprobret: ſed quò ex hac beneficiorum cõmemoratione ad ipſam deſcendat hortationem, ſiue conſolationem, faciliusque quæ velit perſuadeat, aut alia præſtet beneficia.

SCHOLIA.

Expoſtulatio & exprobratio differunt.

Cum amicis expoſtulamus, inimicis & ingratis exprobramus. Quapropter in illo genere mitiores, in hoc aliquanto ſeueriores ſumus. Et quoniam ab humanitate videmur recedere, ita loquamur, vt appareat nos id facere coactos quod facimus, & ab ingrato homine beneficiorumq; immemore impulſos. Huic formæ epiſtolarum

abruptâ

abrupta initia conueniunt. Exemplum illustre est illa Medeæ ad Iasonem apud Ouidium.

Quia meminisse debet) *Propterea scilicet pinguntur virgines, & iuuenes Gratiæ, quod accepti beneficij recordatio nunquam senescere debeat, aut intermori. Item vna auersam duæ aliæ conspiciunt: quod pro accepto beneficio duplicem, & quasi cum fœnore gratiam rependere debeamus. Quomodo enim? Cum non modo pulchrius, sed iucundius etiam sit beneficio afficere quam affici: nec vlla res perinde magnum gaudiū pariat, ac beneficentia, quod ipsa quoq; Gratiarum nomina declarant.* *Pictura Gratiarum.*

De responsione ad Exprobratoriam.

CAPVT XXIIX.

AD exprobrationem eodem modo est respondendum (si iustam exprobrandi caussam habet) quo ad Accusatoriam respondisti, ea tamen modestia & tranquillitate animi, vt paupertatem tuam excusans, viriumq; imbecillitatem & fortunam ipsam, aliquidue simile, nec immemor beneficij, nec ingratus vir habearis.

Pol.

Polliceberis tamen te, si vllo vnquam tempore data fuerit occasio, te ipsa præstaturum, vt homini non ingrato se beneficium tribuisse cognoscat.

Si nulla esset causa (solent enim quãdoq; homines, vel natura ipsa, vel aliqua alia ratione adducti, iusta & debita etiam officia commemorare, aut prę ter rem exprobrare) tum poteris & aptè, & cõmode dicere, relatã tibi potius esse gratiam, quàm beneficium præstitum: aut parem te vicem, aut aliqua ex parte pro viribus tuis reddidisse, indiesq; maiorem, si per tuas fortunas licebit, redditurum.

Quamobrem concludes, nihil fuisse, cur talia diceret, cũ illa cõmemoratio, quasi exprobratio fuerit immemoris beneficij, à quo vitio tam te alienum esse scribes, quam, qui plurimum.

De Inuectiua.

CAPVT XXIX.

Ab

AB hoc genere non separant Inuectiuas, quando in aliquem inuehimur, & atrocissimis verbis alicuius scelera, vt ingrati, vt crudelis, vt infidi, vt tyranni insectamur. Quae probandę sunt, quatenus ad insectationem vitij, aliosq; ab eo vitae generę deterrendos paratae sunt: nam vt inuadendum est in vitia, ita homini quantum fieri poterit parcendum, optimi quiq; existimant.

Ἐπιτιμητική.

Plin. 4. l. 2. Cic. 7. l. 3. vlt. med. 13. libr. 8. 10. lib. 11. ad Att. 10. lib. 7. 4. lib. 8. 6. 8 lib. 14. ad Octauium. P. Man. 2. 12. lib. 4.

SCHOLIA.

Satis fere omnes propensi sumus ad obiurgandum & admonendum, ipsi obiurgari & admoneri vix sustinemus. Recte in monostichis.

ἅπαντές ἐσμεν εἰς τὸ νουθετεῖν σοφοί
αὐτοὶ δ' ἁμαρτάνοντες, οὐ γιγνώσκομεν.

εἰς παραίνεσιν.

Ad admonendum omnes sumus promptissimi,
Peccata sed nostra tamen haud agnoscimus.

Quare non est ita necesse nos multa hic praescribere. Christiano tamen homini, sicut moderate irascendum, ita quoq; moderate in alios inuehendum est: vt amarities obiurgationis quadam lenitate & mansuetudine temperetur.

De

De responsione ad Inuectiuam.

CAPVT XXX.

Ad Q. F. epist. 1. Cic. 7. 8. lib. 3. 2. libr. 5.

INuectiuæ ac maledicæ epistolæ, vel nihil respondendum esse optimi quique, doctissimiq; viri existimant, vel non illico, vbi ea reddita, sed sedata cōmotione animi, & refrigerato ardore illo perturbationis.

Sed tum omnia epistolæ, epistolarumue accusatoris capita ponēda sunt: deinde pacate & moderate omnia ordine refutanda, rationibus subiectis, aut attenuanda suspicio. Vitam nostram ex anteactis spectandã esse scribemus, nullam nobis caussam, vtilitatem, aut commodũ fuisse id faciendi, dicendiue, immo incommodum, damnum dedecus.

Quandoq; non omnibus accusatoris capitibus in principio repetitis, sed ordine tantum, quod primum dixit, pri-

primum refutabimus: in vna quaque caussa repetendo (quod solet Cic.) accusatoris verba.

Amicitiam nos quoad ipse volet, conseruaturos indicabimus: nam semper debet esse inuectiuæ modesta responsio, non arrogans, non superba, procul ab omni ira: licet quandoque & Cicero, & alij grauissime læsi, & non tantum sua, quantum vel Reipub. vel aliorum, aliarumue rerum caussa, irati acerbissime rescripserint. Cic. 28. lib. 7. 3. li. 11.

SCHOLIA.

Vel nihil respondendum) *Sositheus poëta coram populo Cleanthem præsentem hoc carmine proscidit.* ὃς κλεάνθους μωρία βουλατεῖ, *quos Cleanthis fatuitas agitat. Ille tanto conuitio tactus, vultum non mutauit. Qua patientia delectati auditores, applaudentes Philosopho, Sositheum eiecerunt. Quum Sositheus diceret se pænitere, quod eum maledicto aspersisset, respondit Cleantes, absurdum fore, si quum poëtæ frequenter illudant Libero patri, & Herculi, nec illi succenseant, ipse ob leue conuitium indignaretur. De dijs enim multa probrosa scripserunt poëtæ.* Apophtheg.

poëtæ. Magna fuit hominis huius & Christianis imitanda moderatio, qui cum ipsi Deum sæpe offendant grauiter, & eius tamen animaduersionem non sentiant, par est, vt exemplo conditoris sui, non statim de vindicta cogitent, sed vincant in bono malum, vt Paulus docet. Quod si respondendum fuerit, ne quid perturbato animo dicatur & fiat, vt sine ira irasci videamur.

De Excusatoria, seu Purgatoria.

CAPVT XXXI.

παραιτητικὴ ἢ ἀπολογητική. cic. 7. li. 1. 15. 17. lib. 2. 3. 7. lib. 6. 1. lib. 8. 18. 31. 35. lib. 10. 21. 24. lib. 16. Ad Att. 6. 32 libr. 2. 2. libr. 3. 2. libr. 4.

EXcusatio qua vel nos, vel alios de tarditate, raritate, longitudine, ac breuitate litterarum excusamus, deque omnibus ijs rebus, de quibus aliqui vel nos, aliosue accusant, vel de nobis conqueruntur, accusare, conqueriue possunt, simplicem, breuem & dilucidam expositionem habere debet, cum attenuatione suspicionis.

In hoc genere, si poterimus, crimen à nobis remouebimus, sin minus, asfe-

renda

renda est facti ratio, culpaq; reijcienda vel in fortunam, vel imprudentiam, vel necessitatem, excusando paupertatem orationis, ignorantiam, angustias temporis, occupationes, morbos, pericula, & huiusmodi res, quibus ad aliquid, aut pro amicis, aut pro nobis etiam ipsis faciendum, non faciendumue adducti fuimus.

Cic. ad Brutum 17. 15. Ad Q. F. 1. lib. 1. Plin. 8. lib. 14. libr. 3. 14. libr. 3. 4. lib. 5. 4. libr. 6. 20. libr. 7. 12. li. 8. 8. 29. lib. 9. P. Man. 7. 10. lib. 14. 18. libr. 2. 27. libr. 4. Polit. 12. lib. 4. 7. lib. 6. Cic. 14 lib. 6. 1. 3. lib. 14. ad Att. 1. lib. 1. Plin. 35. lib. 9. Cic. 1. li. 1. vlt. 6.

Ingenui tamen hominis est, pro loco & tempore, rem non modo fateri, sed petere etiam vt sibi ignoscatur: & polliceri, se negligentiam illam, iacturam temporis, non præstita beneficia, & reliqua id genus, assidua diligentia, multo labore, cura, studio, & amore, vel cum fœnore compensaturum.

Perquam festiua tamen, & venusta habetur excusatio, cum eodem crimine amicum condemnandum esse dicimus, quo nos vel condemnat, vel condemnare posset. Huc pertinet (quod huius generis videtur esse proprium) cum vel non accusati excusamus nos, rationesq; in medium afferimus, cur

Cic. 5. l 2. in fine. 7. 8. lib. 4.

aut aliquid fecerimus, dixerimusue, aut amicum hortati ad aliquid fuerimus, vt puta cum semel atque iterum, vel sæpius aliquem eidem commendas, viderisque illius liberalitati, cui scribis, diffidere: tum enim caussas, quam obrem id facias, explicabis.

Ad Att. vlt. & penult. li. 16.

De responsione ad Excusatoriam, seu Purgatoriam.

CAPVT XXXII.

Cic. 4. ll. 4. 15. libr. 9. 4. libr. 10. Ad Att. 7. libr. 11. Plin. 13. li. 7. P. Man. 24. lib. 2.

AD excusationem responsio adeo modesta erit, vt rem non aliter me accepisse dicam, quam ipse vel fecerit, vel dixerit. Ideo si quis se excusat, cur vel sepe eodem exemplo, vel rarius scribat, & huiusmodi, accipiam excusationem qua vsus est, ex ea parte, quæ ad scribentis honorem spectat. Nam cum nostra amicitia nullas recipere debeat suspiciones, nec amicus peccare prætermittendo officio potest, nec nos animum

Suspicio venenum amicitiæ.

animum illius aliter atque est, interpretari. Quocirca tollendæ penitus sunt ex mutua nostra beneuolentia omnes suspiciones.

Verum cum modestiæ caussa diceret, vel pauperem se esse orationis, vel indoctum, vel aliquid simile, id nunquam concedere, nostræ etiam est modestiæ, vel potius humanitatis. *Paupertate orationis se laborare scripserat Sulpitius ad Cic. ep. 4. lib. 4.*

Dicam aliquando iustam, & idoneã esse excusationem: id tamen ne sæpius faciat rogabo, rationesque subijciam: & demum assiduitate potius litterarum, aut aliqua alia re explendum esse officium, quam excusatione ostendam. *Cic. 25. lib. 16.*

Quod si excusatio minus probabilis videretur, inueniendæ sunt rationes, quibus modeste ostendamus, non esse accipiendam; admonebimusque, vt maiorem in posterum, aut vtilitatis, aut honoris sui, aut commodi aliorum rationem habeat.

Hæc tamẽ omnia ita scribenda sunt, vt ad virtutes potius bonosque mores ille inflammetur, quam ad vllam prouo-

cetur iram: & eo consideranda est hominis natura, & illi quandoque sic indulgendum (etiamsi minus idonea videatur caussa) vt nocere tibi minime possit.

De Deprecatoria.

CAPVT XXXIII.

παραιτητική.

HÆc forma immerito prætermissa est à quibusdam, cum eius vsus non minus quam ceterarum, frequens videatur. Ergo in hac epistola peccatum, seu culpam nostram aliorumue, quorũ nomine scribimus, plane aperteque confiteri solemus, hoc primum.

Quibus modis peccatũ extenuemus

Tum orare, vt nobis, vel illis venia tribuatur. Quam vt facilius impetremus, rem siue crimen extenuabimus his modis & rationibus. Quod per imprudentiam, quod per ætatis imbecillitatem, quod nunc primum, ante hac nunquam in illud vitium inciderimus. Addemus, nos, seu illum pro quo scribimus,

bimus, in magno mœrore versari, præ pudore domo pedem non efferre, timere omnia, & non mediocrem ob admissam culpam dolorem præseferre, vt misericordia dignus videri posit.

Ad hęc, eius quem placare voluerimus lenitatem clementiamq; laudabimus, & ex antecedente probitate hominis qui peccauit, spem bonam illi faciemus, vt ipsum supplicantem venia impertiuisse non pœniteat. Inueni huius generis exemplum apud Plinium, quod, & quia breue, & quia suaue est, non grauabor adducere ad verbum.

C. Plinius Sabiniano suo.

LIbertus tuus, cui succensere te dixeras, venit ad me, aduolutusq; pedibus meis tanquã tuis hæsit, fleuit multum, multum rogauit, multum etiam tacuit: in summa, fecit mihi fidem pœnitentiæ. vere credo emendatum, quia deliquisse se sentit. Irasceris scio, & irasceris merito, id quoq; scio. Sed tunc *Epist. 21. lib. 9.*

præcipua mansuetudinis laus, cum iræ causa iustissima est. Amasti hominem, & spero amabis. interim sufficit vt exorari te sinas. Licebit rursus irasci, si meruerit: quod exoratus excusatius facies. Remitte aliquid adolescentiæ ipsius, remitte lacrymis, remitte indulgentiæ tuæ: ne torseris illum, ne torseris etiam te. torqueris enim cum tam lenis irasceris. Vereor ne videar non rogare, sed cogere, si precibus eius meas iunxero. Iungam tamen, tanto plenius & effusius, quanto ipsum acrius, seueriusque corripui, districte minatus, nunquam me postea rogaturum. Hoc illi, quem terreri oportebat: tibi non idem. nam fortasse iterum rogabo, iterum impetrabo: sit modo tale. vt rogare me, vt præstare te deceat.

γνώμη.

Blandam vim adhibet.

De responsione ad Deprecatoriam.

CAPVT XXXIIII.

Lau-

LAudare initio poterimus confessionem culpæ, qua nos maxime impelli dicemus ad ignoscendum, siquidem ignoscere pulchrum iam misero, pœnæq; genus, vidisse precantem, vt ait Claudianus. Cupere nos, quantum in nobis est, nemini prorsus irasci, neminem punire, sed aliorum delictis à mansuetudine nostra ad iustissimam iram aliquando traduci, immo potius trahi. Nihilominus semper apud nos plus valuisse illam ad ignoscendum, quam istam ad puniendum, nec nos tam aliorum iniurijs lædi, quam summissione placari. Pollicebimur, si ita se in posterum gesserit, vt promiserit, nos illum multo chariorem habituros. Deniq; alia huiusmodi non insuauia paulum cogitanti, & epistolam deprecatoriam inspicienti, in mentem venient.

De Iocosa.

CAPVT XXXV.

Παικτικὴ ἢ Σκωπτική. Cic. vlt. lib. 1. omnes fere lib. 7. ad Trebat. & multæ ad Pætum l. 9. Plin. 6. l. 1. 12. lib. 7. P. Man. 17. libr. 1. 27. lib. 3. fere in fine. 52. libr. 4. Cic. 12. 23. lib. 7. Plin. 15. 21. libr. 1. Cic. 1. de offic.

RElíquum eſt Iocoſum genus, in quo ſedem eſſe aiunt riſui: eo enim vtimur, cum de rebus iocoſis loquimur. Sed acre ad iocos adhibendũ eſt iudicium: nam non cum omnibus iocandum eſt, ſed inſpicienda eſt perſona, & pro perſonę qualitate iocandum, & non iocandum eſſe cenſeo: cum ſint, qui iocum nec dicere ſoleant, nec ferre poſsint.

Illiberale, petulans, flagitioſum, obſcœnum iocandi genus eſt reijciendũ, amplectendum elegans, vrbanum, ingenioſum, facetum. Iocoſe aliquem carpere, & de eo conqueri, quandam affert gratiam: nam iocando poſſum aliorum dicta, ſententias, & facta confutare.

Sed cum iocus naturæ ſit munus, in eoq; ob acumen & leporem, quibus rebus ioci commendantur, & admiratio, & delectatio ineſſe ſoleat, illud maxime cauendum eſt, ne dum nos ridicula dicere volumus, in ridiculo ipſi ſimus.

SCHO-

SCHOLIA.

Iocosis & facetis epistolis mirum in modum delectatus est M. Tullius: tantumq́ εὐτραπελίᾳ indulsit, vt vix vllam iocandi occasionem prætermittere potuerit, sed quemadmodum in congressu & coram facetus erat, ita etiam in litteris, quibus absens cum amicis loquebatur. Nec vero hoc iocandi studium obscure tulit. scribit enim ad Papirium epist. 5. lib. 9. Ego autem (existimes licet quod lubet) mirifice capior facetijs. Item ad Volumnium epist. 32. lib. 7. Vrbanitatis possessionem, amabo, quibusuis interdictis defendamus. Quam autem prompto ad iocandum fuerit ingenio, & quam inpromptu iocos habuerit, atq́ vt ab illis temperare sibi non potuerit, quam deniq́ natura φιλογέλοιος, & φιλοσκώμμων fuerit, in ea ad Papirium Pætum epistola, quæ illam proxime sequitur, declarat. Effugere autem si velim nonnullorum acute aut facete dictorum offensionem, fama ingenij mihi est abijcienda: quod si id possem, non recusarem. Porro Cicero hac cautione vtitur in suarum epistolarum iocis, vt non velit nisi tempestiue iocari. Sed quid ago? inquit ad Dolabellam ep. 10. lib. 9. quum mihi sit incertum, tranquillo ne sis animo, an, vt in bello, in aliqua maiuscula cura

Cicer. facetus.

Cautio.

negotione versere? addit. quum igitur mihi erit exploratum, te libenter esse risurum, scribam ad te pluribus. Item epist. 4. lib. 2. Iocer ne tecum per literas? ciuem me hercule non puto esse, qui temporibus his ridere poßit. Aliquando etiam in rebus seuerißimis vtitur iocis. Nonnunquam ex ipso loquendi genere iocandi occasionem arripit. Sed diligens lectio ipsius epistolarum, præsertim earum, quæ sunt ad Atticum, & hæc & plura docebit.

Cicero quomodo concludat iocasua.

Solet autem suas iocationes ita claudere. Sed iam satis iocati sumus. Sed hæc iocati sumus, & tuo more, & non nihil etiam nostro. Sed de ioco satis est. Ac plerunq; his alijsq; huiusmodi loquendi generibus transitum sibi à iocoso sermone ad serium parat. Nonnunquam vero dicit; Extra iocum, vel, remoto ioco. Alicubi contra, aliquid suo iocoso sermoni præfatur, quo verba sua non esse serio loquentis præmoneat. Sic tu (libet enim mihi iocari) quod disertum non erit, ne putaris meum. Vicißim vero alicubi admonet, ea quæ dicit, non esse iocantis verba. Atq; hæc nolo me iocari putes. Sed hæc de illis epistolis dicta sunt, quæ mixtos habent iocos.

De

De responsione ad Iocosam.

CAPVT XXXVI.

AD iocosam epistolam iocose respondebo, modo ne quis offendatur. Ad graues viros, & maiores, habita omni ratione grauitatis, dignitatis, & ætatis, modeste est respondendum. Nam non eodem modo ad omnes rescribam: in pares siquidem & inferiores licebit vti iocis: in alios vero, vel non vtar, vel modice vtar, aut etiam intra modum.

Cic. 10. 11. libr. 7. 16. 17. libr. 9. vlt mea. 2. eiusdem.

SCHOLIA.

De ridiculis & iocosis eleganter & copiose disputatum est à Cæsare in 2. de Orat. ad Q. F. vbi tota res in duo genera diuiditur, & loci complures afferuntur, vt siquis eam partem diligenter accurateq; cognouerit, ei materia ad iocandum deesse vix possit. De facetijs item & iocis admodum fuse & præclare disputauit libris de Sermone Iouianus Pontanus. Præter hos legendi

sunt

sunt scriptores, quorum ingenia naturæq; ad iocandum & ludendum propensiores fuerũt. qualis inter Græcos est Aristophanes Comicus, vel ipsius M.Tullij iudicio facetissimus. Qualis eiusdem sententia Plautus, de quo illa in 1. off. grauiter sane scripta sunt. Duplex omnino est iocandi genus: vnum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum elegans, vrbanum, ingeniosum, facetum. Quo genere non modo Plautus noster, & Atticor. antiqua comœdia, sed etiã Philosophorum Socraticorum libri referti sunt, & quæ sequuntur. Macrobius Saturnal. lib. 2. varios multorũ iocos refert. in eodem lib. cap. 1. & Plauto & ipsi M. Tullio huius rei magnam facultatem tribuit, sic enim ait: Et iam primo animaduerto duos, quos eloquentissimos antiqua ætas tulit, Comicum Plautum, & oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum venustatem ceteris præstitisse. Plautus quidem ea re ita clarus fuit, vt post mortem eius comœdiæ, quæ incertæ ferebantur, Plautinæ tamen esse, de iocorum copia noscerentur. Cicero autem quantum in ea re valuerit, quis ignorat, qui vel Liberti eius libros, quos is de patroni iocis composuit, quos quidam ipsius putant esse, legere curauit?

1. de leg.

Scriptores faceti.

Idem Gellius lib. 3. cap. 3.

De

De Flebili, seu Lacrymosa, & responsione ad eam.

CAPVT XXXVII.

FLebile genus faciũt nonnulli, cum aut querimur, aut dolemus, aut ingemimus, aut cruciamur aliquid vel nobis, vel parentibus, vel amicis, & affinibus, vel patriæ accidisse incommodi.

Θρηνητική. Cic. 9. lib. 14. ad Att. 4. libr. 1. 4. libr. 10. Plin. 5. 6. lib. 5.

In quo quidem genere rationes nostri doloris, gemitus, cruciatus, afferendæ sunt: & quam spem, si vlla est, & qua in re quoue in homine habeamus.

Solet flebilis epistola gaudere interrogationibus, & exclamationibus, vt & magis illum ad quem scribimus, mouere posimus, & nostrum dolorem ac mœrorem non mediocrem esse significemus: modum tamen aliquem in illis, vt omnibus aliјs in rebus, adhibendum esse tibi persuadeas velim.

τὸ γὰρ μέτρον ἐστὶν ἄριστον.

Sci-

Sciant vero studiosi, non omnibus epistolarum generibus, quale videmus esse flebile, certas posse præscribi regulas de illarum œconomia; quocirca ea tantum à nobis ponuntur, quæ apud doctos obseruari animaduertiq; potuerunt. Quod ad responsionem huius generis attinet, præcepta è proxime sequenti capite huc etiam transferantur.

SCHOLIA.

De flebili seu) *Poterit etiam appellari tristis & miseria. Cicer. epist. 13. lib. 4. relinquebatur triste quoddam & miserum, & his temporibus vsitatum genus litterarum. Item, miserabiliter scripta, vt ad Atticum lib. 10. de quadam Cœlij epistola loquitur. Tales sunt libri decimi quarti, in quibus eius gemitus & lacrymas videmus, & quædam ad Atticum, vt lib 11. 7. In qua præter alia hæc scribuntur. O rem miseram. Quid scribam? aut quid velim? Breue faciam. lacrymæ enim se subito profuderunt. Et paucis interiectis. Ignosce, obsecro te; non possum præ fletu & dolore diutius in hoc loco immorari. Aliæ vero multæ sunt epistolæ, in quibus licet fletus mentionem non itidem faciat, omnino tamen flebiles vocari possunt. Ex earum*

numero est 13. libr. 4. vbi triste etiam illud & miserum genus literarum se deficere ait. In eadem cum alia, tum hæc scribit. Sæpiusq́ mihi veniebat in mentem queri quod viuerem, quam gaudere quod viuerem. Et paulo post. Tamen ijs conficior curis, vt hoc ipsum quod maneam in vita, peccare me existimem. Sed alicubi tamen afflictum se erigere conatur, alicubi etiam ita fractum esse negat, vt fortunæ succumbendum putet, vt in 11. lib. 9. Sed cum in nonnullis locis eorum quos protulimus, tum in alijs videtur Cicero magis, quam virum fortem doceret, in gemitus & lamenta se effudisse, nam vt ait Pacuuius,

Conqueri aduersam fortunam non lamentari decet:
Id viri est officium, fletus muliebri ingenio additus.

Sed hoc Ciceronem excusat, quod in epistolis potius, quam in alijs scriptis talem se ostendat; & quidem inter eius epistolas illæ potißimum sint miserabiliter ac flebiliter scriptæ, quæ sunt ad vxorem. magis enim venia dignus videtur qui apud mulierem lamentatur muliebriter, quam qui apud virum.

Cicero excusatur.

De

De Consolatoria.

CAPVT XXXVIII.

Παραμυ-θητική. Cic. 2. libr. 2. 10. li. 3. 5. lib. 4. 14. 16. lib. 5. 4. lib. 6. ad Att. 10. 11. lib. 12. 5. lib. 4. Plin. 10. 11. lib. 8. Pol. 8. li. 2. 1. lib. 4. P. Man. 18. lib. 1. fere in med. 47. lib. 4. Ad Att. 2. lib. 15.

IN consolando natura nos docet, vt primum alterius infelicitate, molestia, dolore, rei alicuius iactura, & morte doleamus: deinde blande & amice reddamus rationes, quibus amicum à molestijs, et dolore abducere conemur, eum vehementer hortantes, vt omnem aduersam fortunam fortiter ferat, & quid sit forti & sapienti homine dignũ cogitet, quid grauitas, quid altitudo animi, quid acta eius vita, quid studia, quid artes ab eo flagitẽt, quibus à pueritia floruit, quid ipsa natura, quid tempora, quid necessitas. Non illi solum id accidisse: ea nos conditione natos esse, vt nihil quod homini euenire possit, recusare debeamus. Turpe esse expectare temporis medicinam, quam repræsentare ratione possimus: & (quod omnium maximum est) acquiescendum esse in summi Dei voluntate, cuius

cuius nutu iuste, clementer, & sapienter fiunt, reguntur, gubernantur omnia: cuiusque proprium est, dolorem & incommoda omnia in lætitiam vtilitatémque mutare.

Poteris quandoque à rationibus incipere ipsis, quibus aliquando amicus consolatus te fuit. Indignum enim viro esse existimant docti, quod alteri præceperit, id ipsum facere non posse, vel non conari. *Cic. ep. 9 ad Brutum. P. Man. 46. lib. 4. in fine.*

Si non potes aliquid efficere suadendo, gratia contendes, & rogando, si quid tua caussa, & aliorum velit, vt illis se molestijs laxet, eaque faciat quæ & se, & prudentia, & fortitudine animi sui digna iudicarit. Si quid profeceris, quantum voluptatis assecuturus sis, ostendes: sin nihil, officio tamen beneuolentissimi, atque amicissimi functum te fuisse significabis. *Cic. 14. l. 5.*

Excusant se quandoque qui consolantur, cur longiores non sint, ne vel diffidere prudentię illius videantur, vel illū obtundere, si minus eo erga se studio delectaretur.

In fine vero epiſtolæ noſtram illi operam ſtudiumq́ pro viribus noſtris pollicebimur.

SCHOLIA.

Conſolatoria, pulcherrima prorſus & ſuauißima epiſtola.

Nullum eſt profecto epiſtolarũ genus, in quo libentius verſari deceat hominem Chriſtianum, quam conſolatorium. Nobis enim proprium eſt, ſicut gaudere cum gaudentibus, ita cum flentibus flere, aliorumq́ vulnera & plagas oratione noſtra ſanare. Qua quidem non eſt aliud medicamentum præſentius atq́ ſalutarius. pulchre verſiculus græcus.

ψυχῆς νοσούσης, ἐστὶ φάρμακον λόγος.

Languentis animi pharmacum eſt oratio.

Cic. 3. Tuſcul.

Et quoniam vita hæc quam viuimus, miſeriarum plena, grauißimorumq́ incommodorum referta eſt, nec quiſquam mortalis reperitur, quem non attingat dolor, vt ſcripſit Euripides, nullum officium æque frequenter eſt opus; magnumq́ beneficium exiſtimari debet, alienum luctum vel tollere, vel mitigare. Porro idem hoc genus, vt pulcherrimum & frequentißimũ, ſic etiam propter multos è Philoſophia locos, propter exemplorum copiam, quæ in conſolando adhibentur grauißimum, & non cuiuſuis præterea, ſed auctoritate quadam & ſapientia præditi hominis eſt.

III. *Cæterum cum M. Tullius in omnibus episto-larum formis, vt qui maxime, excelluerit, in scri-bendis consolatorijs valet longe plurimum, ex quibus (quoniam multæ sunt) non pauca ea-demq́ optimá præcepta colligi poterũt, & quanta in illo homine suauitas, quam eximius quamq́ pius alienorum dolorum sensus fuerit, perspicue ac manifestò cognosci. Quo autem grauibus sen-tentijs, & ad consolationem aptis abundare pos-simus, legendi sunt præter M. Tullij scripta & præsertim Tusculanas disputationes Plutarchus, Seneca, Epictetus, Franciscus Petrarcha de reme-dijs vtriusq́ fortunæ, item exemplorũ & apoph-thegmatum libelli.* Lam M. Tullij.

Quid studia, quid artes?) *Per multum ad leuandos animi dolores valent studia litterarum, & valere debent. quare si quem non indoctum consolabimur, ei studia sua, tamquam præsen-tem medicinam commendabimus. Testatur hoc preter cæteros auctores Ouid. eleg. 8. libr. 5. Trist.*

Detineo studijs animum, falloq́ labores,
Experior curis & dare verba meis.
Quid potius faciam desertis solus in oris?
Quamue malis aliam quærere coner opem?
Carminibus quæro miserarum oblinia rerum,
Præmia si studio consequar ista, sat est.

Non illi solum accidisse) *Non solum eorum qui supersunt, sed eorum etiam qui iam olim è vita exiuerunt similes casus respicere, solatium affert. Atq; ideo M. Tullius se in consolatione (quem librum scripsit, vt se ipsum de Tulliolæ obitu consolaretur) clarißimorum hominum suæ ciuitatis grauißimos exitus collegisse dicit. Et epist. 6. lib. 6. Commemorarem non solum veterum, sed horum etiam recentium vel ducum vel comitum tuorum grauißimos casus. Etiam externos multos claros viros nominarem. Leuat enim dolorem communis quasi legis & humanitatis recordatio. Plutarchus in consolat. ad Apollonium scribit: Antimachum poëtam, mortua sibi vxore Lyda, quam vehementer amabat, scripsisse elegiam quandam ad consolandum & leniendum mœrorem suum, in qua calamitates heroicas colligebat, malis alienis suum casum ac dolorem leuare & minuere studens. Achilles Iliad. φ. Lycaonem vnum ex filijs Priami mortem deprecantem, preciumq; salutis & vitæ promittentem hortatur, vt æquo animo ferat mortem; cæsum Patroclum, illo multo meliorem; se quoq; eximia corporis statura, & pulchritudine præditum, strenui patris & Thetidis filium, vel mane, vel meridie, vel vesperi moriturum.*

Artificium Horatij in consolando. *Horatius od. 24. lib. 1. P. Virg. ob Quinctilij mortem artificiose consolatur. Primum enim facit*

facit Musam assentiri et indulgere lugenti, eiusq́ lacrymas approbare, ne ad vulnus recens illidat manus. Vt enim crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur atq́ vltro requirit: sic recens animi dolor, consolationes reijcit ac refugit, mox desiderat, & vehementer admotis acquiescit. Plin. epist. 16, *lib.* 5. *Tum posteaquam sese Virg. luctus quodammodo sociam adiunxit, aggreditur paulo maiore fiducia ad eius ægritudinem minuendam commemoratione conditionis humanæ: quæ est, vt semel omnibus moriendum sit. Postremo ostendit nihil eum lugendo assecuturum, neq́ vlla vnquam ratione perfecturum, vt Quinctilius reuiuiscat.*

Quod alteri præceperit) *Deniq́ noli te obliuisci Cic. esse, & eum qui alijs consueueris præcipere & dare consilium, & quæ sequuntur. Seruius Sulpic. epist.* 5. *lib.* 4. *Non ero longior, tantum ex* 3. *Tuscul. de consolantium officijs pauca subijciam, vt ad ea scriptionem nostram accommodemus. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quamplurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt, qui vnum officium consolantis putent: malum illud omnino non esse, vt Cleanthi placet, sunt, qui non magnum malum, vt Peripatetici sunt, qui abducunt à malis ad bona,* *Officia consolantium.*

vt Epicurus. Sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem mœrenti, si se officio fungi putet iusto, atq; debito. Sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt: alius enim alio modo mouetur; vt fere nos omnia in Consolationem vnam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio.

Est epist. lib. 4. numero quinta, qua quidem tota Seruius Sulpitius orator & Iurecos. & à Quinctiliano libr. 10. & à Cicerone Philipp. 9. postquam in legatione decessit, egregie collaudatus, ipsum Ciceronem propter filiæ Tulliolæ obitum (obijt autem pariens) in luctu & mœrore acerbissimo iacentem consolatur, tanta auctoritate, prudentia, humanitate & orationis suauitate, vt nihil in hoc epistolarum genere putem extare perfectius. Quæ sane M. Tullio, vt ipse testatus est epist. sequente, qua Sulpitio respondit, dolorem illum vix consolabilem non parum minuit.

Epistola Seruij Sulpitij commendatur.

Eam igitur epistolam adolescentes legant, relegant, ediscant: ac si quando aliquem de morte parentis, fratris, sororis, filiorum, consanguinei, affinis aut cognati alicuius consolabuntur, ne omittant ijsdem argumentis vti, quibus intelligunt esse vsum Sulpitium: quanquam

ex nostra item, hoc est, Christianorum disciplina, & ex libris sanctorum virorum non mediocris, immo vero maior atq; adeo firmior ad consolandum materia sumi potest. Inprimis autem nitantur adolescentes in hac forma litterarum omnem verborum lenitatem adhibere, vt consolatio grauibus instructa sententijs, & mollibus exornata verbis, ad miserorum afflictorumq; aures magna cum suauitate affluat, & in intimos eorum sensus placidissime illabatur.

De responsione ad Consolatoriam.

CAPVT XXXIX.

Consolanti respondebis, primum, gratam tibi fuisse consolationem, si minus iucundam, nec dubium tibi fuisse, quin tali ex tuis incommodis mœrore afficeretur amicus: deinde quem fructum ex illius litteris cœperis, quod illis lectis aliquantulum acquieueris, cum oratio prudens ac beneuola, auctoritas, exempla, consilia, cæteręq; res eleganter copioseq; collectæ, multam adhibuerint medicinã dolori: *Cic. 6. l. 4. 13. & 15. libr. 5. ad Att. 7. lib. 11.* *P. Man. 36. lib. 4.*

ſed illud maiorem, quod firmitudinem, grauitatemq; animi illius perſpexeris.

Poſtremo, vbi cauſſas tui doloris & fletus expoſueris, deſiderare te amici præſentiam oſtendes, quam multum mœrori tuo (quando litteræ tantum valuerunt) mederi poſſe ſignificabis.

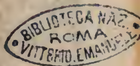
Grati tamen viri eſt, gratias agere, et viciſsim offcium ſuum amico, et ſemper, & ad omnia promptum paratumque oſtendere. Precaberis tamen Deũ ipſum, vt nunquam illi tuà vti opera contingat, niſi in rebus cum ſecundis, tum lætis.

SCHOLIA.

Si conſolatio nihil nobis profuerit, laudabimus animum, ſtudium & ingenium conſolatoris: quod tanquam bonus ac peritus medicus nullum remedij genus non admouerit. Sed malum vincere omnem artem. Lege epiſt. Ouid. 4. libr. 1. de Ponto. Vbi ait facundiam Rufini tantas vires non habuiſſe, vt ſanare eius animum poſſet: nec enim eſſe in poteſtate medicorum, vt ſemper curent ægrotum. Maius eſſe malum ſuum quauis me-

medicina. Proinde aut sanári se non posse, aut sola diuturnitate posse. Postea cum sese cum aliis exsulibus contulisset, & omnes meliore fortuna vsos docuisset, quam ipse vteretur, addit hæc in extremo:

Quò magis ignoscat sapientia vestra dolenti,
Quæ facit ex dictis non ita multa tuis.
Nec tamen inficior, si possent nostra coire
Vulnera, præceptis posse coire tuis.
Sed vereor ne me frustra sanare labores,
Nec iuuer admota perditus æger ope.
Nec loquor hæc, quia sit maior prudẽtia nobis,
Sed sim quam medico notior ipse mihi.
Vt tamẽ hoc ita sit, munus tua grande voluntas
Ad me peruenit, consuluiq́ boni.

Et Cic. ad Att. sed nescio quomodo imbecillior est medicina quam morbus. Vide 3. Tuscul. Epist. 16. lib. 10.

De Officiosa.

CAPVT XL.

Officiosa epistola, qua operam vel pollicendo, vel præstando nostram, aut præstitam honeste cõmemorando, vel gratiam inimus apud ali- φιλική. Plin. 4. 19. libr. 1. 32. libr. 6. 16. libr. 7.

quem, vel initam, aut fouemus, aut augemus, iure generi consolatorio subijcitur: quia cum alibi, tum in quaq; consolatoria epist. (vt dictum est) operam nostram studiumq; polliceri solemus.

P. Man. 23. lib. 2. in fin.

Commemoratis enim prius, si placebit, amicitiæ nostræ caussis, nil tam promptum & paratum esse scribemus, quam omnem nostram operam, curã, diligentiam, auctoritatem, gratiam, & facultates ad omnia, quæ ad amici voluntatem, comodum, & dignitatẽ pertinere cognoscemus. Ideo rogabimus, vt nostra quantulacunq; sit opera, alijsque rebus & ipse, & sui in omnibus vtantur negotijs, publicis, priuatis, forensibus, & domesticis, cum suis, tum amicorum, ac aliorum omnium, quoniam hoc nobis gratius atq; optatius fieri nihil posit.

Polit. 9. lib. 1. Cic. 8. 11. lib. 5. P. Man. 38. lib. 4.

Addemus etiam (si ad rem facere videbitur) nos semper desiderasse, tempus dari, quo & ipse, & alij cognoscerent, quanti à nobis fiat: vel doluisse, nunquam datam nobis fuisse occasionem

Cic. 10. l. 3. fere in princip. Cic. 1. li. 3.

nem præstandi officij iam diu debiti: nunc autem quando id accidit, nihil nos prætermittere sine nefario scelere posse.

Si quid prætermissum fuerit, & crebritate, & magnitudine officiorum nos resarturos pollicebimur. Si quid autem præstitimus, non minus breuiter quã modeste cõmemorabimus, quantum extiterit studium nostrum dignitatis amici vel tuendæ, vel augendæ: seu potius non dubitare nos scribemus (quod modestius & laudabilius habetur) quin vel sui vel alij perscripserint, cum nec mediocre nec obscurum, nec eiusmodi fuerit, quod silentio possit præteriri, breuiterq; rem ipsam etiam nos attingere poterimus. Nihil præterea nos prætermissuros pollicebimur, quod ad vtilitatem, honoremq; eius spectauerit. Omnia igitur dicemus & postulet à nobis & expectet: cum officijs nostris amici cogitationes superaturi simus.

Cic. 1. li. 8. 17. libr, 5. 29. lib 10. Plin. 4 l. 2.

Cic. 10. lib. 3. non longe à princip.

SCHO-

SCHOLIA.

De Officiosa) *Officiosam epistolam vulgo appellant eam, in qua operam nostram studiumq́ amico pollicemur. Sed vocem multo latius patentem nimis arctant, cum ad hanc significationem restringunt, magnamq́ epistolis Consolatorijs, Gratulatorijs, Monitorijs, alijsq́ nonnullis iniuriam faciunt: quippe qui eas quoq́ hac appellatione, quam tamē non minus merentur, non dignantur. Immo vero Officiosæ verius hæ dici poßint: quamuis qui aliquem consolatur, qui alicui gratulatur, qui aliquem monet, re ipsa officio amici fungatur: at qui aliquid pollicetur, verbis duntaxat officium amici præstet. possunt ergo rectius fortaßis pollicitatoriæ nominari.*

De responsione ad Officiosam.

CAPVT XLI.

cic. 15. 19. libr. 5. 32. libr. 7.

AD officiosam epistolam omnia responderi poterunt, quæ infra in gratiarum actione conuenire dicemus. Non minus enim officiosa, & humanitatis plena debet esse responsio, quam

quam fuerit epistola, ad quam respondetur. Etsi minime noua tibi fuerunt, quæ præstitit amicus, grata tamen, & iucunda fuisse declarabis. Cum ea sit amici voluntas, humanitas & beneuolentia erga te, libenter talem te amplecti animum.

P. Man. 3. libr 1. 13. 16. 26. lib. 2. 14. li. 3. Plin. 1. lib. 4. 14. libro 7. 7. lib. 8.

Polliceberis etiam operam tuam, certandumq; esse officijs dices, quibus æquo animo vel vincas illum, vel vincaris ab illo. Tuam omnem spem significabis in illo vno, vel in illo maxime post Deum ipsum, à quo primo bona omnia emanant, positam esse: tantam humanitatem & beneuolentiam, tot tantaq; officia, nullam vnquam obliuionem inobscuraturam esse.

De Gratulatoria.

CAPVT XLII.

Gratulatio, quæ aut vtilitati & cōmodo debetur, quæ magna quidem est, aut honori ac dignitati, quæ maior

Συγχαρτική. Cic. 11. 12. li. 3. 8. l. 15

Plin. 13. 23. libr. 4. 12. 15. lib. 5. 26. libr. 6. P. Man. 1. 2. 8. libr. 1. 9. 10. libr. 2. 20. 29. lib. 3. 29. 30. 45. lib. 4.

maior habetur, aut virtuti & pietati, quæ omnium est maxima, fit, cum alicui gratularis de rebus, vel quæ illi prospere euenerunt, vel quæ alijs, de quibus quidem maximam illum arbitraris percipere lætitiam.

Si de rebus, quæ ad hominem pertinent, illud obseruare debes, vt incredibili te ex illa dignitate, vtilitateue illi nec petenti, nec ambienti delata, nec expectanti quidem, affici lætitia dicas perinde, ac ex rebus tuis, & ipsius caussa, & tuo quoque nomine, & quod vides ea egregijs, & doctis viris tribui ornamenta & commoda, quæ debentur. Addes etiam nō dubiū tibi fuisse, quin illam assecuturus esset rem, cum multo etiam maiora illius merita postulent: orabisque Deum, vt honorem illum, aut facultates fortunet.

Cic. 5. 7. 9. libr. 2. 14. lib. 9. Plin. 23. lib. 7.

Inferes tamen nonnunquam hortationem ipsam, etiamsi minus necessarium esse intellexeris, vt & tuum testificeris in illum amorem, & magis hominem ad virtutes, et res prϛclarissime gerendas inflammes. Si

Si de alijs, vt puta de fratre erit gratulatio, mirum in modum te gaudere scribes, illum cæpisse fructum vel pietatis in suos, vel animi in Rempub. vel rerum bene & prudenter gestarum, cum assecutus frater fuerit illam aut dignitatem aut vtilitatem. Idq; te facere significabis, cum fratris caussa, tum quod iudicas amicum omnibus secundissimis rebus dignissimum. Quo quidem genere vtimur, cum vel nobis ipsi gratulamur, vel aliis de aliqua re nostra. *Cic. 7. 9. lib. 15.* *Ad Att. 1. lib. 4. Plin. 19. libr. 4. 23. libr. 9.*

Vbi cauendum esse arbitror, ne adeo inaniter, & effuse animus noster exultet, vt illa lætitia, vel gestiens, vel nimia dici posit. Rerum autem ordo postulat, vt cum mista est epistola, gratulatio sit in principio: id quod & Cicero ostendit, & filius. *Cic. 9. li. 2. 12. libr. 3. 21. lib. 16. vlt. med.*

SCHOLIA.

P. Manut. in epist. 7. libr. 3. qua Cicero Curioni de Tribunatu plebis gratulatur: Tria seruat, inquit, in officio gratulationis. Primum gra-

gratulatur tantam dignitatẽ: deinde bene precatur: tum hortatur ad magistratum cum laude gerendum. Gratulatorijs opponuntur Deploratoriæ seu Lamentatoriæ, tum præsertim, quum non nostras, sed amici calamitates & miserias lugemus, vt contra in gratulatorijs, nostram, ob illam quæ eius honori vel fortunis facta fuerit accessionem, lætitiam testamur. Verum quando nostras ipsi calamitates deploramus, quum casus nostros lamentamur, & nostrum dolorem aut etiam nostros gemitus & lacrymas in sinum amici velut effundimus, Gratulatorijs velut ex aduerso non respondent. De gratulatione vide Brandol. cap. 58. lib. 2.

De responsione ad Gratulatoriam

CAPVT XLIII.

Cic. 11. 14. libr. 4. 21. libr. 16. ad Att. lib. 9. in epist. Cæs. ad Oppium. Plin. 8. lib. 4.

AD gratulatoriam rescribes, gratam tibi fuisse gratulationem: amici enim cum humanitatem, tum beneuolentiam agnoscis, cum minime dubium vllo tibi vnquã tempore fuerit, quin omni ille afficeretur lætitia de omni-

omnibus tuis, tum commodis, tum honoribus: vt & semper cæpisti voluptatem, capturusue ex omnibus rebus esses, quas ad illius vel dignitatem, vel vtilitatem pertinere cognosti cognoscere resue.

Optare te, & sperare monstrabis, rem non modo prospere euenturam, sed etiam maximæ tibi voluptati fore: confidere etiã, multũ te in ea amici humanitatem, & prudentiam adiuturam. Probatissimam tibi esse significabis rationem, quod ab optimo sit animo. Demum gratias agere, tuæ esse partes videntur. *Cic. 15. lib. 2.*

De Epistola qua gratias agimus.

CAPVT XLIIII.

IN gratiarum vero actione, quæ primum locum in epist. si pluribus de rebus scribendum est, desiderare vide- *Απτευ. χαριστική.*

 tur,

Cic. 15. l. 2. 11. lib. 10. Plin. 19. li. 4. 2. lib. 5. 3. 16. 28. lib. 6. P. Man. 15. libr. 2. 37. lib. 4.

tur, accurate, & prudenter de rebus nostris actū esse ab amico ostendemus: confectam rem esse, siue conficiendam nos sperare ex nostra sententia: resque ipsas si videbitur, quę ab illo factę sunt, narrabimus, omnes conferentes non in merita nostra, sed in illius cum humanitatem, tum liberalitatem, & diligentiam: id quod faciemus etiam, cum de rebus nobis donatis erit dicendū, pollicebimurq́ non mediocrem nos adhibituros curam, vt viros nos dignos amici laudibus, & fauoribus ac muneribus præstemus.

P. Man. 26. libr. 4. Polit. 4. lib. 8.

Verum si res forte fortuna minus ex voto successerint, per amicum non stetisse fatebimur, quo minus eas assecuti fuerimus: omnia enim, quæ ab amico proficiscuntur, grata nobis esse & solent, & debent.

Demum vel aperte meritas agemus gratias, & si dabitur, relaturos promittemus: sin minus, Deum ipsum orabimus, vt cumulate pro nobis responde at: vel per circuitionem id faciemus,

gratia-

gratiarũ relatione potius, quam actione opus esse scribentes.

Dicimus tamen quandoq; non esse amici agere gratias, vel pluribus id agere, ne blandus esse videatur: cum iam pridem id ex nostra necessitudine, quę ad summam beneuolentiam peruenit, sublatum esse debeat. *Cic. 14. li. 10. 13. l. 11 Ad Brut. 6. P. Man. 11. lib. 4.*

SCHOLIA.

Non esse amici gratias agere) *Nam inter arctissimo amicitiæ vinculo consociatos, gratiarum actio locum habere debeat, an vero prætermitti sine culpa, & offensione possit, fortasse dubitetur. Brutus quidem & Plancus ita existimarunt. Ille enim in vna sic ait. Iam non ago tibi gratias. Cui enim re vix referre possum, huic verbis non patitur res satisfieri. In altera sic. Noli expectare dum tibi gratias agam. Iam pridem hoc ex nostra necessitudine, quæ ad summam beneuolentiam peruenit, sublatum esse debet. Hic autem, Plancus inquam, in hunc modum exorditur suam; Facere non possum, quin in singulas res meritaq; tua tibi gratias agam. Sed me hercule facio cũ pudore. neq; enim talis necessitudo, quantam tu mihi tecum esse voluisti, desiderare videtur gratiarum actio-*

nem, neq; ego lubenter pro maximis tuis beneficijs tam vili munere defungor orationis: & malo præsens obseruantia, indulgentia, aßiduitate memorē me tibi probare. Hoc igitur illi sentiūt. At M.Tull. de gratiarū actione ep. 19. li. 10. his verbis scripsit. Quamquā gratiarum actionem à te non desiderabam, quū te re ipsa atq; animo scirem esse gratißimum, tamen (fatendū est enim) fuit ea mihi periucunda. Sic enim vidi, quasi eà quæ oculis cernuntur, me à te amari. Dices, quid antea? sed nunquam illustrius. Patet, Ciceronem officium hoc nequaquam improbare vel in summa amicitia. Rationes porro quas tum Brutus, tum Plancus afferunt, non videntur contemnendæ, quoniam inter quos perfecta multis officijs constituta est neceßitudo, in hos iam cadit illud Aristoteleum, vna anima in duobus corporibus. Si ergo mihi gratias non ago pro meis in me ipsum meritis, cur alteri mihi agam, qui non solum pars & dimidium animæ meæ, vt loquuntur poëtæ, sed vt Philosophus dixit, tota est mihi anima? Nihilominus, etiamsi talis amicitia reperiatur, vt reperta est inter Dauidem & Ionatham, Pythiam & Damonem Pythagoreos, Pyladem & Orestem, & præterea ex omni antiquitate inter paucißimos, puto gratias agi amico posse, si minus debent: quandoquidem ea interdum ob amorem alteri præstamus, quæ nobis ipsis nun-

Cic. 3. off. In Lælio 1. de finib.

nunquam præstaremus, atq; ita alium quàm nos & pluris facere, & magis diligere videmur. quod autem amicus dicitur alter ego, vis amoris & magnitudo illius concordiæ exprimitur.

Beneficium quod accepimus, erit modis omnibus amplificandum. Nam sæpe gratiam retulisse videtur, qui bene gratias agit. Amplificatur autem his ferme rationibus: si vltro collatũ est, si incunctanter, si cito. Bis enim dat, qui cito dat. Si in tempore, si vberius quam alter ausus sit petere, si nihil promerito. si ab eo, cui libenter debemus, hoc est, ab eo quem amamus ex animo. Lege cap. 17. lib. 2. Brandolin. ὠκεῖαι χάριτες γλυκυτέρωτεραι.

De responsione ad epistolam Gratiarum actricem.

CAPVT XLV.

AGEnti gratias respondebimus, non mirari nos, sed vehementer gaudere, grata illi esse officia nostra, cum hominem omnium gratissimum cognouerimus, idq; nunquam nos destitisse prædicare. dolere quod plura pro amico facere nobis non licuerit Cic. 18. lib. 2. 11. lr. 5. 19. 20. li. 10.

Recipiemus tamen, illius dignita-

tem, in dies maiori nobis curæ futuram, licet adeo eam amplificatam esse sciamus virtutibus suis, vt vel nihil, vel parum addi posse videatur.

Præterea tantam inter amicos necessitudinem, nullam desiderare gratiarum actionem scribemus: nec eam nos vnquam expectasse. Immo si mutua fuerunt beneficia, (vt maiorem captemus beneuolentiam) illum non gratiam modo nobis habuisse, verumetiam cumulatissime retulisse dicemus.

Modesti præterea hominis est, præsertim si ad magnos scribatur viros, nõ modo nullam admittere gratiarum actionem: verum illud etiam addere, beneficium se accepisse, non dedisse, cum plus vel commodi, vel suauitatis ex illa re in eximium illum virum collocata adeptus ipse fuerit, quam magnus ille vir.

De

De epistola Imperante, & Prohibente.

CAPVT XLVI.

IMperare, & prohibere superiorum, aut magistratuum, aut potestatem aliquam gerentium est. Sed cum illi per alios vt plurimum scribant, vtrisque praecepta tradenda sunt. προςακτική. Απαγορευτική.

Omnibus igitur, qui per litteras aliquid imperaturi aut mandaturi sunt, siue suo, siue alieno nomine id agant, tria potissimum consideranda sunt: quibus imperetur, quid imperent, quomodo imperent. *Imperantibus tria cõsideranda.* Nam & si omnibus benigne mansuetecp imperandum est (omnes enim humanitati quam superbiae libentius obtemperant) ingenuis tamen, & generosis animis mansuetius & consideratius imperandum est: sponte enim quae agenda sunt, agunt.

Retinenda tamen est semper ma-

 iestas

iestas imperantis, ne cui præest, subesse: aut quem cogere potest, rogare videatur.

In hoc genere aut nullo, aut quam breuissimo exordio vtendum est. Id, si res postulabit, ad ea quæ facienda sunt, lectorum animos præparabit, rationemq́; qua ipse ad imperandum ductus sit, aut vtilitatem exponet. nonnunquam rei magnitudinem, difficultatem, honestatem, laudem pręmiumq́; proponet. Id si opus non erit, à narratione incipiet eius rei, de qua imperaturus est.

Rem autem, quam imperabit, primum fieri posse ostendat necesse est: deinde etiam facilem, aut certe non difficilem: honestam præterea & vtilem, non ei qui imperat solum, sed ei quoq; qui imperium sustinet: & si poterit, etiam necessariam.

Modum quoq; rei gerendæ, facultatemq́; præbeat. Postremo, quid ex ea re emolumenti vel laudis sit vterq; cōsecuturus, ostendat. Mandandi eadem pene

Mandare & Imperare differūt.

pene quæ imperādi ratio est: nisi quod qui mandat, rogare potest: qui imperat, si modo imperat, non potest. Precum tamen loco adhortationes atq; incitationes succedunt: quæ imperanti nunquam inutiles, sæpe etiam necessariæ sunt. Præterea qui mandat, familiarius ac lenius: qui imperat, grauius ac seuerius agit.

Prohibendi quoq; ratio non sane ab imperando multum discrepat. Quibus enim rationibus imperamus, ijsdē quoque prohibeamus necesse est. Sed prohibemus asperius, & præmij loco pœnam, ignominiamq; proponimus. Plus tamen in omni re humanitas & æquitas, quam ius vllum aut seueritas valet. Sed de hoc toto genere hactenus. Vide Brandol. lib. 2. cap. 23. Quomodo autem imperanti aut prohibenti respondendum sit, credo id satis superq; ex tot generibus hactenus explicatis disci cognosciq; potuisse: multa enim inde huc recte accommodabuntur.

De epistola Dedicatoria, seu Nuncupatoria.

CAPVT XLVII.

Προσφωνητική. Dedicatoria quid.

GEnus vnum est epistolarum, quo vtimur, cum quacunque tandem de materia librum vel à nobismet ipsis scriptum confectumq́ue, vel illustratum, vel emendatum, vel commentarijs, annotationibus, scholijs explicatum, vel nostra solum opera typis impressum ad aliquem aliquosue mittimus. Illi autem eiusmodi sint oportet, qui vno aliquo eximio ornamento, aut multis simul emineant, qui maximos in Repub. honores gesserint, sanguinis nobilitate clari, eruditione præstantes, Barones, Comites, Principes, Reges, Imperatores, Episcopi, Cardinales, Pōtifices. Vnde appellatio fluxit epistolę. Namq́ue cū Deo Diuisq́ue dedicare quippiam proprie dicamur, isti heroes præ relíquorum hominum cętu dij quidam terrestres ob maiestatem potestatisq́ue am-

Quibus dedicemus libros.

Cur dedicatoria.

amplitudinem, virtutes, diuitias, & cetera tum animi, tum fortunæ bona videntur. Vox, nuncupatoria, inscriptionem respicit: vt epistola nuncupatoria sit, qua quis librum suum cuipiam inscribit, cum quo librum nominari, seu à quo librũ nuncupari cupit. Confunduntur porro, et pro eodem ista duo vocabula, quando de Epistola sermo est, vsurpantur. Dedicamus autem idcirco lucubrationes nostras magnis Principibus, & eorum eas nomine insignimus: primum quidem, vt ipsorum nobis beneuolentiam, gratiam amoremque conciliemus, conciliatum augeamus atque confirmemus. Tum, vt priuati homines eo meliorem de nostris laboribus opinionem concipiant, quod eos ad tam illustres viros, ad ipsa capita & Rectores orbis terrarum missos conspiciunt: quibus procul dubio nihil inelegans, indoctum, vulgare, abiectumque donatur. Hinc fit, vt libentius & cupidius tales libros euoluant, ac magis venerentur:

Cur Nuncupatoria.

Caussæ dedicationis.

tur: videlicet, ne illorum quibus consecrati sunt auctoritatem paruipendere, & iudicium irridere videantur. Quemadmodū ergo fures citius à dedicatis atque sacris, quam à profanis rebus manum abstinent, sic obtrectatores & inuidi linguas suas fere coercent ab illis doctorum vigilijs lacerandis, quas clarissimis & potentissimis Principibus dicatas intuentur: aliorum libros, qui nullum illustre splendidumq́ nomen præseferunt, negligunt ferme, & legere vix dignantur. Ita non auctoritas modo, sed patrocinium quoque & tutela libris comparatur.

Mos antiquus.

Olim ad eruditos homines, & amicos potius ac necessarios, quam ad nobiles mittebantur libri. Sic Aristoteles Ethica ad Nicomachum filiū, & quosdam de Rhetorica (non illos 3. qui feruntur hodie, sed diuersos ab illis) ad discipulum suum Theodecten, M. Tullius bonam suorum monumentorum partem ad M. Brutum, T. Pompon. Atti-

Atticum, Q. Fratrem, M. Filium, Iulius Cæſar, & M. Terentius Varro de latina lingua ſuos ad Ciceronem miſerunt. Tunc nomen illius ad quem liber mittebatur, cum titulo: & dedicatio cum ipſomet opere tanquam illius exordium coniungebatur, hoc modo. M. TERENTII VARRONIS DE LINGVA LATINA AD M. TVLLIVM CICERONEM LIBER QVARTVS. Item, M. TVLLII CICERONIS ad Q. FRATREM DIALOGI III. DE ORATORE. Poſtea ſic incipit. Cogitanti mihi ſæpenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuiſſe, Quincte frater, illi videri ſolent &c. & in off. Quãquam te Marce fili, annum iam audientem Cratippum. His temporibus more receptum eſt, vt dicatio ſeparetur, & ſit epiſtola in aditu operis collocata, habens talem inſcriptionem ſiue titulum. M. ANTONIVS MVRETVS S. D. SCIPIONI GONZAGAE MARCHIONI, ET S. R. I. PRINCIPI. Hoc ita fit iuſtas ob cauſſas. Etenim ſi operi

Mos recentior.

operi copularetur, non possent ea dissseri, quæ in tali epistola differuntur: esset quippe nimis longum sæpe, &, vt paulo post manifesto patebit, absurdum. Age iam, aliquot leges & præcepta in hoc genus demus, non illa quidem fixa & prorsus immutabilia, attamen satis congruentia satisque certa.

Præceptiones huius generis. Genus dicendi siue character qualis nam hic deceat, disci potuit ex cap. 12. grauis scilicet, copiosus ac summus, si summa fuerit personarum auctoritas, existimatio, amplitudo, dignitas. Si mediocris, poterit recte medius temperatusque character adhiberi. Quando infimus? nunquam, aut perraro, quoniam ad plebeios & infimos, nisi forte ad amicos, non solemus mittere libros.

Exordimur ab aliqua re pulchra, illustri, præclara, delectabili, seu à loco communi, paulatimque ad operis argumentum institutumque delabimur, quomodo facere plerumque consueuit Paul. Manut. in suis quas appellauit præfationibus. Interdum à nostris rebus

bus, occupationibus, negotijs, fortuna, vitæ statu atque euentis principium ducimus.

Deinde occasionem & caussas explicamus, quibus incitati fuerimus ad librum conscribendum, ne quid inconsulto aggressi putemur. Hic de vtilitatibus ex ea lectione illoque studio capiẽdis licebit disputare: hæc siquidem vna solet existere ratio, qua docti viri ad libros diuulgandos impelluntur.

Tertio dicendum est aliquid de modo & œconomia quam tenuerimus in opere nostro. Hoc & superius præceptum, in tanta librorũ eadem, aut quasi eadem de re scriptorũ multitudine, obseruatu sunt vehementer necessaria, vt si minus res nouas, noua tamen commodioreque via & methodo, diligentius, & apertius (quæ singula per se magna sunt) tradere nos velle, intelligatur.

Post hæc Patroni nostri laudabiles actiones, egregia facinora insigniter prædicabimus, ac, si videbitur, ad earundem laudum ampliorem gloriam cohor-

cohortabimur: qua in parte nihil vetabit esse longiores. Quamuis necesse non fuerit, rhetoricũ quendam in laudando ordinem persequi: verum, si multa sunt, præcipua deligenda, & verbis exquisitis in cælum extollenda erunt.

Postremo munus nosq; ipsos offeremus, extenuantes nostrum ingenium, doctrinam cum libro deprimentes, at paucis, suauiter ac moderate. Rogabimus item, vt nos in suorum numero habere pergat, plura, maiora, elaboratiora ipsiusq; splendore digniora pollicebimur. Verumenimuero, hic ordo præceptionum tam anxie custodiendus non est: nam hic quoq;, vt alibi, libera est epistola. Ego quæ de hoc genere sentiebam, strictim exposui.

SCHOLIA.

M. Tullius bonam) *ad Brut. scripsit lib. de natura Deor. de finibus bonorum & malorum. Tuscul. disputat. Paradoxa, Orat. perf. epist. aliquot, ad Q. F. lib. de Orat. & epistol. libr. 3. ad Atticum libellos de Senectute & Amicitia,*

&

& epistolarum lib. 16. ad M. Filium 3. de Off. ad quem plura scripturus fuit, vt ipsemet in exordio affirmauit. Horum librorum præfationes legat, qui grauiter, polite & sapienter præfari concupiscit. Habebat Cicero volumen proœmiorum, vt est in quadam ad Attic. epist. ex eo eligebat, si quod σύγγραμμα institueret. Vnde confirmatur id quod docuimus, commune quippiam & θετικὸν in dedicatorijs tractandum esse principio, alioqui nec M. Tullius volumen proœmiorum, nec Demosthenes volumen exordiorum paratum habere potuisset. Ep. 6. l. 16. ad Att.

De Composita seu Mista.

CAPVT XLVIII.

MISTVM genus, de quo proxime dicendum est merito vltimũ tenet locum. Nam si epistola ijs constat generibus, quæ per se (quod modo vidimus) separata sunt, necesse erat de singulis primum separatim dicere, mox de misto. Quod proprie fit, cum diuersis epistolarum generibus contexta est Μικτή.

M epi-

epistola, licet tam late pateat mistum hoc genus, vt nulla fere sit epistola, quę diuersis non contexatur argumentis, & plura & diuersa nō contineat mem-

Cic. ep. 14. lib. 2.

bra. Nulla enim, verbi caussa, cōmendatitia epistola inuenitur, qua non omnibus laudibus illum ornes, quem commendas, qua non & honeste petas, & suadeas, vt ea faciat, quæ ipse rogas. Rursus, quem consolari poteris, quin dolorem declares tuum? quin horteris itidem, vt mœrorem deponat, aliaq; efficiat omnia, quæ res ipsa exigat, &

Cic. 10. lib. 3.

ratio postulet consolandi? Verum hæc membra vnius generis sunt, non diuersorum: nam his ablatis, epistola suum perderet nomen.

Quo pacto ad mistam epistolam rescribatur satis ex præcedentibus generibus disci poterit.

SCHOLIA.

Licet tam late pateat) *Quod tam late patere vult compositam epist. Rochus, vt nulla propemodū epistola sit non mista vereor vt probandū sit. Nec enim si in commendatitia laudamus, si petimus, idcirco est mista, immò hæc illius gene-*

ris

tis natura est. Similiter cum in consolatoria nostrum dolorem declaramus, & alium ad mœrorem dimittendum cohortamur, non diuersas epistolarum formas confundimus ac permiscemus, sed vnius generis partibus diuersis quidem, verum ad vnum eundemq́ finem spectantibus vtimur. Ac si scriptor vnum præcipue finem sibi proposuerit, tum etiam mista epistola, hoc est, ex diuersis generibus cōflata, simplex dici poterit, & eius generis, ad quod ille finis pertinebit. Quod si diuersos fines pari ratione pariq́ modo propositos habuerit quispiam, illa epistola recte vocabitur mista. Mistæ epistolæ exempla apud Ciceronem, maximeq́ in ijs quæ sunt ad Attic. reperientur.

Epistolam esse liberam, nec certis perpetuisq́ legibus adstringi.

CAPVT XLIX.

ILlud tamen animaduertendum est, nos non omnia hæc, quæ dicta à nobis sunt, firmissimam legem esse velle, nec aliter fieri nunquam posse existimare, nedum præcipere. Nam cum libera & soluta sit epistola, nulli fere

addicta legi, ingeniosi adolescentes, vt magis generi, de quo agitur, conuenire videbitur, & addere, & mutare, & imminuere poterunt multa. Nos enim ea tantum posuimus, quæ apud Ciceronem potissimum obseruata animaduertimus, vt bonarum artium studiosi viam, quæ ante hac aspera, latebrosa, ac difficilis per multos iam annos illos remorabatur, adeo facilem atque latam efficeremus, vt quam citissime ad metam ipsam peruenire possent. Cetera omnia acuto ipsorum iudicio relinquimus: nam ipsi per se, nullo vel docente, vel admonente, cum multa epistolarum genera similitudinē quandam inter se habere videātur, vt Commendatitium, Petitorium, Laudatorium, Hortatorium, fieri quandoq; posse videbunt, vt argumentū illud, quod in vno genere positum minus inuenient, in altero reperiant. Quinimo in quouis litterarum genere, non modo proprium genus, sed cetera fere omnia syluam tibi & materiam quandam facilem,

cilem, ac variam suppeditare poterunt. Vbi enim totum commendatitium genus (exempli caussa) vno oculorum intuitu perspexeris, sexcentas pulcherrimas res inuenies, quas in rem tuam facere videbis: & sæpe eandem ipsam quam quæris. Cum igitur in commendando verseris vel laudando, aut rem, aut hominem, Laudatorio vti poteris, in exponendo Expositorio, in petendo Petitorio, in suadendo Hortatorio, in remunerando Officioso. Ita tam multiplex, tamq; præclara tibi rerum omnium vbertas, varietas, & copia scribendi erit, vt sæpius ipse, qua potissimum vsurus in scribendo sis, nescias.

De modo & forma valedicendi.

CAPVT L.

QVemadmodum ex congressu ac sermone hominum salutatio, sic

etiam valedictio, ad epistolam translata fuit: & quomodo congredientem ante omnia, ita discedentem quoque post omnia salutem precari, cuiusdam humanitatis faustiq; ominis iudicabatur. Ergo illa quidem ordiri epistolam, hac eandem exaratam atq; confectam claudere consueuimus, idq; secunda persona semper vtentes. Caeterum, vbi de salutatione locuti sumus, ea solum afferenda putauimus, quae apud veteres obseruare nos memineramus: similiter hoc loco facientes, eosdem potissimum adolescentibus ad imitandum proponemus.

Itaq; M. Tullius, quique ad ipsum scribunt, hos fere modos adhibent. Vale. Istuc frequentissimũ & tritissimum est. Plinius nunquam aliter. Da operam, vt valeas: hoc mihi gratius facere nihil potes. Me velim, vt facis, diligas, valetudiniq; tuae & tranquillitati animi seruias. Vale. Tu me diliges, & valebis. Bene vale & me dilige. Fac valeas. Fac valeas, meq; mutuo diligas.

Hoc

Hoc fere ſemper vti ſolet Plancus ad Ciceronem ſcribens. Tamen, ſi quando ad chariſsimos & amiciſsimos ſcribit M. Tullius, certis quibuſdã iiſdemque ſuauiſsimis, & interdum longiuſculis formis vtitur in valedicendo, quas pleraſq; omnes puerorum cauſſa collegimus.

Ad vxorem & liberos.

VAlete mea deſideria, valete. Vale mea Terentia. Mea Tertia fidiſsima atq; optima vxor, & mea chariſsima Tulliola, & ſpes reliqua noſtra Cicero, valete. Vos mea ſuauiſsima & optatiſſima Terentia, & Tulliola, ſi nos amatis, curate vt valeatis. Cura vt valeas. Etiam atq; etiam vale. Tu velim tuam & Tulliæ valetudinem cures. Valetudinem tuam cura diligenter. Fac vt tuam & Tulliæ valetudinem cures. Maxime autem date operam vt valeatis, ſi nos vultis valere. Da operam vt valeas.

Ad Q. Fratrem.

RElíquum eſt vt te orem, vt valetudini tuæ, ſi me & tuos omnes valere vis, diligentiſsime ſeruias. Cura mi frater, vt valeas. Fac mi frater, vt valeas. Vale mi optime & optatiſsime frater. Mi frater, vale. Te oro etiam atq; etiam, mi frater, vt valeas. Cura mi ſuauiſsime & chariſsime frater, vt valeas. Vale mi ſuauiſsime & optime frater.

Ad T. Pomponium Atticum.

CVra vt valeas & nos ames, & tibi perſuadeas, te à me fraterne amari. Cura vt valeas. Fac valeas. Etiam atq; etiam vale.

Ad Tironem.

ETíam atq; etiam vale. Cura vt valeas etiam atque etiam Tiro noſter. Quantum me diligis, tantum fac, vt valeas, vel quantum te à me ſcis diligi. Ama nos & vale. Vale, ſalue, Fac plane

ne vt valeas. Cura te etiam atq; etiam diligẽter. Cura te diligenter. Cura te (si me amas) diligenter. Tu velim inprimis cures vt valeas. Cura mi Tiro vt valeas.

Tiro Libertus M. Tullij, nondum è morbo cõualuerat.

Post vale, si quid est, quod maxime illum agere, aut quod infixum illi in animo hærere cupiamus, ad quem scribimus, licebit hoc ipsum adiungere: id ex superioribus exemplis animaduerti vtcunque potuit. Valedictionem, est quando iterat Cicero. Fac plane vt valeas: nos ad summum. Vale. Valetudinem tuam cura diligenter. Vale. Et interpositis aliquot versibus, vt ep. 18. lib. 7. & epist. 3. lib. 14. vbi ter valedicit, & ad Tironem 13. lib. 15. Item ad Atticum epist. 19. lib. 5. vbi postea vale non repetitur, & epist. 4. libr. 11. nec non alibi.

Græci epist. finiebant verbis ὑγίαινε seu ἔρρωσο· χαίρειν & εὐπράττειν non solum exordijs, sed clausulis quoq; epistolarum seruiebant. Aristotel. ad Philippum τἆλλ' ἄμα εὖ πράττε. Quod ad cetera attinet, seu, de reliquo sis fælix.

Græci quibus verbis vtantur in valedicendo.

Et in alia. πρᾶττε μὲν τὰ συμφέροντα, ἐπιτέλει δὲ τὰ δόξαντα. Age quę conducunt, perfice quæ videntur. Sic Cicero ad Tironem epist. 6. post Vale, subiecit, salue. Vale mi Tiro, vale, vale, & salue. & 9. ad eundem, Vale, salue. Plautus in Curcul. & Capt. Vale atq; salue. Sic coniungebant vtrumq; veteres discedẽtes ab iis, quos nunquã postea visuri essent, seu quos se nunquam iterum visuros sperabant. Cistell. Quando ita tibi lubet, vale atq; salue. Mercat. Limen superum, inferumq; salue, simul autem vale. Quin ita saluere, & valere iubebant mortuos.

Virgil. 11. AEneid.

Salue æternum mihi maxime Palla
Æternumq; vale. addamus illud,
Catul. epig. ad fratris tumul.
Accipe fraterno multum manantia fletu,
Atq; in perpetuum frater aue atq; vale.
Apud Salust. in Coniurat. Catilina. ad Q. Catulum scribens, pro Vale, vsurpauit, Aueto.

SCHO-

SCHOLIA.

Dicimur quoq; salutare eos quibus valedicimus. quod in puerorum gratiam obseruandum existimaui. Sic Ouid. 1. Trist. eleg. 3. de discessu suo conquerens.

Numina vicinis habitantia sedibus inquam,
Iamq; oculis nunquam templa videnda meis,
Dijq; relinquendi quos vrbs habet alta Quirini,
Este salutati tempus in omne mihi.

Et Euryalus 9. Æneid. commendans matrem suam Ascanio,

Hanc ego nunc ignaram huius, quodcunq; pericli est,
Inque salutatam linquo.

Cicero epist. 1. lib. 3. ad Q. F. sub finem epistolæ, ante valedictionem : Quid præterea? quid? etiam. In quem locum Paulus Manutius, genus est, inquit, in epistolis, præsertim ijs quæ ad familiares mittuntur, in extremo vsitatum. Varias enim res cum scripsimus, nec iam memoria quidquam suppeditat : quasi nos hæc per litteras collocutio delectet, ipsi nos interrogamus, numquid præterea scribendum superſit? deinde, alterum, Quid, est illud quidem ipsum quoq; cum interrogatione positum : sed responsio tamen ad priorem interrogationem quædam videtur. *Ciceronis mos.*

videtur. Nam cum rogauit, quid præterea est quod scribam? respondet, quid scribam? quasi dicat: nunc quidem nihil video, quod præterea possim scribere, mox inuenta re subiungit: Etiam. etiam inquit, præter superiora aliquid est. sic epist. 10. lib. 1. ad Att. Noui tibi quidnam scribam? quid? etiam. & epist. 6. libr. 2. ad eundem: Præterea de muro statue, quid faciendum sit. aliud quid? etiam. quando te proficisci istinc putes, fac vt sciam. Vale. & 19. eiusdem lib. atq; etiam alibi.

Obseruauit adhuc Manut. officio fere suas epistolas Ciceronem claudere consueuisse. Exempla cum innumera occurrant, ego vnum & alterum puerorum caussa adducere volui. Epist. 4. lib. 6. Ego quæ te velle, quæq; ad te & ad tuos pertinere arbitrabor, omnia studiose diligenterq; curabo. & 5. A me vero tibi omnia liberisq; tuis paratissima esse confidas velim. Id enim & vetustas nostri amoris, & mea consuetudo in meos, & tua multa erga me officia postulant. & 18. lib. 5. Meus animus erit in te liberosq; tuos semper, quem tu esse vis, & qui esse debet.

De tempore, loco, & salutationibus.

CAPVT LI.

Habet

HAbet aliquam voluptatem, sæpe autem vtilitatē, cognoſcere quando ſcripta ſit epiſtola, & vbi locorum viuat is qui ſcripſerit. Vtrumq; vero, & tempus, & locus, vel breuitatem litterarũ, vel raritatem, vel negligentiam interdum excuſat. Sic igitur tempus adſcribemus. Datum, Data, aut prætermiſſo participio, ad III. Non. Octob. ad XV. Kalend. Nouembres. Aut ſine præpoſitione. IV. Idus Aprilis &c.

Locum ſic. Theſſalonicæ, Brundiſij, Athenis, Leucade &c. poterit etiam locus hoc pacto ſignificari, Rhegij, è caſtris. Romæ, ex ædibus noſtris, ex cubiculo meo: & adiungi denuo tempus, hac ratione. Ante lucem, veſperi, hora tertia, Liberalibus &c. Paulus Manutius & Angelus Politianus apponunt annum à Chriſto nato, ſic. Venetijs, M. D. LIII. Florentiæ, X. Kalend. Maias, M. CCCC. LXXXX, idq; pro olympiadibus & Coſſ. per quos Romani atque Græci annos ſupputabant.

bant. Atqui ex his tribus, valedictione inquam, tempore, & loco, non rarō aliâs valedictio (cum scilicet toties ad eundem scribimus) aliâs locus, aliquādo tempus omittitur, cum vel parum refert, addas nec ne, vel is cui scribitur, iam nouit. Neq; certus semper ordo tenebatur, nunc enim hoc, nunc illud antecedebat. Vale. Romæ, Nonis sextil. Vale. V. Kalend. Martias Neapoli. Pridie Idus Maias Placentia. Vale. hoc tamen vltimum vix inuenias.

Consueuimus adhæc aliorum nomine alios in extrema epistola salutare; ante aut post Vale, his modis. Saluebis à meo Cicerone. Cicero meus modestissimus & suauissimus puer tibi salutem dicit. Cicero tibi plurimam salutem dicit, adscribit. Terentia tibi salutem. Terentia impertit tibi multum salutis, aut multam salutem. Alios item nostris verbis salutari petimus. Alexim humanissimum puerum saluere iubeas velim. Dionysium iube saluere.

De

De Attica optime, & ei salutem dices, & Piliæ. Piliæ & puellæ Cæciliæ bellissimæ salutem. Atticæ plurimam salutem velim dicas. Valebis, & valere filiam & Cæciliam nostram iubebis, & saluebis à meo Cicerone. Dionysio plurimam salutem. Cornelio verbis meis salutē dices. Demetrium saluere velim iubeas plurimum. Piliæ salutem dices & Atticæ, delitijs atq; amoribus meis. Atticam nostram cupio absentem suauiari: ita mî dulcis salus visa est per te missa ab illa. Referes igitur ei plurimam, itemq; Piliæ dicas velim. Deniq; restant alia quædam, quæ ab hominibus eruditis, & inprimis à M. Tullio fieri seruariq; solent in calce epistolarum, quæ, si ad præcepta certosque locos redigere omnia voluerimus, nimis longum faciemus. Satis sit præcipua duntaxat paucis explicasse: cetera diligenter notent, & scribendo imitentur.

SCHOLIA.

Quan-

Quando scripta sit epistola) *Verumenimuero, si in ipsismet litteris seu in corpore litterarum, tempus & locus notentur aliquando, vitabuntur multæ magnæq; perturbationes, quæ nonnunquam solent existere, cum epistola non simul ac scripta est mittitur, sed dies aliquot asseruatur, & res interim negotiaq; commutantur. Interdum quoque epistola per dies plures in manu est, in eamq; aliud alio tempore conijcitur, vt necesse sit errare eum, qui omnia illo die, qui ad calcem adscribitur exarata putet. Hinc Cicero ad huiusmodi vitandam confusionem, quandoq; initio, alias in medio epistolæ diem notat.*

Quod attinet ad festos dies & ludos, quibus in tempore significando vti possumus, illi antiqui dicebant: Data Liberalibus, Floralibus &c. pro quibus nostra vsurpanda sunt, verbi caussa, Datum seu data Epiphaniorum die, seu Regalibus, Hilaribus, si Bacchanaliorum dies cũ Longolio ita vocare lubet, Cineralibus, Soterijs, pro die illo, quo liberatorem ac Seruatorem nostrum supplicio mortis in cruce extinctum anniuersario luctu prosequi sollemne est Christianis. Aut simplicius & vsitatius, die Parasceues, Ferijs Resurrectionis, seu Christi ab inferis existentis, Pentecoste, Martinalibus, Natalibus, &c.

Dies festi Christianorum.

Nomen in calce epistolæ subscribere, natum est ex subscriptionibus, quas olim Principes adebant

Nomen in extrema epistola.

debant diplomatis: quarum meminit Suetonius in Nerone: post, vbi acrius inuasit animos ostentatio nobilitatis, & desideriũ celebritatis exarsit, vnusquisq; affectauit videri ortus regio sanguine, regiosq; mores tanquam sibi gentiles & patrios vsurpare. Alij existimant cuiusdam moderationis esse, postremo se loco nominare. Quasi minus honestum sit, quidquid vltimum. Nonne animo legentis primum omnium occurrit, qui scribit? Quod si omnino postremus esse cupit, ne ponat initio, vel ego, vel verbum primæ personæ. Sed hæc sunt ineptißima, quæ conantur rerum naturam inuertere: natura enim primum in quocunq; opere facientem constituit. Quæso quid absurditatis habet, si is primus occurrat oculis, qui primus occurrit animo & cogitationi? immo quantumcunq; abscondas te, & in angulũ chartæ secedas, resoluta epistola, statim à principio legeris, nisi iam antea sciat qui legit, à quo mittatur. Hæc Ludo. Viues.

De Kalendis, Nonis & Idibus; & quomodo per eas loquantur probati auctores.

CAPVT LII.

TEmpus epist. adscribi oportere, supra docuimus. Id numerandis Kalendis, Nonis & Idibus, in quas vnusquisque mensis tamquam in partes distribuitur, fieri debet. Vt igitur adolescentes horum nominum dierumque rationem probè intelligant, & cum vsus postulauerit, prompte ac sine errore tempus per illos notare posint, breuiter & distincte, quantum consequi poterimus, de ipsis hoc capite disseremus. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 15. Priscis temporibus, inquit, antequam Fasti à Cn. Flauio scriba inuitis Patribus, in omnium notitiam proderentur, Pontifici minori hæc prouincia delegabatur, vt nouæ lunæ primum obseruaret

tiaret aspectum: visamq; regi sacrificulo nuntiaret. Itaq; sacrificio à Rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex, calata, id est, vocata in Capitolium plebe, iuxta curiam calatam, quę casę Romuli proxima est, quot numero dies á Kalend. ad Nonas superessent, pronuntiabat: & quintanas quidem quinquies dicto verbo καλῶ, septimanas repetito septies prædicabat. Verbum autem καλῶ grecum est, id est, voco: & hunc diē qui ex his diebus qui calarentur primus esset, placuit Calendas vocari. Hinc & ipsi curiæ, ad quam vocabantur, calatæ nomen datū est: & classi, quod omnis in eam populus vocaretur. Ideo autem minor Pontifex numerum dierum, qui ad Nonas superessent, calando prodebat, quod post nouam lunam oportebat Nonarum die populares, qui in agris essent, confluere in vrbem, accepturos caussas feriarum à Rege sacrorum: sciturosque quid esset eo mense faciendum.

Aliàs calabram.

Calenda.

Aliàs calabra.

Nonæ. Vnde quidam hinc Nonas existimant dictas: quasi nouæ initium obseruationis: vel quod ab eo die semper ad Idus nouem dies putentur. Sicut apud Tuscos Nonæ plures habebantur: quod hi nono quoque die Regem suum salutabãt, & de proprijs negotijs consulebant.

Idus. Iduum porro nomen à Tuscis, apud quos is dies Itis vocatur, sumptum est. Item autem illi interpretabantur Iouis fiduciam. Nam cum Iouem accipiamus lucis auctorem, vnde & Lucetium Salij in carminib. canunt: & Cretenses Δία τὴν ἡμέραν vocant: ipsi quoque Romani Diespit, rem appellant, vt diei patrem: iure hic dies, Iouis fiducia vocatur, cuius lux cum solis occasu non finitur, sed splendorem diei & noctis continuat, illustrante luna, quod semper in plenilunio, id est, medio mense fieri solet. Diem vero, qui vel nocturnis caret tenebris, Iouis fiduciam Tusco nomine vocauerunt. Vnde & omnes Idus Ioui feriatas obseruãdas sanxit

xit antiquitas. Alij putant Idus, quod ea die plena Luna videatur, à videndo Vidus appellatas, mox litteram, v, detractam: sicut contra, quod Græci ἰδεῖν dicunt, nos v, littera addita, videre, dicimus. Nonnullis placet Idus dictas vocabulo græcô ἀπὸ τοῦ εἴδους: quod eo die plenam speciem Luna demonstret. Sunt qui existiment, Idus ab oue iduli dictas, quam hoc nomine vocant Tusci, & omnibus Idibus ouis immolatur à Flamine. Nobis illa ratio nominis vero propior existimatur: vt Idus vocemus diem, qui diuidit mensem. Iduare enim Etrusca lingua diuidere est: vnde vidua quasi valde idua, id est, valde diuisa: aut vidua, id est, viro diuisa.

Vidua vnde dicatur.

Quot autem dies quisque mensis, quot Nonas & Idus complectatur, his versibus clare docetur.

Ter denos September habet totidemq; Nouember,
Iulius, Aprilis, reliquis super additur vnus.
Sit nisi bissextus, vicenos Februus octo.
Prima dies mensis cuiusq; est dicta Calendæ.

Hæc omnia pluribus versibus & eleganter in Eidyllijs Ausonius.

Sex Maius Nonas, October, Iulius & Mars:
Quattuor at reliqui. Tenet Idus quilibet octo.
Inde dies alios omnes dic esse Calendas,
Quas retro nnmerans dices à mense sequenti.

Supereſt poſterior pars, vt demonſtremus, quonā modo per Kalend. &c. cū optimis auctoribus loquamur. Primum omnium, quin recte & latine dicatur pridie Kal. Non. Idus: item IV. ſeu die IV. Kalend. Non. Idus, nemo quiſquam dubitabit, ſubintelligitur enim præpoſitio, ante, per ellipſin, quaſi dicas, pridie, ſeu IV. ante Kalendas, hoc eſt, ante eum diem, qui dicitur Kalendæ. Exempla infinita paſsím occurrunt. Deinde idem prorſus eſt, III. Kalend. & ad III. Kalend. ſicut non differunt, ad diem conſtitutam venire, & die conſtituta: aut ad tempus venire, & tempore. Quare non recte Grammatici, qui ita, ad III. Kal. & III. Kalend. diſtinguunt, vt per hoc definitus atq; certus dies ſignificetur, qui eſt tertius: per illud vero, non intelligamus ipſum tertium diem à Calendis, nec aliquem

aliquem tertiũ diem; sed diem aliquem illi propinquum: & perinde sit dicere, ad tertium Kalendas, ac si diceremus, circiter tertium Kalendas. Tullius & ceteri scriptores optimi illos refutant. Et vt nihil differunt, III. Kalend. & ad III. Kalend. sic nullo modo discrepant, ad Kalend Quintiles, vel Kalẽd. Quintilibus. Quod hîc dico de Kalendis, accipi volo (sicut ea, quæ infra dicentur) etiam de Nonis & Idibus.

Ergo quæ adhuc explicauimus, nec obscura, nec inusitata sunt. At ista, Ante diem V. Kalend. Maij, In ante diem XV. Kalend. Martias, Ex ante diem Nonas Iunij, quomodo M. Tullius in orationibus suis, in epistolis, præsertim ad Atticũ, millies loquitur, hęc inquam à paucis intelliguntur, & à nemine fere vsurpantur. Ante diem V. Kalend. Maias, id est, eo ipso die V. Kalend. Maij, 27. videlicet Aprilis. In ante diem XV. Kalend. Nouemb, Id est, in diem illum ipsum, qui est 15.

ante Kalend. Nouemb. nimirum 18. Octob. connumerato ipso Calendarū die, quod in his loquendi generibus notandum est, Ex ante diem Non. Iunij, id est, eo ipso die Nonarum Iunij, vel 5. die mensis Iunij. Quod autem pro eo ipso die, non præcedente illum numerum qui exprimitur, accipi debeant huiusmodi locutiones, certissimis argumentis & ratione conuincam. Gellius M. Tullium Ciceronem ante diem III. Non. Ianuarias natum esse scribit. Atqui Cicero ipsemet III. Non. Ianuarij suum natalem esse afferit libr. 7. ad Att. epist. 5. & libr. 13. epist. 40. XIV. Philipp. Memoria tenent me ante diem XIII. Kalend. Ianuar. principem libertatis reuocandæ fuisse. Intelligit autem orationem 3. Philipp. quam ipso die XIII. Kalend. Ianuarias habuit in Senatu. lib. epistolarum 16. epist. 5. Nos apud Alyziam, ex quo loco tibi litteras ante dederamus, vnum diem commorati sumus, quod Quintus nos consequutus non erat.

Lib. 15. cap. 28.

erat. Is dies fuit Non. Nouemb. Inde ante lucem proficiſcentes, ante diem VIII. id. Nouembr. has litteras dedimus. Eſt igitur conciſa locutio cum dicimus, III. Non. Nouemb. quæ integra fit, cum dicimus, III. ante Non. qua non vtebantur antiqui, ſed eius loco, Ante diem III. Nonas, id eſt, ante Nonas die tertio, connumeratis, vt ſuperius admonui, ipſis Nonis.

Manut. ſchol. epiſt. 12. lib. 3.

Cicero omiſit vocabulum, diem, & dixit ante VIII. Kalend. ſextil.

Doctiſsimi quidam viri, vbicunque reperitur in Cicerone, ad III. vel ad IV. Kalend. & cet. ſcribendum cenſent, a. d. vt ſignificet, ante diem. quem loquendi modum cum ignorarent librarij imperiti, ſæpenumero pro a. d. ad, ſcripſerunt. Hanc ſcripturam & formam locutionis confirmant etiam Græci auctores, qui latinis menſium nominibus vtũtur: ſic enim ipſi quoque loquuntur, πρὸ δ΄ νωννῶν ἀπριλλίου, πρὸ ι΄ εἰδῶν ἰουνίου, πρὸ καλανδῶν ιθ΄ σεπτεμβρίου. Titus Liuius quoque 3. ab V. C. Ante diem III. Idus ſextiles conſulatum ineunt. Et libr. 45. ſupplicatio pro con-

 cio-

cione populi indicta est, ex ante diem V. Idus Octob. Varro lib. 1. de re rustica. ex a. d. VII. Id. Februarias. Ex a. d. VII. Id. Maij, id est, ex eo die, qui dicitur Ante diem VII. Idus.

Lege Man. Schol. in ep. 7. lib. 8. & in 17. lib. 3. ad Att.

SCHOLIA.

Cum in enumeratione menstruorum dierum Nonæ & Idus antecedant Calendas, eaq́ Calendarum conditio sit, vt præter vnum diem, reliquæ alterius mensis sint: etsi primus cuiusq́ mensis dies vocatur Calendæ, tamen in enumeratione trium illarum mensis partium cauebant diligenter Romani, ne ante Nonas & Idus, Calendas nominarent. Itaq́ Nonas, Idus, Cal. dicebant, ne si secus nominarent, male ominosum esset. Cicero tamen in Verrem Calendis, Nonis, Idibus dixit, vt ibidem notauit Asconius. Hæc Turneb. aduersar. lib. 15. cap. 14.

Iduare enim diuidere) *Quo videtur allusisse Horatius, ode. 11. libr. 4. Idus appellans diem qui findit mensem. Et Dionys. Halicarnass. exponit Idus διχομηνίδα ἡμέραν, hoc est, dissectorem mensis diem, & quasi semestrem.*

Quidam istas loquendi formas ex ante, in ante diem, ante diem Nonarum, &c. sic interpretantur, vt dicant, subaudiri verbum hoc, finitum,

tum, aut tale quippiam: quasi dicas, ante diem V. Kalend. finitum, exactum, id est, inquiunt, nihil aliud, quam, V. Kalend.

De epithetis.

CAPVT LIII.

Epithetorum, quæ M. Tullius in Partit. oratorijs ad nomen adiuncta, Quintilianus apposita, Priscianus & Grammatici adiectiua nominant, cum in omni sermone scriptioneque magnus & creber, tum in superscriptione, quam vocant, epistolarum necessarius est vsus. Quocirca prius nonnulla de epithetis præcipiemus, quam de ratione superscriptionis dicere ingrediamur: vt etiam hac in parte adolescentium elegantiæ suauitatisque cupidorum industriam studio & labore nostro adiuuemus. Aristot. lib. 3. de doctrina dicendi, cũ de elocutione disputat, oportet inquit, & adiuncta ad nomen & translationes accomodatas sumere. Hoc autem fiet, si ex propor-

Lib. 8. cap. 2. & 6.

Aristotelis doctrina de Epithetis.

portione ducantur: sin minus, indecorum apparebit: contraria namque inter se collata maxime elucescunt. Quibus verbis accuratus ille magister duo quædam docet, Vnum, epitheton debere accommodatum esse ei, cui adiungitur: omnem quippe vim, leporem & gratiam voces alioqui lectissimæ amittunt, nisi loco & opportune fuerint vsurpatæ. Alterum, quo pacto id fieri possit: si ducantur nimirum ex proportione, quã si negligemus, statim indecorum apparebit, eo quod contraria & minime inter se conuenientia, cum mutuo conferuntur, magis solent perspici. Sed exemplis res clarior fiet. Sumamus duo nomina contraria, pax, bellum, virtus, vitium: nunc totidem epitheta, tranquilla, turbulentum, amabilis, odiosum. Si primum conueniat primo, hoc est, si pax recte dicitur tranquilla, secundum eius contrario conueniet, & dicetur bellum recte turbulentum. Item si epitheton, amabilis, quod est contrarium huic, odiosum

Tritum axioma.

ſum, conueniet virtuti, odioſum conueniet vitio, quod eſt contrarium virtuti. Quod ſi contraria nomina non fuerint, videndum eſt, an contrarium epitheton eidem nomini conueniat. Tunc enim id, quod addere volebamus, non erit accommodatum. vt ſi bene dixit Virgilius, Monſtrum horrendum, informe: male dicet, qui, Monſtrum amabile, formoſum appellarit. Interdum etiam contraria epitheta eidem conueniunt, cum qualitates mutantur, vt mala mens, malus animus, bona mens, bonus animus, lati humeri, lata frons, anguſti humeri, anguſta frons. Interdum plura epitheta eidem nomini adduntur, vt ſingularis eximiaq; virtus, incredibilis ſapientia ac pene diuina: multaq; eiuſdem generis, quæ paſsim occurrunt apud bonos auctores.

Vide Maiorag. in 3. Rhetoricor. Ariſtotel.

Iam, epitheton tribus modis ſumi, aut ab animo, aut à corpore, aut à rebus externis: & ſumi præcipue laudandi vituperandiq; cauſſa: & poëtas frequen-

quẽtius ac liberius vti epithetis quam oratores. hæc, inquam, ſatis nota ſunt, eorumq́ ſubtilior explicatio, ad noſtrum inſtitutum non valde pertinet, quamuis ad elocutionem epiſtolicam generatim pertinere videatur: atque ideo magiſtri in hac arte tradenda, de appoſitis præcipere quantum ſufficere putabunt, ne omittant. Nos ad inſtituta pergamus.

Quia ergo epiſtola eſt genus ſcriptionis communiſsimum, eiusq́ longe plurimus inter nobiles ignobiles, doctos indoctos, ſenes adoleſcentes, ſacros profanos, ſumos infimos &c. vſus cernitur, ordine quodam, diuerſorum ſtatuum, ætatum, ſexuum, conditionum, &c. ſelectiora epitheta ſubijciemus. Qua in re idcirco breuiores erimus, quod prudentia, quæ cum ætate creſcit, & diligens præſtantium auctorum lectio nõ modo copiam maiorem appoſitorum ſuppeditabunt, verumetiam delectum & proprietatem eorundem docebunt.

Ponti-

Pontifex Maximus.

Sanctiſsimus.
Beatiſsimus.
B. Petri Apoſtolorum principis ſucceſſor.
IESV Chriſti Vicarius.

Cardinales.

Ampliſsimi.
Illuſtriſsimi.

Epiſcopi.

Reuerendiſsimi.
Præſules ſanctiſsimi.
Antiſtites Religioſiſsimi.

Abbates, Monachi, Sacerdotes.

Reuerendi.
Colendi.
Honorandi.
Religioſi.
Religioſiſsimi.

Imperator.

Auguſtus.
Inuictiſsimus.
Potentiſsimus.
Apud veteres, Diuus, ex adulatione, vt quidam docti ſentiunt. Græci Impera. ſæpe in edictis ſuis, noſtra diuinitas; &c.

Rex.

Gallorum. Chriſtianiſs.
Hiſpanorũ. Catholicus.
Britannorum. Sereniſs.
Polonorum. Auguſtus.

Clementiſsimus. Potentiſsimus. Communia; vt etiam Sereniſsimus & regibus & archiducibus tribuitur.

Duces ſeu Principes.

Illuſtriſsimi.
Clariſsimi.
Excellentiſsimi.

Comites.

illuſtres.
Inclyti.

Barones.

Generoſi.
Nobilitate generis clari.

Conſules.

Vigilantiſsimi.
Diligentiſsimi.
Clariſsimi & grauiſsimi.
Optimi & præſtantiſsimi.
Sapientiſsimi.

Senatores.

Prudentiſsimi.
Reipub. ſtudioſiſsimi.

Lectiſ-

Lectiſsimi.
Ornatiſsimi & honeſtiſſimi.

Prætores.

Iuſtiſsimi.
Integerrimi.

Iudices.

Incorruptiſsimi.
Iuſtitiæ patroni.

Theologi.

Eruditiſsimi.
Diuinarum litterarum ſcientia præſtantiſs.
Singulari pietate, & eruditione præditi.
Sacrarum ſcripturarum interpretes.

Iureconſulti.

Eximij.
Celeberrimi.
Legum peritiſsimi.
Vtriuſq; iuris antiſtites.
Integerrimi.

Medici.

Fideliſsimi.
Clariſsimi.
Multo vſu excellentiſsimi.

Pater.

Chariſsimus.
Amantiſsimus.
Plurimum ſemper obſeruandus.
Optimus.

Mater.

Suauiſsima atq; optima.
Chariſsima & dulciſsima.

Fratres.

Optatiſsimi.
Optimi.
Dilectiſsimi.
Amantiſsimi atque optimi.
Suauiſsimi.
Optimi & dulciſsimi.
Chariſsimi atque amantiſsimi.

Sorores.

Suauiſsimæ.
Vnice charæ. Dilectæ.
Chariſsimæ.
Dulciſsimæ & amantiſſimæ.

Filij & Liberi.

Amantiſsimi.
Chariſsimi.
Dulciſsimi.
Suauiſsimi.
Melliti.
Mellitiſsimi.

Coniux.

Optima.
Chariſsima.
Fideliſsima.
Suauiſsima.
Fidiſsima atq; optima.

Soda-

Sodales.

Iucundiſsimi.
Amiciſsimi.

Amici.

Primi & fideliſsimi.
Sinceri.
Noſtri perſtudioſi.

Viri præclari.

Viri primarij.
Omni laude digniſsimi.
Vita & moribus ornatiſſimi.
Probitate & humanitate conſpicui.
Viri totius ciuitatis honeſtiſsimi.
Auctoritate & prudentia nobiles.
Laudatiſsimi & clariſs.
Optime de Rep. meriti.

Adoleſcentes.

Ingenui.
Ingenioſi.
Ornatiſsimi. Doctiſsimi.
Bene morati.
Liberali ingenio.
Eximiæ indolis.
Litterarum ſtudioſiſs.
Optimæ, ſummæ ſpei.
Prẹſtantiſsimis ingenijs.
Optimis ſtudijs dediti.
Litterarũ ſtudijs & doctrinæ prædita.
Summę eruditionis, ſummæq; virtutis.
Rectiſsimis ſtudijs atque optimis artibus prædíti.
Bonis artibus & diſciplinis ornati.
Humaniſsimi & optimi.

Matronæ.

Caſtiſsimæ.
Probatiſsimæ.
Pudiciſsimæ.
Religioſiſsimæ.
Eximia pietate & virtute
Sanctiſsimæ atq; optimę.
Præſtantiſsimæ omnium fæminarum.
Primariæ fæminæ.
Spectatiſsimæ caſtitatis.
Prudentiſsimæ, grauiſsimæ & lectiſsimæ.

Virgines ſeu Puellæ.

Caſtæ.
Verecundæ.
Bene moratæ.
Pudiciſsimæ.
Honeſtatis exemplaria.

De epigraphe ſeu inſcriptione epiſtolarum.

CAPVT LIV.

Ex Ludo. Viue.

Vide ca. 14.

DE inſcriptione nihil habemus antiquorum, quod quidem certo poſsimus affirmare. qua de cauſſa exiſtimarunt nonnulli, titulos fuiſſe ſuperſcriptiones: quam opinionem ante refelli. Sed ſuſpicor multis epiſtolarum non fuiſſe additam ſuperſcriptionem: ſicuti nec intus in calce, locum aut tempus, quum iam alioqui ſciretur, aut nihil referret. Itaque vbi is, cui perferenda epiſtola dabatur, cuinam eſſet redditurus nouerat, nihil erat ſuperſcriptione opus. Fere autem eam ad rem vel domeſticis vel notis hominibus vtebantur: quod ſi publico tabellario committerent, is vtique ſigna dignoſcebat. Sed coniecturarum ſatis: ſuperſcriptio certe hoc tempore neceſſaria eſt.

Clauſa

Clausa igitur & obsignata epistola, in tergo illius, nomina eius cui mittitur, cũ honoribus & dignitatibus quas gerit, ponuntur, tertio casu, perinde vt in salutationibus, nisi quod nomẽ nostrum tacemus. Quamquam etiam ante nomina vnũ atq; alterum epitheton collocare in more positũ est, sicuti post nomina & dignitates. Notatur quoq; locus in quo ille versatur, cui reddendę sunt litteræ. Vtrum autẽ scribas meo, an, suo, parui refert. Viues tamen: vt in titulo, inquit, dicitur suo, ita in superscriptione, meo; nam hîc qui scribit, iniungit tabellario vt perferat, vel reddat eas litteras: alterum enim illorum verborum subauditur. Nunc ob vtilitatem puerorum, aliquot inscriptionum exempla conficiemus.

Ad Episcopum.

Reuerendissimo P. & illustrissimo Principi Marquardo à Berg, Pontifici Augustano, singulari omnium honestarum artium defensori atq; Patrono. Dilingæ.

Ad Principem.

Illuſtriſsimo Guilielmo, vtriusq; Bauarie Principi, Palatino Rheni, Mæcenati ſuo & Patrono liberaliſsimo ac benigniſsimo. *Monaci.*

Ad Parentes.

Antonio Seuerino Prætori, amantiſsimo parenti, & Appolloniæ ſuauiſs. & dulciſsimæ matri, ſuis. *Lugduni.*

Ad Fratrem.

Accuſandi caſu, vt P. Man. facere conſueuit.

N. N. rectiſsimis ſtudijs, atq; optimis artibus dedito adoleſcenti, chariſſimo & amantiſsimo fratri ſuo. *Ingolſtadium.*

Ad Præceptorem.

Eximia eruditione, & multa probitate inſigni Nicolao Salio, doctori meo longe chariſsimo. *Pragæ.*

Ad ſtudioſum litterarum.

Ingenuo & optimę ſpei adoleſcenti

ti Petro Curtio, liberalium disciplinarum studioso in Academia Dilingana.

Ad virum honoratum.

Auctoritate & prudentia excellentissimo viro N.N. Serenifs. Ferdinandi Archid. Consiliario &c.
Oenipontum.

PARS TERTIA.

De exercitatione scribendi.

CAPVT LV.

SIcut pingere volentibus nihil prodest Apellis & Parrhasij laudatissimorum pictorũ pulcherrima opera considerare & attente contemplari, nisi ipsi quoq; arrepto penicillo pingere aliquid instituant: ita sane, præcepta perdidicisse omnia, & M. Tullij, Plinij Secundi, aut Pauli Manutij aliorumue tamquam probatissimorum artificum epistolas suspicere & admirari, nihilpenitus conducit, si tu quoq; sumpto in manus calamo quotidie te non exerceas. Stylus, crede mihi, immo crede Ciceroni, & ex tripode profectũ puta, optimus & præstantissimus est dicẽdi effector ac magister. Nemo vnquam orator, nemo egregius scriptor sine multa exercitatione euasit. Hortensius nec vnum præterire diem patieba-

1. de orat. de claris orat.

tieba-

tiebatur, quo se non aut domi, aut in foro dicendo exerceret: sæpe vtrumque eodem die faciebat. Cicero aiebat se timere, si non frequenter declamaret, ne, quod adeptus erat in arte oratoria facultatis, exaresceret. Quem locum adducens Paul. Manut. *Attende, inquit, mi Paule, & tuam caussam, à qua mea disiuncta non est, si placet, mecum considera. Ille sibi, homo Romanus, latinæ orationis inopiam metuebat, cum tamen omnibus in hoc genere diuitijs, abundaret: nos, quibus latina lingua peregrina est, qui in optima scribendi aut dicendi ratione rudes, & infantes pæne sumus, de summa eloquentia sine summo studio cogitabimus? & vnam omniũ difficillimam rem, eandemq; omnium gloriosissimam, ludibundi consequemur? Vides me ipsum, qui, quid sim, ego quidem non statuo: sed sunt quibus non esse nihil videar: nullum pæne diem intermittere, quin aliquid latine scribam? cum tamen, ex quo lapidem hunc voluo, annus iam vicesimus abierit.*

Epist. 18. libr. 9.

Ad Paulũ Contarenũ. ep. 11. li. 1.

Manutius quotidie aliquid latine scribebat.

SCHOLIA.

Si is demum eleganter, copiose & erudite scribit, qui multam cogitationem multumq́ tempus adhibet ad scribendum; & qui id quod scribit quam diligentißime castigat, non potest vllo modo bene scribere, qui ex tempore, id est, sine cura scribit. Hinc quando scriptorum nostrorũ vitia excusare volumus, dicere solemus, ea esse extemporanea, vt satis appareat, quid de huiusmodi scriptionibus sentire debeamus. Non sunt igitur adolescentes hoc modo exercendi, nisi velimus eos perpetuo inepte ac male scribentes reddere. dandum est illis aliquot dierum spatium, cohortandiq́ erunt, vt omnem sedulitatem sibi adhibendam existiment in scribendo. Interdum tamen, vt sciatur melius, quid & quantum profecerint, extemporanea & improuisa scriptione tentari poterunt. Nam qui diligentes antea fuerunt, & multum scripserunt, ijdem quoq; propter consuetudinem suam etiam subito bene scribent. Quanquam sollerti magistro hoc genere examinis opus esse non videtur: mirũ enim, si ex ep. totius anni nondum intellexerim, quid meus discipulus sit assecutus. Nec vero iudicabit quemquam ex tempore scripturum recte, qui antea magna etiam cum attentione, & longa mora vsus, semper male scripserit.

De diuersis thematis à docto-re proponendis.

CAPVT LVI.

M. Verrius Flaccus illustris Grammaticus, ad exercitanda discentium ingenia, vt Suetonius memoriæ prodidit, æquales inter se committere solebat, proposita non solum materia quam sciberent, sed & præmio quod victor auferret. Id erat liber aliquis antiqu⁹, pulcher, aut rarior. Quare ab Augusto quoq; nepotibus eius præceptor electus, transijt in Palatium cum tota schola. Huius auditores hac institutione multum profecisse, & præstantes postea viri euasisse dicuntur. Istius doctoris exemplum sequi debēt ludimagistri, quando etiam Quintilianus iubet materiam præscribere pueris, in qua sese exerceant.

Lib. de Illustribus Grammat.

Illa vero materia, seu illa argumenta, quæ à doctore dictantur, ne sint arida,

Argumenta qualia.

da, perplexa, ſpinoſa, ne nimis breuia & anguſta, verum copioſa, facilia, aperta, amœna, faceta, noua, puerorumq; ingenijs accommodata: in eiuſmodi enim cum libenter, tum fructuoſe exercentur. Hæc ſumi poterunt ex ijs rebus & auctoribus, qui explanantur in ſcholis. Item ex fabulis Ouidianis, & ſcriptis poëtarum, Epicorum vt Homeri, Virgilij, Comicorum vt Ariſtophanis, Plauti, Terentij, Tragicorũ vt Euripidis, Sophoclis, Senecæ. Ex hiſtoricis tam ſacris quam profanis. Per ſacros intelligo nihilominus veteris teſtamenti & Euangeliorum libros, ex profanis ſuppeditabunt copiam & varietatem magnam T. Liuius, Xenophon, Plutarchus, Q. Curtius &c. Repetatur verbi gratia cædes Polixenæ ex Euripidis Hecuba. Hortemur Græcos, ne illam ad Achillis tumulum mactent. Dehortemur Medeam à cæde paruorum liberorũ. Inuehamur in ſcelus Atrei, qui apud Senecam Thyeſtæ fratris ſui liberos occidit, & coctos

Ex tragœdijs.

patri

patri comedendos apponit. Gratias agamus S. P. Q. R. quod M. Tullium patriæ parentem ab exilio reuocarit. Gratulemur Augusto victoriam de Antonio & Cleopatra. Petamus à Catilina ne vexet Rempub. Dissuadeamus Herodi, ne promissa puellæ saltatrici facta, seruet. Laudemus Ioannis Baptistæ inuictam constantiam: vituperemus Pilatum: defleamus infantium puerorum atrocissimam trucidationem. Consolemur Dauidem à Saul ad necem quæsitum, & multis iniurijs affectum. Denique ne longior sim, infinitus hic adolescentibus patebit campus.

Ex historia.

Ex sacris libris.

Præceptorum munus & officium erit in his delectum habere, & optima quæque discipulis proponere, quoad ipsi in lectione bonorum poëtarum historicorumque versati, suis auspicijs, & sine Theseo rem gerere possint. Porro eadem hypothesis iterum ac tertio alijs verbis, alioque orationis habitu, &

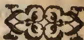
inter-

interdum contrario, plane tractanda et versanda erit; vt, quod modo laudarunt, vituperent; quod suaserunt, dissuadeant. Ex his similia intelligantur.

SCHOLIA.

Poterit aliquando sumi argumentum siue sententia scriptoris alicuius, quam ille sua epistola complexus sit, & pueris ad scribendum proponi, deinde epistola cum epistola comparari, ex qua comparatione nullo negotio perspiciet magister, quid discipulus proficiat, & quae spes in posterum de eo concipienda sit. Vbi non mediocriter progressi fuerint, latinamque phrasin probe cognitam & perspectam habuerint, Germanica lingua dictabimus argumentum, & in illius interpretatione alumnos nostros exercebimus. Fuerit autem ad comparandam verborum copiam, & scribendi facilitatem fortasse necessarium, nedum vtile, in alijs quoque scriptionibus, quam in epist. exercere pueros, quod hoc capite potissimum docere praeceptores seu monere studui.

Argumentum lingua patria.

Scriben-

Scribendum nonnunquam ſine Argumento.

CAPVT LVII.

VTile fructuoſumq́ cenſeo, interdum nullum penitus dictare argumentum, ne praua conſuetudine ſemper alienis auxilijs nitendi, ciboſque iam præmanſos comedendi, nihil per ſe egregium conentur diſcipuli, nihil quærant, de nulla re ſolliciti laborent. Quamobrem magiſtri, proinde vt auiculæ pullis ſuis adhuc teneris & implumibus, eſcas opera ſua conquiſitas in os ingerant: ſed cum iam adoleuerint, eos extrudant nidis, ipſorumque vires periclitantes, libero cœli ſpatio volutare cogant. Certe haud vnquam deerit materia ad ſcribendum, etiam cum deerit. Etenim hęc ipſa minime mihi contemnenda, aut doctis viris inuſitata videtur materia: nihil habeo quod ſcribam, ideo non

non ſcribo. Cuius periſtaſes & adiuncta, ſi quis voluerit paululum circumſpicere, inueniet veriſsimum eſſe, quod dixi modo. Eleganter & feſtiue Plinius. Olim mihi nullas epiſtolas mittis. Nihil eſt, inquis, quod ſcribam. At hoc ipſum ſcribe, nihil eſſe quod ſcribas. Vel ſolum illud, vnde priores incipere ſolebant; ſi vales bene eſt, ego valeo. Hoc mihi ſufficit, eſt enim maximum. *Ep. 11. l. 1.* *Initium veterum epiſtolarum.*

Et Cicero ad Attic. Vbi nihil erit quod ſcribas, id ipſum ſcribito. Et rurſum epiſt. 44. libr. 12. Tu mihi, etiam ſi nihil erit, quod ſcribas (quod fore ita video) tamen idipſum ſcribas velim, te nihil habuiſſe, quod ſcriberes, dummodo ne his verbis. Diſerte quoque, & perquam venuſte, vt ſemper, hac eadem de re diſputauit Manut. epiſt. 13. libr. 1. quam ego epiſtolam iudicaui dignam eſſe, quæ hîc ad verbum recitaretur. *Ep. 8. li. 4.*

Paul.

Paul. Manut. Romulo Ceruino S.

Quod tu persæpe queri solitus es, id mihi nunc accidit, vt epistolæ prorsus caream argumento, sed ego tamen non committam, quod tu soles, vt argumenti me inopia deterreat à scribendo. Quin vide, quam diuersa ratio sit: tu cum sententiam non habes, valde tibi ais laboriosum esse epistolam texere: ego nunquam facilius soleo scribere, quam cum nihil habeo, quod scribam. At inanes huiusmodi litteræ sint necesse est. Primum, hoc non semper. Quandoque enim accidit, vt nihil dicentes, aliquid tamen dicamus: vt in fidibus est quædam manus aberratio sine arte, in qua tamen ipsa ars sit: sic in epistolis argumentum quandoque est sine argumento. Itaque, non semper inanes huiusmodi litteræ: siquidem in ijs solet aliquid nonnunquam existere, quod pondus habeat. Sed fac inanes esse quid refert? non hoc spectamus, id se-

Epist. sine argumento non semper inanes.

quí-

quimur, vt exercitatione duce eo perueniamus aliquãdo, vbi sita laus videatur eloquentiæ; quod si nobis tantum in hoc proficere non licet, vt veteribus illis quorum est purissima oratio, similes esse possimus: attentemus tamen, si possimus nostris, qui inquinate loquũtur, dissimiles esse. Quod, vt opinor, & multum, & sæpe scribendo consequemur. Ac noli putare, semper in eo nobis esse elaborandum, vt philosophemur in epistolis. Graues sentẽtiæ probantur, fateor: sed nunquid hoc vno latina lingua continetur? me quidem Cicero noster paulo minus interdum delectat, de iocis cum agit, quam de turpi & honesto cum disputat. vtrobique enim sunt ornamenta: & vtrumque sæpe necessarium est. Itaque ad vtrunque me do: teque vt idem facias, etiam atque etiam hortor. cumque res nõ erit, de qua scribas: tum tu, si me audis, vel leuissima quæque ex omni genere arripies, & ijs pro argumentis vtere. Hoc autem quatenus agas, aut cum quibus agas,

tibi non præscribo: cuius tanta prudētia est, quantam ætas ista, qua nunc es capere vix potest. Summa sit, vt & cum argumento, & sine argumento sæpissime scribas. Vale. Romæ.

SCHOLIA.

Vt auiculæ pullis) *Hoc parentes in alendis educendisq́ liberis imitantur: qui primum infantibus cibum præmansum & confectum dentibus in os inserunt: deinde sat habent, in manum dare: mox mensis tantum admouent: postremo dimittunt aliquo foras, vt suapte industria ipsi victũ sibi quærere, & quod dicit Plautus, sine scirpea rate nare consuescant.*

Cicero ad Curion. lib.2.epist.4. Quamobrem, quoniam mihi nullum scribendi argumentum relictum est, vtar ea clausula qua soleo, teq́ ad studium summæ laudis cohortabor. Vnde discimus quid faciendum nobis sit, cum materia & rebus deficimur. Præterea cum argumentũ deerat, siue cum nullum scribendi argumentum relictum erat, aliquid iocorum attexebat Cicero. Hoc ex clausula epist. 5. lib. 6. intelligitur. Cupiebam me hercule longiorem epist. facere, sed nec erat res de qua scriberem, nec iocari præ cura poteram.

Consuetudo Ciceronis.

A.

De Imitatione.

CAPVT LVIII.

IMitatio quam Græci μίμησιν & ζῆλον appellant, in omni facultate maximam vim habet, plurimumq; potest, qua, qui caret, recta & facili via caret, laboremq; nimis magnum & non valde fructuosum suscipit in omnibus quæ agit. Est autem nihil aliud imitatio, quam diligens & artificiosa quædam mentis applicatio ad eas laudes adipiscendas, quas in aliquo excellere arbitramur: vt eius quamsimillimi euadere possimus. Hæc præter artem & exercitationem omnino est necessaria, illarumq; duarum rerum comes atque socia. Immo vero dubitari fortasse posit, cum hæc tria ad bene scribendum requirantur, quod maxime ex omnibus requiratur. Ars sine exercitatione nihil est: exercitatio sine arte manca est: imitatio quamquã sine arte illa quidem, sine exercitatione tamẽ

Imitatio quid?

Ars.

Exercitatio.

Imitatio.

haud quaquam constare potest. exercet enim se, quisquis imitatur. vt igitur opifices non modo præcipiunt discipulis, quo pacto versent instrumenta, sed etiam se ipsos intueri laborantes & considerare iubent, sic nos, postquã artificium epistolæ conscribendæ tradidimus, ad optimũ præstantissimumque artificem ac magistrũ intuendum adolescentes mittemus. Cum enim imitari oporteat, & hoc certo nihil magis certius sit, vt loquitur Plautus, stultissimum videtur, ad imitandum non optima quæq; proponere. id quod Seneca & Quintil. asserunt.

Similitudo.

Scriptores igitur omnes latinos diligenter volutandos, & accurate studioseq; legendos vetat doctus nemo: præter Ciceronem quemquam vllum imitandum, nemo quoq; paulo doctior suadet: à quo reliquis omnibus, vt à sole stellis, accessit, cui nihil à ceteris allatum est: ad quem reliqui sese effinxere: qui nullius auctoris latini imitatione vsus est, sua sponte omnibus numeris

Scriptores omnes legendi, solus Cicero imitandus.

Laus Ciceronis.

ris absolutus atque perfectus: reliquis omnibus maior, nullo neque Greco, neque latino inferior: ad cuius imitationem contendere præstantius sit, quam reliquorum eloquentiam superare illustrius. Certe si aliis operam dandam, aut horas aliquot tribuendas adhorter, his nominibus adhortabor. Primũ, vt, quid à Cicerone tum verborũ tum sententiarum vel sumant, vel surripiant, vel mutuentur, deprehendamus: & ad illius imitationem alacriores reddamur, à quo magni etiam nominis scriptores multa sumere perspiciamus, Deinde vt, quemadmodum qui de recta declinant, vbi in deuia aliquantum aberrarint, & per salebrosos minimeque planos locos iter languentes fecerint, optatius in viam redeunt, atque recta ambulant attentius: sic per omnia auctorum scripta satis prima ætate diuagati, errore tandem percepto, nos ad Ciceronem cupidius recipiamus, totosque conferamus. Postremo, vt, sicut obtusum quotidiani cibi suauitate palatum,

Reliqui scriptores quare legendi.

Simile.

Simile.

latum, aceto, aut acerbiore aliquo iure irritamus, gustatuque consulimus, ita assidua Ciceron. lectione contractum, si quod contrahi potest, fastidium, auctorum crudiorum acerbitate depellamus: aut quasi oscitantes, & obdormientes, iniucundo aliorum scriptorum strepitu, & murmure excitemur, ac noua relicta voluptatis, id est, intermissæ Ciceronianæ lectionis, cupiditate gestiamus.

SCHOLIA.

Qui gaudent, & se beatos putant, quoties in orationibus, epistolis, & libris suis non modo Ciceroniana verba, & locutiones, hoc enim licet, & magno honori est, sed etiam versiculos integros, immo periodos ita possint intexere, vt ad rem declarandam nihil dici potuisse magis appositum, & ex ipsorum arculis profecta pigmenta videantur, & hoc putant esse imitari, Peruersi imitatores. *eorum puerilem errorem nolo nunc pluribus reprehendere: tantummodo Romuli Amasæi locum proferam è Schola secunda de ratione & ordine studiorum, Ea est, inquit, recta & gra-*

nis in dicendo antiquorum imitatio, vt quemadmodum illi dixerint, nobis dicenda putemus. Nam ſicuti mella apes è tam multis floribus ita conficiunt, vt longe aliud illa, quam flores eſſe videantur: atque vt in animantium corporibus ſuccus & ſanguis aliam longe ſpeciem præſeferunt, quam illa vnde emanarunt ciborum genera: ſic à veteribus dicendi formula ſumenda eſt, vt noſtrum tamen eſſe quidquid ex ea fuerit expreſſum videatur.

De emendatione epiſtolarum.

CAPVT LIX.

QVi ſuos fœtus libenter & ſæpe lambunt, hoc eſt, ſcriptiones ſuas diligenter emendant & expoliunt, quos limæ labor & mora non offendit, hi quantumuis ingenioſos, parum tamen ſedulos anteuertunt. Verum emendatio, de qua loquimur, eſt potius magiſtri quã diſcipuli, qui cum epiſtolam à ſe conſcriptã attulerit, acci- *Donatus in vita Publij Virg.*

Ne vero aſpera, multorumq́ꝫ verborum, & cum toruitate vultus coniuncta, ſed blanda & breuis ſit reprehenſio. Interdum collaudetur adoleſcentis ingenium, quædam eleganter & ſcite elata ſigillatim commendentur: ſublectæ aliunde ſententiolæ, affectatæ quædam locutiunculę aliquandiu diſſimulentur, paulatim tamen indicentur, vt ne vitioſa conſuetudo, quæ altera natura eſt, contrahatur. Vbi robuſtior & exercitatior fuerit, tum magiſter liberius & pro ſuo iure aget. Si quod verbum durius, ſi ſordidius, ſi hiulcum aut alieno loco poſitum, ſi oratio parum apta & cohærens, ſi quid præteritum, ſi quod argumentum futile allatum, ſi quid furto alicui ſcriptori ſurreptum, deniq́ꝫ ſi quid languidius dictum, ſi verboſius, ſi contractius, illud ipſum notabit, tranſuerſoque calamo ſignum allinet atrum, vt ait Horatius. Delere, mutare, dilatare, aſtringere, vincire, illuſtrare, mollire, ornare iubebit, & quomodo id fiat, oſtēdet,

det, ne alium docere videatur, quod ipse nesciat. Semper autem bene se sperare significationem det, nec vnquam ita emendet epistolam, vt non etiam commendet diligentiam in aliqua saltem parte, v. g. in vno sermonis puritatem, in aliis perspicuitatem, in quibusdam acumen, in nonnullis dispositionem. Hac ratione, cum partim laudarit, partim reprehenderit discipulum, magister efficiet, vt neq; desperet ille de se, nec alium facile despiciat: & æmulatio inter condiscipulos excitabitur, dum quisq; alterius laudem sibi concupiscet.

SCHOLIA.

Vtile præceptum.

Hoc quoq; nonnunquam proderit. postquam annotarit, quid in scriptis puerorum placeat, quid displiceat, quid bene, quid male positum videatur, exemplum eadem de re vel à se studiose elaboratum, vel ex auctore aliquo sumptũ proponere, quod imitentur pueri, & ad quod sua corrigant, & quasi eliment. Neq; pigebit in marginibus aut voce quid ipse sit secutus admonere.

nere. quo in eo perinde, vt in speculo videant, quid ipsos suffugerit, quid assequi nequiuerint, vbi dormitauerint, aut cæcutiuerint. Sunt autem vitia, quæ præceptoribus in adolescentibus displicere non debent, velut, sublimior spiritus, & verborum luxuries quædam. Cic. 2. de Orat. Volo enim se efferat in adolescente fæcunditas. Nam facilius, sicut in vitibus, reuocantur ea, quæ se nimium profuderunt, quam si nihil valeat materies; noua sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, vnde aliquid amputem. Non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem consecutum. Nota.

INDEX EORVM, QVAE per Capita in hoc Libro explicantur.

PARS PRIMA.

PARS ALTERA.

XV. De

XXXIII.

XLIX.

PARS TERTIA.

F I N I S.

